

PRAŽSKÁ VYSOKÁ ŠKOLA PSYCHOSOCIÁLNÍCH
STUDIÍ

**PROŽÍVÁNÍ ODCHODU Z DOMOVA Z PERSPEKTIVY
SOUROZENECKÝCH VZTAHŮ**

Diplomová práce

Bc. Alena Řeřichová

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Ivana Dvořáková

Praha 2017

PRAGUE COLLEGE OF PSYCHOSOCIAL STUDIES

**EXPERIENCING THE PROCESS OF LEAVING HOME
FROM THE PERSPECTIVES OF SIBLINGS
RELATIONSHIPS**

Master thesis

Bc. Alena Řeřichová

The master thesis Work Supervisor:

Mgr. et Ing. Ivana Dvořáková

Praha 2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Prožívání procesu odchodu z domova z perspektivy sourozeneckých vztahů zpracovala samostatně pouze s použitím pramenů v práci uvedených.

V Ústí nad Labem 30. 3. 2017

.....

Bc. Alena Řeřichová

Poděkování:

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. et Ing. Ivaně Dvořákové za pečlivé vedení, trpělivost a v neposlední řadě za vstřícnost. Děkuji také za velice přínosné poznámky a inspiraci pro mou práci během společných konzultací, které pro mne byly vždy cenné a inspirující.

ANOTACE

Zpracovaná diplomová práce se zabývá prožíváním procesu odchodu z domova z perspektivy sourozeneckých vztahů. Autorka vymezuje pojem odchodu z domova v kontextu adolescence a vynořující se dospělosti a mapuje také oblast sourozeneckých vztahů a konstalací v období odchodu sourozence z domova. Práce nabízí zamyšlení nad sourozeneckým vztahem v období, kdy se jeden ze sourozenců osamostatnil a odešel z domova.

V rámci kvalitativní výzkumné části autorka sleduje procesy objevující se v této životní etapě jak u sourozence, který se osamostatnil, tak i u sourozence, který v rodině zůstává. Za účelem zmapovat prožívání této životní zkušenosti bylo provedeno celkem čtrnáct polostrukturovaných rozhovorů se sedmi sourozeneckými dvojicemi. Tato jejich zkušenost pak byla podrobena analýze pomocí metodologie tématické analýzy.

Klíčová slova

Odchod z domova, osamostnění se, sourozenecké vztahy, sourozenci, odchod sourozence, dospívání, rodičí se dospělost, tematická analýza

ANOTATION

Processed thesis deals with the experience of leaving home process from the perspective of sibling relationships. The author defines the concept of leaving home in the context of adolescence and emerging adulthood, and also map the area of sibling relationships and constellation during siblings leave home. The work offers a reflection on the relationship between siblings when one of the siblings became independent and left home.

In the qualitative part of the research the author outlines the processes occurring in this stage of life as a sibling, who singled, and with siblings who remain in the family. In order to map the experience of this life experience were made a total of fourteen interviews with seven pairs of siblings. This their experience was then subjected to analysis using the methodology called thematic analysis.

Key words

Leaving home, cut adrift, sibling relationships, siblings, sibling leaving home, adolescence, emerging adulthood, thematic analysis

Obsah

ÚVOD	10
TEORETICKÁ ČÁST	12
1 PROCES ODCHODU OD RODINY	12
1.1 Vylétávání z hnízda.....	14
1.1.1 Charakteristika období vylétávání z hnízda.....	15
1.1.2 Odchod jako separace	16
1.1.3 Motivy odchodu od rodiny	17
1.2 Proces odchodu od rodiny v kontextu adolescence a rodící se dospělosti.....	19
1.2.1 Období adolescence a jeho charakteristika	19
1.2.2 Krize v kontextu adolescence	24
1.2.3 Význam rodinných vztahů z hlediska adolescence	27
1.2.4 Rodící se dospělost – Mladí dospělí a jejich charakteristika	29
1.2.5 Význam rodiny v kontextu vynořující se dospělosti.....	34
2 SOUROZENECKÉ VZTAHY	37
2.1 Pojetí a význam sourozeneckých vztahů	37
2.1.1 Charakteristika sourozeneckých vztahů.....	37
2.1.2 Význam a dimenze sourozeneckých vztahů	39
2.2 Sourozenecké konstelace jejich vliv na sourozenecký vztah	42
2.2.1 Prvorození a jejich charakteristika	43
2.2.2 Prostřední a jejich charakteristika	45
2.2.3 Nejmladší “benjamínci“ a jejich charakteristika	46
2.3 Vliv věku a pohlaví v kontextu sourozeneckých vztahů.....	48
2.3.1 Význam pohlaví v kontextu sourozeneckých konstelací	48

3	OBDOBÍ VYLÉTNUTÍ Z HNÍZDA Z PERSPEKTIVY SOUROZENECKÝCH VZTAHŮ.....	51
3.1	Dimenze sourozeneckého vztahu	52
3.2	Odchod sourozence jako krize rodiny	54
	PRAKTICKÁ ČÁST – VLASTNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	56
4	METODOLOGIE VÝZKUMU	56
4.1	Cíl výzkumného šetření a formulace výzkumných otázek.....	56
4.1.1	Výzkumné otázky.....	56
4.2	Použitá metoda výzkumného šetření	57
4.3	Charakteristika vybraných respondentů	59
4.3.1	Výběr respondentů.....	59
4.3.2	Popis zkoumaného vzorku	60
4.3.3	Charakteristika jednotlivých respondentů.....	61
4.4	Sběr materiálu a jeho zpracování	64
4.4.1	Sběr materiálů.....	64
4.4.2	Etické aspekty výzkumu	65
4.4.3	Osnova rozhovoru.....	66
4.4.4	Přepis rozhovorů a jejich zpracování	68
4.4	Reflexe mé zkušenosti s tématem	69
5	VÝSLEDKY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	70
5.1	Jak prožívají fyzickou separaci od sourozence v rámci svého osamostnění se mladí dospělí?.....	70
5.1.1	Úleva.....	70
5.1.2	Změna.....	71
5.1.3	Příležitost	73
5.1.4	Obavy.....	73

5.1.5	Rituály	75
5.1.6	Láska	76
5.1.7	Schopnost nadhledu	78
5.2	Jak prožívají odchod svého sourozence z domova a s tím spojenou fyzickou separaci jeho mladší sourozenci?	79
5.2.1	Nový začátek	79
5.2.2	Smutek.....	81
5.2.3	Smíření	82
5.2.4	Úleva.....	83
5.2.5	Uchování rituálů	84
5.2.6	Láska	85
5.3	Limity výzkumného šetření.....	87
6	DISKUZE	89
6.1	Diskuze nad teoretickou částí	90
6.2	Diskuze nad praktickou částí	91
6.2.1	Diskuze nad výsledky výzkumného šetření.....	92
	ZÁVĚR	96
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	99

ÚVOD

Ve své diplomové práci se věnuji prožívání procesu odchodu z domova z perspektivy sourozeneckých vztahů. A to jak z pohledu sourozence, který rodinu opouští tak také z pohledu mladšího sourozence, který v rodině nadále zůstává.

Odchod od rodiny v rámci osamostatnění se zasahuje bezpochyby všechny členy rodiny. Literatura týkající se vylétávání z hnízda se však zaměřuje na prožívání této etapy z perspektivy rodičů či samotných mladých dospělých, kteří odcházejí. Co je však v této souvislosti nepochopitelně opomíjeno je vztah sourozenecký, na který odchod jednoho ze sourozenců může mít zcela výrazný vliv. Procesy provázející prožívání této zkušenosti jsem se rozhodla v předkládané diplomové práci zmapovat a skrze výzkumné šetření těmto procesům více porozumět.

Teoretické část diplomové práce je věnována především klíčovému tématu této práce, a sice odchodu z domova. Téma odchodu z domova je třeba zařadit do souvislosti se sourozeneckými vztahy. Předtím, než zmapuji rozsáhlou oblast sourozeneckých vztahů, je třeba zmínit charakteristiky vývojových období, ve kterých se sourozenci v situaci odchodu jednoho z nich nacházejí. Sourozenci opouštějící rodinné hnízdo se nachází v přechodovém životním období mezi dospíváním a dospělostí, z toho důvodu lze považovat za nezbytné věnovat se blíže procesům objevujícím se v této přechodové části. Toto přechodné období pojmenoval Arnett (2014) jako tzv. „emerging adulthood” nebo v českém překladu období vynořující se dospělosti.

Zatímco se starší sourozenci potýkají s tímto přechodovým obdobím, jejich mladší sourozenci, kteří se účastní výzkumu této práce, procházejí etapou dospívání. I této vývojové etapě se teoretická část věnuje a to především v kontextu sourozeneckých vztahů a kontextu období vylétávání z hnízda. Protože se diplomová práce zabývá především vztahem sourozeneckým, bude v práci zmapována i tato problematika a to zejména v souvislosti s jeho charakteristikou a významem. Nelze opomenout také sourozenecké konstelace neboli pořadí narození sourozenců a jejich základní charakteristiku, která může prožívání odchodu ovlivňovat. Pro propojení

teoretické a praktické části je důležité zmínit také teoretické pozadí sourozeneckých vztahů v období, kdy se jeden ze sourozenců rozhodne osamostatnit.

Výzkumná část práce je snahou o hlubší porozumění prožívání v období vylétávání z hnízda z perspektivy obou ze sourozenců a to pomocí metody tématické analýzy. Tato metoda spočívá ve čtrnácti polo strukturovaných rozhovorech se sedmi sourozeneckými dvojicemi a v jejich následné analýze. Témata vynořující se z této analýzy a bližší porozumění jim jsou uvedeny ve výzkumné části práce, stejně tak jako diskuze věnující se shrnutí celého výzkumu.

TEORETICKÁ ČÁST

1 PROCES ODCHODU OD RODINY

„Jsou dva trvalé dary, které můžeme dětem dát - kořeny a křídla. Dali jste jim silné kořeny a přišla chvíle, aby si vyzkoušely vlastní křídla; přeci vědí, že u vás mají vždy svůj domov”. Hodding Carter (cit. dle Colorosová, B., 2008, s. 172)

Odchod od rodiny, jak lze také jinak vylétnutí z hnízda nazývat, lze považovat za velice specifický proces. Specifický zejména pro svou individualitu a jedinečnost, neboť každý z nás dojde k rozhodnutí osamostatnit se od rodiny v různém věku a z odlišných důvodů.

Vnímám tedy časové vymezení odchodu od rodiny jako velice individuální a specifický proces, který nelze zobecnit. Přesto statistický úřad tento jev sleduje: Poslední výzkumy ČSÚ (2014) mluví o průměrném věku 26 let, kdy se mladí lidé v ČR nejčastěji osamostatňují od své rodiny. V odchodu od rodiny hraje významnou roli také pohlaví. ČSÚ (2014) v této souvislosti zkoumal, kolik mladých mužů a žen ve věku 25 - 29 let žije stále u svých rodičů. Zatímco s rodinou stále sdílí domácnost 50% mužů, žen pouze jen 31%.

Z výzkumů (Liefbroer and Toulemon, 2010; Fussel and Furstenberg, 2005, cit. dle Goldscheidera, 2014) vyplývá, že se trend osamostatnění se od rodičů neustále posouvá na vyšší věkovou hranici. S tím dle Mackové (2009) souvisí rapidní pokles sňatečnosti a zakládání rodiny oproti přechozím dekadám. Na důvodu, proč se tato věková hranice neustále posouvá, se odborníci (Macek, 2003; Goldcheider, 2014; Arnett, 2006) často shodují: Osamostatnění se mladým finančně nevyplácí, neboť náklady spojené se studiem vysoké školy nebo náklady na vlastní bydlení jsou velice vysoké.

Za velice důležitý faktor v posunu osamostatnění se považují právě zmíněné studium vysoké školy, které trvá v průměru okolo 5 let a ve věkovém rozmezí (19-26 let). I díky dlouhému studiu a velkému počtu vysokoškolských studentů se doba osamostatnění se oproti předchozím desetiletím posunula. Z mé vlastní zkušenosti s mými vrstevníky usuzuji, že mnoho mladých dospělých odkládá úplný

odchod od rodiny či založení rodiny z důvodu vysokoškolského studia a s tím spojené finanční nezajištěnosti. Tato jejich finanční nezajištěnost však příliš nepřispívá k vnímání sebe jako dospělé samostatné osoby, ačkoliv již s rodiči domácnost nesdílí. Na problematiku finanční nezajištěnosti a vnímání sebe sama jako dospělého upozorňují také Macek aj. (2016) ve svém výzkumu, podle kterého se mladí lidé cítí být dospělí právě tehdy, vymaní-li se z finanční závislosti na rodičích. Markantní vliv vysoké školy na oddálení osamostatnění se potvrzuje i Fialová (2000), která ve svém výzkumu věnující se této tématice potvrzuje, že téměř 80% účastníků studie ve věku do 24 let sdílí stále společnou domácnost s rodiči. Závěry této studie potvrzují však i novější zjištění Možného z ČSÚ (2014) či Macka aj. (2016). Dle těchto zjištění mladí dospělí opouští hnízdo až mezi 25 až 29 lety. Ke značnému poklesu respondentů žijících s rodiči - téměř o dvě třetiny - naopak dle Fialové (2000) dochází na věkové hranici 29 let, kdy již ve většině případů došlo k ukončení vysokoškolského studia a nástupu do zaměstnání, který značí vymanění se s finanční závislosti na rodičích. Data statistického úřadu z roku 2014 tuto skutečnost potvrzují a doplňují, že průměrná věková hranice ukončení vysokoškolského studia se pohybuje mezi 24-29 rokem života.

To mne přivádí k zásadní myšlence v tom, jak společnost nahlíží na odchod od rodiny, pro který často používá synonymum osamostatnění. Právě v těchto dvou pojmech lze shledat značný rozdíl, na který považuji za důležité na začátku mé práce upozornit. Odchod od rodiny často automaticky neznamena nezávislost na rodině, neboť dle Macka aj. (2007) mladí dospělí sice bydlí sami, na živobytí jim však stále přispívají rodiče. Závislost ovšem autor nevnímá pouze v otázce finančního zázemí, nýbrž i zázemí rodičovského ve smyslu sociální podpory.

K odpoutání se od rodiny může, jak Kins aj. (2011) uvádějí, dojít v životě mladých dospělých z různých důvodů, nejen těch finančních. Matoušek (1993) v této souvislosti zmiňuje funkčnost dané rodiny, vztahy v rodině, životní příležitost v podobě zahraničního pobytu nebo i již zmiňovaný odchod na vysokou školu. Úspěšnost separačně-individuačního procesu ovšem dle Kinse aj. (2011) neznamena úplné emocionální odpoutání se od rodičů. Za důležité vnímají především změnu ve vzájemné

komunikaci a vnímání sebe navzájem. K podobným zjištěním však ve svých výzkumech v USA došli také Arnett se Schwabem (2013).

1.1 Vylétávání z hnízda

„Je to smutné, ale mládí musí jednou odejít. I když si je člověk zachová v srdci, žel přírodě, nezachová si je v kolenou.“ (Jan Werich)

Vylétávání z hnízda patří mezi významné životní situace zasahující do systému celé rodiny. Mnoho autorů používá často jako metaforu k významné životní etapě osamostatnění se dospívajícího od své primární rodiny. V této metafoře vidím velký smysl a zároveň klíč k porozumění, co se vlastně v této fázi života v rodině odehrává. Tak jako se ptáci starají ve svých vytvořených hnízdech o svá mláďata - krmí je, zahřívají, dodávají pocit bezpečí, zároveň je však také učí, jak používat svá křídla - létat, jak se o sebe postarat a jak si nalézt potravu, tak stejně tak pečují o své děti i lidé. Pro pečujícího rodiče je důležité, aby jeho dítě mělo bezpečné zázemí, ve kterém může postupně objevovat své samostatné já, které mu usnadní přechod z dospívání do dospělosti. Ovšem rodiče se k odchodu svého dítěte z domova staví různě. To potvrzují závěry studie Hendry a Kloepa (2010), kteří se zabývali přístupy rodičů k odchodu svých dětí. Někteří rodiče tuto skutečnost odmítají přijmout a nechtějí své děti pustit ze své náruče. Toto bránění dětem v osamostatnění se však může mít negativní dopad nejen na vzájemný vztah dětí a rodičů, ale také na sebepojetí jedince. Domnívám se, že způsob, jakým se rodiče staví k odchodu svých dětí, však může zasáhnout i ostatní sourozence, kteří v rodině zůstávají. Neboť si z této zkušenosti mohou odnést zkušenost, která jim následně může pomoci v jejich vlastním osamostatnění se. Zároveň jsou však dle mého názoru vystaveny možné situaci, kdy je nyní rodičovská pozornost přesunuta více na ně samé. Dalším rizikem může být také negativní prožívání rodičů odchodu dítěte, které je vystaveno neustálému kontaktu a interakci s trpícím či nešťastným rodičem.

1.1.1 Charakteristika období vylétávání z hnízda

Pojem vylétávání z hnízda se v literatuře objevuje v mnoha různých podobách a souvislostech. Často autoři používají místo pojmu vylétávání z hnízda pojmy jako odchod dětí z domova, nebo osamostatnění se od rodiny. Nejčastěji ho pojí s rodinnými cykly, s obdobím pozdní adolescence a rané dospělosti či s krizí v podobě syndromu „prázdného hnízda“ či „opuštěného hnízda“. Výstižné shrnutí významu těchto pojmů nabízí Hartl, Hartlová (2010, s. 572): *„. . . pocity zklamání a opuštěnosti rodičů potom, co se děti osamostatní a opustí rodinu.“* O samotném pojmu „vylétávání z hnízda“ pojednává například Kuric (1986, s. 143), který ho charakterizuje jako jev narůstajícího napětí mezi rodiči a jejich dospívajícím dítětem, které má nyní novou potřebu se výrazněji prosazovat, hájit své názory a stát se samostatným a nezávislým jedincem. Kuric o tomto jevu mluví jako o specifickém úskalí v životním cyklu rodiny, objevujícím se převážně během končícího středního věku rodičů a jehož zvládnutí či nezvládnutí ovlivňuje rodinné soužití po celý život, neboť rodinné vztahy jsou v tomto období extrémně zranitelné. Mladí dospělí, jak Macek (1999) zmiňuje, potřebují ze strany rodiny cítit podporu v jejich rozhodnutích, kterou jim zároveň dávají najevo svou důvěrou v ně, že tuto situaci zvládnou.

Odchod od rodiny lze chápat spíše jako dlouhodobý proces, nežli jako jednorázové rozhodnutí. Zejména proto, že samotnému osamostatnění se předchází období dlouhého zvažování, rozmýšlení a plánování. Nezanedbatelnou roli v tomto rozhodovacím procesu hrají jak faktory dlouhodobé (kultura, rodinné soužití), tak i ty krátkodobé, týkající se zejména aktuálního prožívání situace či potřeb a přání jedince. Proces příprav provází také mnoho různých pocitů, které se navzájem proměňují. Jedince tak mohou pronásledovat obavy a strachy z odchodu od rodiny, stejně jako pocity nadšení a očekávání či touha po seberealizaci a samostatnosti. Macková (2009) považuje za zdroj strachu a obav zejména budoucí absenci domácího pohodlí, čímž má na mysli oblast domácích prací jako praní, žehlení, uklízení či vaření.

Naopak Vaničková (2007) vnímá v této oblasti značnou touhu mladých dospělých po samostatnosti, zejména u dívek, které již touží po vlastní domácnosti. Schopnost

samostatně o sebe pečovat vytváří pocit mnohem větší odpovědnosti sama za sebe spolu zároveň s větší mírou svobody.

1.1.2 Odchod jako separace

Opuštěním rodiny nastává jedna z nejvýznamnějších změn v životě člověka. Největší změnou je zejména přerušení každodenního kontaktu s rodinou a jeho přímého vlivu na život mladého dospělého. Ačkoliv se mohou obě strany snažit sebevíc, i přesto rodinné soužití do jisté míry ovlivňuje rodinnou atmosféru a vztahy v rodině. Po odchodu se mladí lidé musejí najednou vyrovnat s přílivem starostí i radostí každodenního života. Najednou se musí také samostatně rozhodovat, pečovat o svou domácnost a být zodpovědní sami za sebe. Arnett (2003) i Vaníčková (2007) toto vymanění se nejen z vlivu rodičů, ale také z velmi intenzivního soužití se sourozenci, díky fyzické separaci vnímají jako velice přínosnou v kontextu zesilujících pocitů vlastní autonomie a nezávislosti, která je pro období rodící se dospělosti zcela zásadní.

Termín separace používá ve své publikaci také Plaňava (2000), který v této souvislosti zmiňuje výzkum Hoffmana (cit. dle Plaňava, 2000) zaměřený na adaptaci studentů vysokých škol novému prostředí. Z výsledků této studie pak popisuje následující *čtyři oblasti separace*: emocionální, funkční, postojovou a konfliktovou. K jednotlivým separacím dochází dle Plaňavy (2000) postupně a dlouhodobě skrze vzájemné interakce mezi mladými dospělými a jejich rodiči společně s procesem formování nového sebepojetí a nové druhé individualizace. V tomto sebepojetí nejsou však zahrnuty jen představy o sobě samém, ale také vztah k nám samým, který je následně vyjádřen skrze sebeúctu či sebevědomí.

V rámci odchodu z domova považují za důležitou především skutečnost, že mladí dospělí se neodpoutávají pouze od rodičů, nýbrž i od svých sourozenců. Této oblasti bohužel není věnována přílišná pozornost. Domnívám se však, že odloučení od sourozenců může mít zcela jinou a mnohem zásadnější podobu. Neboť odchod od rodiny bývá často první zkušeností s vzájemným odloučením sourozenců, kteří se s ní vyrovnávají odlišně, každý v rámci svých vlastních copingových strategií (Lindell aj., 2015). Sourozenecký vztah, jak již bylo zmíněno, patří mezi vztahy zcela specifické

nejen pro jeho dané celoživotní trvání a blízkost, nýbrž i pro společné dětství a dospívání dvou jedinců, ze kterých se postupně stávají jedinečné osobnosti. Dá se tedy předpokládat, že takovýto zásah do sourozeneckého soužití, kterým bezpochyby odchod jednoho sourozence z rodiny je, bude mít dopad nejen na vztah mezi sourozenci jako takový, nýbrž i na jedince samé.

1.1.3 Motivy odchodu od rodiny

Doba a důvod odchodu od rodiny neboli „vylétnutí z hnízda“ závisí na mnoha faktorech, které se v průběhu času proměňují. Ze statistik ČSÚ (2014) vyplývá, že v 80. letech byla nejčastějším důvodem odchodu od rodiny svatba a založení vlastní rodiny, dnes se však tento trend výrazně proměnil. Mnoho mladých dospělých nyní od rodiny odchází v touze po poznání samostatného života či díky změně bydlení v rámci přechodu na vysokou školu (ČSÚ, 2014).

Dalším významným trendem, který lze z výzkumů a statistik vypožorovat (Dirks, 2013; Arnett, 2006; ČSÚ, 2014), je neustále se posouvající věk odchodu od rodiny. Důvodem, proč se tak děje, může být dle Arnetta (2014) celkový nárůst studentů vysokých škol. To potvrzují také statistiky ČSÚ (2014), ze kterých lze tento nárůst oproti dřívějším rokům vyčíst. V tomto kontextu jsou zajímavé zjištění Arnetta (2006), ve kterých poukazuje na dřívější odchod Američanů z domova (18-19 let), nežli v Evropě. Příčina tkví pravděpodobně v mnohem větším individualismu mladých Američanů, kdy pro ně často nástup na vysokou školu znamená stěhování do vzdálených metropolí. Naopak v rámci Evropy setrvávají vysokoškolští studenti spíše se svými rodiči, neboť je tento způsob soužití obecně společensky přijímán a je pro studenty také výhodný (Vaníčková, 2007). Možnost samostatného bydlení vnímají mladí dospělí jako velice lákavou (Vaníčková, 2007), ovšem v období studia nebo v profesních začátcích je považována za poměrně nákladnou. To mnoho autorů, např. Arnett (2006) či Macek s Lacinovou (2006) považují za jednu z příčin toho, proč se jejich odchod z rodiny často odkládá.

Co tedy mladé dospělé přiměje k osamostatnění se? Vaníčková (2007) v tomto kontextu zmiňuje především potřebu nezávislosti a svobody, která nestále už i v Evropě

nabývá na významu. Tato touha po svobodném a nezávislém životě úzce souvisí s prožíváním období vynořující se dospělosti, pro které je dle Arnetta (2003) typická touha po přijetí zodpovědnosti sám za sebe, schopnosti samostatně se rozhodovat a odpoutat se z finanční závislosti na rodičích. Ačkoliv mezi významná kritéria dospělosti zařazovali v Arnettově výzkumu (2003) mladí lidé také „nežítí ve společné domácnosti s rodiči“¹, domnívám se, že významnou roli hraje také touha osamostatnit se ze sourozeneckého vztahu, který může být některými mladými dospělými vnímán jako omezující. Ovšem svou roli v rozhodnutí osamostatnit se mají, jak Vaníčková (2007) a Arnett (2014) uvádějí, také touha po společném bydlení s partnerem či lukrativní pracovní nabídka v jiném městě. Nelze opomenout také kontext kulturní, neboť v každé kultuře provází odchod od rodiny různé zvyky a tradice². Dle mého názoru důvod, proč je odchod od rodiny spojován především z vymanění se z vlivu rodičů, spočívá především ve vnímání rodičů jako autority, na kterou nyní mladí dospělí naráží. Mladší sourozenci zde mohou být negativně vnímáni spíše jako narušitelé soukromí či středobod rodičovské pozornosti, o kterou se již nadále mladí dospělí nemusí chtít dělit a chtějí se naopak z tohoto kompetitivního prostředí vymanit (Lindell aj., 2015).

¹ Tato zjištění potvrzuje také Badger aj. (2006), která ve svém výzkumu zaměřeném na psychickou připravenost mladých dospělých pro vstup do manželství došla ke stejným závěrům. Tedy, že odchod ze společné domácnosti s rodiči tvoří zásadní determinant pro pocit cítit se dospělým a v tomto kontextu i připraveným pro další životní etapu.

² U nás mezi takovéto tradice donedávna patřil vstup mladých hochů na vojnu. Ovšem i v zahraničí mají své tradice. Jako příklad lze uvést mladé dospělé v Izraeli, kteří z rodiny odcházejí v rámci povinného nástupu do vojenské služby. (Mayselles a Scharf, 2003) Různé koncepce odchodu od rodiny však lze nalézt i v rámci Evropy. Arnett (2003) v této souvislosti zmiňuje trend severských zemí, ve kterých mladí dospělí odchází od rodiny daleko dříve, nežli v zemích jižních, kde se naopak mladí dospělí snaží v rodinách zůstat co nejdéle. V tomto kontextu se lze setkat s termínem “mama hotel”.

1.2 Proces odchodu od rodiny v kontextu adolescence a rodící se dospělosti

Jak již bylo zmíněno, dobu odchodu z domova podmiňuje mnoho různých faktorů. Tyto mnohé faktory lze však spojovat s obdobím konce adolescence a obdobím vynořující se dospělosti (Vaníčková, 2007). Tato období hrají nepochybně významnou roli v životě mladého člověka a skrze jejichž zmapování lze více porozumět prožitkům objevujících se v období vylétnutí z hnízda. A to jak z perspektivy mladého dospělého, který domov opouští, tak také z perspektivy jeho mladších sourozenců, kteří v rodině zůstávají. Tito mladší sourozenci, kteří v rodině zůstávají a účastní se výzkumu této práce, se nachází v období adolescence. Z tohoto důvodu považují za nezbytné zmapovat nejen vývojové období, ve kterém se sourozenci opouštějící domov nacházejí - emerging adulthood, nýbrž i období, kterým si procházejí sourozenci v rodině zůstávající - adolescence.

Dirks (2013) ve své studii zmiňuje důležitost přítomných mechanismů odehrávajících se v období adolescence, kdy starší sourozenec rodinu často opouští. Neboť tyto mechanismy tak mohou ovlivnit prožívání odchodu sourozence.

1.2.1 Období adolescence a jeho charakteristika

Období adolescence společnost vnímá³ jako samostatné a poměrně dlouhé období v životě člověka, ve kterém se především člověk snaží nalézt sám sebe a zorientovat se ve svém životě (Whitbourne, 1992). Významnost této etapy by neměla být opomenuta v kontextu sourozeneckého vztahu, kdy v rámci vývoje sourozenců dochází k širokým a komplexním proměnám osobnosti i těla jedince, jejichž znalost značně

³ V české literatuře se v kontextu adolescence často setkávám se synonymem „bouřlivé období“, které je charakterizováno častými konflikty, krizemi a vzdorovitým jednáním. To tak ovšem dle Macka (2003) současní dospívající necítí. Naopak by dospívání popsali slovy jako hledání či přehodnocování.

přispívá k poznání a porozumění osobnosti jedince. Tyto změny se pak projevují v různých oblastech života, a sice jak v oblasti kognitivní (způsob uvažování, zpracování informací, pozornost, kritičnost apod.) a somatické, tak i v oblasti motivace, sebehodnocení, komunikace a sociální zralosti (Orel aj., 2016). V každém z nás dochází k zcela odlišnému propojení této somatické, psychické a sociální stránky života, které následně vyvstává ve své osobitosti a jedinečnosti (Říčan, 2004). Proto i prožívání odchodu sourozence bude u každého jedince zcela specifické.

Hartl a Hartlová (2010, s. 13), upozorňují na mnohoznačnost termínu adolescence v české literatuře a kladou důraz na to, aby se k adolescenci přistupovalo velice individuálně. Přesto podle výše zmíněných autorů období dospívání jedinec prožívá mezi 12-18 rokem života.

Zatímco Langmeier, Krejčířová (2006) datují dospívání v rozmezí mezi 15. a 22. rokem života a vnímají ho jako fázi následující po pubescenci, Macek (1999), Orel aj. (2016) a Thorová (2015) popisují počátek adolescence již kolem 11. roku, přičemž ji dále dělí na jednotlivé dílčí fáze - ranou a pozdní. Toto dílčí rozdělení však pro účely mé práce není významné, z toho důvodu se těmito fázím podrobněji věnovat nebudu a zmíním pouze zásadní charakteristiku dospívání.

V posledních dekádách se prožívání adolescence výrazně mění. Jak uvádí Langmeier s Krejčířovou (2006), věková hranice nástupu pohlavního zrání se neustále snižuje, zatímco zrání sociální se neustále posouvá. Orel aj. (2016) přiřazují tomu jevu pojem sekulární akcelerace, neboli právě onen rychlejší nástup dospívání a s tím spojené naopak odkládání dospělosti. Dle Kočí (2004) je toto oddálení sociální zralosti způsobeno neustále zvyšujícími se nároky v oblasti profesní přípravy. Dochází tak často k situacím, kdy se jedinec ztrácí ve svých rolích: Na straně jedné by již měl dělat zásadní zodpovědná rozhodnutí a chovat se jako dospělí, na straně druhé však jedinec stále ještě podléhá povinnostem a nárokům ze strany rodičů a pedagogických autorit. Kočí (2004) v této souvislosti mluví o dětské podřízenosti, Erickson (2015) tak označuje „zmatení rolí“.

Mezi další signifikantní faktor v adolescenci jedince řadí Vágnerová (2008) pocit citové akceptace neboli potřebu přijatelné pozice ve světě. V tomto kontextu autorka

spojuje oblast sociální akceptace a výkonu, neboť v době dospívání není lehké získat si uznání od druhých, aniž by dospívající ovlivnil své chování ve prospěch kolektivu. Nelehké vydobytí si své pozice s sebou často může nést již několikrát zmiňované pocity nejistoty, a pochyby o světě, který není tak bezpečný, spravedlivý a automaticky přijímající, jak ho do teď jedinec vnímal. Nalezení své nové přijatelné pozice ve světě a s tím spojený pocit jistoty a stability chápe Vágnerová (2008) jako nejvýznamnější úkol období rané adolescence.

Macek (1999) považuje prožívání dospívání za velmi bouřlivé období plné nejen fyzických, ale také psychických a sociálních změn, během něhož by měl jedinec dle Smékala a Macka (2002) především utvářet svou vlastní identitu a pracovat na vztahu k sobě samému. O adolescenci jako zcela jedinečném a novém období mluvil i Hall (1916, cit. dle Macka, 2002), který dospívání označil za „nový život“. Člověk se dle něj v adolescenci podruhé narodí, neboť vstupuje do zcela nových situací, prožívá nové a intenzivní emoce a prochází i nemalými tělesnými proměnami. Ale především chce žít zcela jiným způsobem. Ovšem ne vždy jsou tyto snahy přínosem. Adolescenti mohou zkoušet své možnosti a hranice i skrze riskantní situace. To často ústí v experimentaci také s rizikovým chováním, kterým může dle Macka a Lacinové (2006) užívání návykových látek, promiskuitní či problémové chování s tendencí v tomto napodobovat sourozence či vrstevníky. Adolescent se najednou potýká s novými protichůdnými tendencemi, které v něm mohou vyvolávat buřičské a vzpírající se tendence ovlivňující rodinné vztahy.

Autor známé koncepce vývojových úkolů Erikson (2015) poukazuje na důležitost toho, aby si adolescent také prošel novým sebevymezením a našel svou nově utvořenou identitu. Pokud by však ke splnění tohoto vývojového úkolu v tzv. období krize identity nedošlo, mohl by se adolescent ztratit ve svém vlastním zmatku, který velmi zásadně omezuje schopnost ocenit sám sebe a sebereflektovat svůj život. (Macek a Smékal, 2002). Tento stav Erikson (2015) nazývá jako difúzní identitu⁴, projevující se negativně

⁴ Difúzní neboli rozptýlenou identitu lze chápat jako stav člověka, kdy není schopen sebeurčení. Neprožívá tedy jak závazek, tak ani krizi, které jsou v adolescenci zásadní. Adolescent je tak

především v následujícím období mladší dospělosti, kdy se jedinec musí potýkat s naplněním nového úkolu, a sice utvořením své intimity. (Macek, 1999)

Marcia v této souvislosti představuje klasifikaci čtyř možných typů identity (Kerig aj., 2012)⁵:

Jako první zmiňuje Marcia tzv. Identity Achieved Individuals, neboli jedince, kteří získali či dosáhli identity. Macek (1999) tyto jedince charakterizuje tím, že zažili krizi hledání a pochybností spolu se snahou o naplnění svých závazků. Došlo tak k propojení jedincovo minulosti, současnosti a budoucnosti v komplexní celek, díky kterému má prostor pro posilování svého já a sebezpřijetí, jež Kerig aj. (2012) považují za základní stavební kámen pro schopnost sexuální intimity.

Další Marciov typ identity je označován jako *Moratorium*. Dle Keriga aj. (2012) v tomto stádiu člověk objevuje sám sebe a hledá směry, které by naplnily smysl jeho života. Závazek však zatím nemůže přijmout. Ve stádiu Moratoria často jedince provází experimentace s těmito závazky. Zkouší různé role, vztahy, hodnoty či zájmy. Objevuje se také krize, kterou charakterizují úzkostné stavy a pochybnosti (Macek, 1999). Říčan (2004) v souvislosti s moratoriem upozorňuje na aktuální problém společnosti tzv. kult nezralosti, kdy společnost utvrzuje jedince v udržení si mladí po co nejdelší možnou dobu. Nepřispívá k tomu ani přílišná tendence nechávat adolescentům dostatek svobody a minimální zodpovědnosti, jedinci se tak dospělost může zdát jako příliš omezující z hlediska svobody a možností (Vágnerová, 2008).

snadno ovlivnitelný jak vrstevníky, tak skupinou, a často tak dle výhodnosti mění názory a přesvědčení. To pak zásadně ovlivňuje jeho sebehodnocení, které se v tomto období zrcadlí skrze reakce druhých a je tak obzvláště citlivé (Macek, 1999).

⁵ Ačkoliv se v literatuře objevují Marciova stadia obvykle ve stejném sledu (předčasné uzavření-rozptýlená identita-moratorium-dosažení identity), Macek (1999) se v závislosti na provedených empirických šetřeních neztotožňuje s pohledem na fáze identity jako na vývojová stadia, jak se dříve předpokládalo. Samotný Marcia pouze považuje za nezbytné, aby si jedinec před dosažením identity prošel stádiem moratoria.

Marcía (cit. dle Kerig aj., 2012) hovoří také o *foreclosed individuals*. Jinými slovy o stavu náhradní identity či předčasného uzavření, které člověk zažívá. Tito jedinci již přijmuli přesvědčení a postoje, ke kterým však nedošli skrze objevování a hledání, nýbrž ho přijali skrze silnou identifikaci s rodiči či jinými autoritami v jejich životě. Macek (1999) stádium foreclosure charakterizuje skrze závazky a ustálený pohled na svět i sebe samého, aniž by si jedinec prošel krizí identity.

Posledním stavem, který Marcía (cit. dle Kerig aj., 2012) popsal, je *stav difúzní neboli rozptýlené identity*, ke kterému u dospívajícího dojde, nezažívá-li krizi ani závazek. Jinými slovy chybí aktivní snaha o definování sebe samého a vlastní stabilita. Jedinec tak může být snadno ovlivnitelný svými vrstevníky a jejich názory, které v rámci skupinové akceptace přijímá za své. V této fázi považují Orel aj. (2016) sebehodnocení za extrémně zranitelné, neboť podléhá především reakcím okolí.

Zajímavý mi připadá Mackův (1999) dodatek, podle něhož adolescent může ve stejnou dobu prožívat v různých oblastech života rozdílný stav identity. Například tedy může v oblasti vztahové procházet obdobím moratoria, na druhé straně v utváření své profesní identity prožívá stádium rozptýlenosti. Orel aj. (2016) a Macek (2002) i přesto považují za zásadní, aby jedinec dosáhl stádia dosažení identity již v adolescenci a nepřenesl si neukončený stav identity do další etapy svého života. Toto pojetí vnímám jako mne velice blízké a tato myšlenka mne oslovuje, neboť považuji období adolescence za období zcela výjimečné a individuální. Zároveň si také všímám tlaků, které jsou v dospívání na jedince z různých stran vyvíjeny (tlak skupinové konformity na chování či vzhled jedince, nároky ze strany rodičů v oblasti profesní zaměřenosti a mnoho dalších), z toho důvodu mám potřebu jim dát najevo, že i když budou cítit, jak se v některých oblastech svého života odchyľují, i tak mohou být akceptovány. Neboť člověka vnímám především jako individuum, které má své specifické prožitky, city, myšlení a odlišnost tak není něco špatného, ale přirozeného. Právě proto považují autoři Macek (1999), Vágnerová (2008) a Macková (2009) toto období za zcela výjimečnou životní etapu.

1.2.2 Krize v kontextu adolescence

Snaha nalézt svou identitu se objevuje z pravidla v období pozdní adolescence a provází ji tzv. krize⁶. Pojem krize se však vyskytuje napříč všemi vývojovými etapami člověka. Thorová (2015) tato krizová období rozděluje podle jejich povahy. Popisuje krize vývojové, jejichž náplní je boj s tenzemi a nejistotami, krize přechodové neboli tranzitorní, objevující se přirozeně v určitých obdobích (např. narození sourozence), krize situační - vyvolané vnějším podnětem a pak klasické krize vztahové a vnitřní. Autorka také upozorňuje na specifické krize: Krizi psychosexuální - spojenou se sexuální orientací či sexuálními dysfunkcemi apod. a krizi traumatickou neboli krizi ze ztráty - způsobenou nepředvídatelnými událostmi často s tragickými následky.

V rámci tématu mé práce považuji za významnou krizi přechodovou neboli tranzitorní, kam lze právě vylétnutí dítě z rodinného hnízda zařadit. V některých případech však tato změna, zejména pokud k ní došlo náhle, nepředvídatelně může vyvolat krizi traumatickou. Jedná se především o takové následky, kdy odchod dítěte od rodiny způsobil patologické vztahy v rodině, či jejich náhlé a úplné přerušení.

Dle Smékala a Macka (2002) se krize objevují spolu vývojovými zvraty či skoky, neboť právě díky těmto znejišťujícím skokům se lidská psychika stává přecitlivělou a zranitelnou. Na druhé straně se však stává díky vlivu krize na následující vývojové období také formující.

Krize se mohou často jevit jako nepříjemné a vysilující, tvoří zcela přirozenou součást našich životů. Během krize se somatická, psychická a sociální složka osobnosti střetávají a jedinec mezi nimi musí najít správnou rovnováhu. (Řičan, 2004) Tehdy přichází na řadu schopnost odolat změnám, stresu a rizikovým faktorům, tuto schopnost nazývá Orel aj. (2016) resilience⁷. Tato schopnost je z velké části ovlivněna vrozenými

⁶ Krizi z hlediska vývoje považuje Špatenková (2004) za zcela přirozenou odezvu na nestandardní situace, nikoliv za patologický či nenormální jev.

⁷ Resilienci definují Hartl a Hartlová (2010, s. 498) jako nezdolnost, odolnost či houževnatost.

dispozicemi, získanými dovednostmi a zkušenostmi v průběhu života a také vnějším prostředím jedince. I proto se její intenzita během života proměňuje. Resilience se také projevuje velmi specificky a to, jak doplňuje Šolcová (2009), hlavně v chování a jednání jedince neboť každý používá různě efektivní obranné mechanismy. Poukazuje na efektivnost aktivního postoje jedince k ovlivňování svého života. Jinými slovy jestliže si dospívající uvědomuje fakt, že sám má v rukou svůj život a zvládá tak snadněji své emoční stavy, dokáže se také lépe vyrovnávat s nepříznivými událostmi ve svém životě.

Důležitá není nejen vlastní vnitřní schopnost zvládat náročné situace, ale i opora vnější. Pro dospívajícího a jeho sebejistotu hrají dle Macka (1999) důležitou roli také reakce rodiny a okolí, kterého jeho novou podobu přijímají a dokáží ji ocenit. Neboť dle Nurmiho (2001) jsou to právě rodiče, sourozenci a vrstevníci, kteří mají v adolescenci na jedince největší vliv, ačkoliv již dospívající projevuje svůj individualismus a schopnost samostatného rozhodování. Šolcová (2009) oproti Mackovi (1999) a Langmeierovi (2006) klade důraz především na dostupnost této opory a na zkušenost s jejím využitím.

Odchod sourozence z rodiny vnímám jako velký, i když přirozený zásah do života rodiny a jejího fungování. V tomto případě dochází k přechodové neboli tranzitorní krizi, jak ji Thorová (2015) nazývá. Přestože lze tuto změnu považovat za přirozenou, nemůžeme ji vnímat jako bezbolestnou a lehce zvládnutelnou. Adolescence patří mezi nejcitlivější a nejzmatenější období lidského života a jakákoliv nezpracovaná změna může vést k následkům, které si dospívající ponese do další životní etapy. (Smékal a Macek, 2002). Proto je dle Colorosové (2008) velice důležité s dospívajícím o odchodu sourozence a pocitech s tím spojených mluvit. Stejně tak jako porozumět projevům této krize, mechanismům vyrovnávání se s ní a jejímu průběhu. Mechanismů vyrovnávání se s odchodem sourozence lze vidět mnoho, neboť každý ze sourozenců se s touto situací vyrovnává po svém. Pro někoho může být odchod sourozence velmi bolestivý, naopak pro druhého velice úlevný. Některým mladším sourozencům pomáhá mluvit o tom, jaké to je, když bratr či sestra odešli. Někteří se s tím chtějí vyrovnat sami uvnitř sebe a snaží se nedávat na sobě nic znát, vnitřně se však trápí. Umím si však také představit situaci, kdy mladší sourozenec prožívá tuto zkušenost velice bolestně a snaží

se za každou cenu odchod sourozence vnitřně popřít a sourozence a kontakt s ním udržet co nejintenzivnější. V tom však nemusí být dobře starším sourozencům, kteří potřebují životní prostor a pocit svobody a nezávislosti. Naopak se u mladších sourozenců mohou objevit pocity naštvání na staršího sourozence za to, že ho doma nechává samotného a odchod tak mohou tito mladší sourozenci vnímat jako zradu. V období odchodu tak považují samotný sourozenecký vztah jako extrémně zranitelný. V tomto vnímám jako velmi důležité přijmout odchod sourozence jako přirozenou součást života a snažit se s touto zkušeností vyrovnat a vzít si z ní do života něco přínosného.

Na teoretický koncept Eriksona a jeho pojetí krize (crisis) navazuje dále Marcia (Smékal a Macek, 2002), podle kterého je dospívající nyní nucen volit a rozhodovat v zásadních oblastech svého života. Právě zde se dle autora propojí minulé životní zkušenosti se současným prožíváním krizového období, kdy adolescent zároveň ovlivňuje svá budoucí přesvědčení, vztahy a rozhodnutí. Krizi tedy Marcia popisuje jako období objevování a hledání, kdy adolescent neobjevuje pouze sám sebe, avšak hledá způsoby a cesty, jak sám sebou být. Kromě krize hraje však důležitou roli i závazek (commitment), který ji nepochybně doplňuje. Neboť tento závazek značí zodpovědnost v signifikantních oblastech života jedince dojít ke svému stanovenému cíli skrze dané normy a povinnosti (Smékal a Macek, 2002). Závazek a krize však Marcia nepovažuje za vždy se vyskytující.

1.2.3 Význam rodinných vztahů z hlediska adolescence

S tím, jak se proměňuje tělo, osobnost, myšlení, identita a sociální pozice jedince, se mění i jeho vztahy, které tvoří ústřední část jeho života. Tak jak utvářejí svůj vztah k sobě samým, snaží se i o vztahy k druhým. Jak Orel aj. (2016) popisují, vztah k vrstevníkům lze považovat za jednu z nejpodstatnějších hybných sil v období dospívání, neboť názory a reflexe vrstevníků mají vysokou hodnotu. Pro mou práci považuji však za klíčové věnovat pozornost zejména vztahům v rámci rodiny, neboť ti formují rodinnou atmosféru a také osobnost jednotlivých jejích členů, kteří v této rodině vyrůstají.

Odborná literatura sice považuje období adolescence za významné a výzkumy se této oblasti v posledních letech čím dál více věnují, přesto téma sourozeneckých vztahů tvoří minimální část. Macek (1999) přisuzuje sourozeneckým vztahům v adolescenci navzdory tomu velký význam, zároveň však dodává jejich podmíněnost celkové rodinné konstelaci. Poukazuje také na zajímavý faktor, kterým je věková vzdálenost sourozenců. Neboť nachází-li se oba ve stejném vývojovém období např. v adolescenci, projevují podobné postoje, zájmy a mají podobné potřeby. Působí tak vzájemně na sebe i ostatní členy rodiny.

Seltzerová (cit. dle Macek, 2003) se tématice sourozeneckých vztahů v adolescenci ve svých výzkumech také věnovala. Dle ní starší sourozenci mají na sourozence v rodině zůstávající signifikantní vliv, jelikož zastávají tzv. přechodnou neboli tranzitorní roli. Zprostředkovávají tak dospívajícím svět dospělých a naopak dospělým ukazují svět dospívajících. Takovýto „průchod“ mezi dvěma světy považují v období dospívání za velice cenný a pro vyvíjející se osobnost jedince prospěšný. Seltzerová v souvislosti s tím ještě dodává, považuje-li dospívající svého staršího bratra či sestru spíše za člena rodiny nežli za vrstevníka, ústí to tak v posilující vliv rodičů. Na druhé straně se domnívám, vnímá-li tento dospívající svého sourozence více jako vrstevníka, dochází k rapidnímu snížení vlivu rodičů. Lze říci, že míra významnosti sourozenců v prožívání období dospívání stoupá a ovlivňuje tak zásadně, stejně jako vrstevníci a rodiče, následující i současný život jedince a jeho osobnostní vývoj.

Macek a Lacinová (2006) jsou toho názoru, že se vztah mezi rodiči a dětmi v adolescenci více diferencuje, respektive mění se souvislosti, ve kterých si dospívající uvědomují důležitost svých rodičů. Dle Lindell aj. (2015) mohou být v tomto období rodiče zdrojem konfliktů mezi sourozenci, a to zejména v rámci vzájemného soupeření. Sobotková (2007) však také zmiňuje schopnost rodiny působit jako významný resilienční činitel a poskytuje tak oporu a jistotu v tak náročném období, jakým adolescence bezesporu je. Adolescence představuje určitou míru zátěže nejen pro jedince samotného, ale také pro celou rodinu, zejména pro rodiče, kteří toto období musí s dospívajícím ustát. (Smékal a Macek., 2002). Zde však opět vyvstává riziko, kdy na sebe sourozenec v adolescenci svým bouřlivým chováním může odpoutávat pozornost rodičů. Starší sourozenec nacházející se již v období mladé dospělosti tak může být v tomto ohledu ochuzen o pozornost rodičů, kterou by mohl potřebovat. Naopak se však rodiče mohou zaměřit na odcházející dítě ve snaze ho podpořit, a nedávat tak potřebnou pozornost dítěti v adolescenci, které si ji může chtít získat skrze zhoršené či rizikové chování (alkohol, experimenty s intimními vztahy, kouření, záškoláctví). V tomto kontextu považují zmínit názor Janošové (2008), podle které vnímají navzdory konfliktům či nevhodnému chování většinou dospívající své rodiče jako důležité a nepostradatelné osoby zásadně ovlivňující jejich život.

1.2.4 Rodící se dospělost – Mladí dospělí a jejich charakteristika

„Celé dětství toužíme býti dospělými, odpočítáváme každý zbývající rok do dospělosti s obrovským zrušením a touhou po svobodě a všech těch činnostech, které jsme doteď nemohli. A nyní přišla. Objevila se tak náhle, ve chvíli, kdy jsem se snažila zachytit každý moment mého zbývajícího bezstarostného dospívání. Padla na mě ta neskutečná tíha dospělosti. Místo radosti z naplněného očekávání přišla nejistota, zmatek a strach. Je pozdě. Bezstarostná léta odešla v nenávratnu a přede mnou stojí zeď, kterou musím přelézt. Ale já nechci, ještě ne. Ještě se chvíli schovám v jejím stínu.“ (osobní sdělení kolegyně, 24. 10. 2017, výcviková skupina)

Ačkoliv je adolescence obecně vnímána jako období přechodu mezi dětstvím a dospělostí, čím dál více nabývá na významu také období přechodu z adolescence do dospělosti. Neboť jedinec prochází významnými životními změnami, ať už jde o nástup na vysokou školu a s tím spojenou separaci od rodiny, nebo nástup do zaměstnání spolu s osamostatněním se jak fyzickým, tak zejména i finančním. Zároveň s nově se objevujícími životními situacemi, může narůstat zejména pocit samostatnosti a plné zodpovědnosti, který po 18. roku nabývá i právní⁸. Avšak čím dál více zletilých se jako plně dospělí zatím necítí. A právě zde vyvstává důležitý a nezanedbatelný význam přechodu z adolescence do dospělosti jako samostatného období, které se v anglické literatuře objevuje pod pojmem „emerging adulthood“, neboli v českém překladu tzv. „vynořující se dospělost“.

⁸ Dověšením 18 let se v naší evropské společnosti dospívající stává oficiálně zletilou osobou, dalo by se říci osobou dospělou, jelikož jak právně, tak i z hlediska fyziologického bylo dospělosti dosaženo.

Termín rodící se dospělosti prvně definoval a zmapoval americký vývojový psycholog J. Arnett (2000), který se tímto poměrně novým⁹ vývojovým obdobím zabývá. Arnett (2014) svou teorií emerging adulthood upozorňuje na současnou generaci mladých lidí, kteří vyrůstají ve zcela jiném kulturním a společenském prostředí.

Ačkoli Arnett prvně popsal termín vynořující se dospělosti, můžeme najít podobnou zmínku o přechodovém období mezi dospíváním a dospělostí již ve starších teoriích. Pro zajímavost zmíním například známou teorii Eriksona, který každé vývojové období vnímá jako jakousi krizi. Vstup do dospělosti dle něj provází konflikt identity a intimity. Vše o co člověk v adolescenci usiloval - o svou vlastní identitu, by se měl nyní oprostít od strachu z její ztráty a být schopen sdílet ji s druhým člověkem a dát tak prostor k vytvoření intimity. V tomto kontextu se domnívám, že schopnost sdílet vlastní identitu s druhými může přispět ke zlepšení vzájemných sourozeneckých vztahů, neboť stabilita vlastní identity již nemusí podněcovat sourozeneckou soutěživost. Zároveň však díky touze po intimitě nyní může sourozenecký vztah ustoupit do pozadí.

Na období vynořující se dospělosti, stejně jako na ostatní vývojová období, tak nelze pohlížet jako na časovou osu, která má jasný konec a začátek, nýbrž na prolínající se a kontinuální osy, jejichž přechody si člověk sám svou jedinečností přizpůsobuje. Za zmínku stojí také Keniston (cit. dle Arnett, 2007), který most mezi dospíváním a adolescencí nazývá „mládím“ či Levinston, pro kterého bylo významné období mezi 17 a 33 rokem člověka, jehož náplní je především přechod do světa dospělým a utvoření vnitřní stability, tzv. „stadium novice“. Za zajímavé doplnění k Eriksonově teorii identity lze považovat výzkum Schwartze aj. (2013), kteří

⁹ S kulturním rozvojem zemí a také proměn kulturních se začaly objevovat i drobné niance od klasických vývojových teorií, které se tématu dospívání a dospělosti dlouhou dobu zabývaly pouze v rámci těchto dvou vývojových etap. V posledních letech se však s nárůstem vysokoškolských studentů prodlužovala doba adolescence a zároveň s tím se posouval nástup dospělosti. Vzniklo tedy období, které svou charakteristikou ani do jednoho z již popsaných vývojových období nezapadá.

mimo jiné potvrdili prodloužení procesu dotváření identity jedince až do 30. roku života. Tato zjištěná data také přispívají k pochopení toho, proč se doba nástupu dospělosti neustále posouvá.

Za velmi zajímavý moment ve studii Arnetta (2014) lze považovat zdůraznění individualistického konceptu dospělosti, který Řičan (2004) dále specifikuje jako velkou rozmanitost. Upozorňují tak na značné rozcestí objevující se s nástupem dospělosti, neboť právě „dvacátá léta člověka“ jsou typická pro odlišné životní cesty jednotlivců, jedinečné vztahové kontexty, odlišné experimentace a také zcela rozdílná studijní a profesní zaměření. To dle mého názoru může přispět k pocitu oddálení se od sourozenců, neboť jedinec se nyní zaměřuje na oblast života, formující jeho budoucí životní cestu a zaměření. Arnett (2000) výstižně charakterizuje vynořující se dospělost slovním spojením - Vše je nyní možné. Neboť se člověk odpoutává se závislosti z dětství a dospívání, avšak stále nepřijal zodpovědnost, jež se od něj v dospělosti očekává. V této souvislosti uvádí pět základních znaků charakterizujících fázi rodící se dospělosti (Arnett, 2007):

Prozkoumávání identity (identity expolaration), období nestability (age of instability), období zaměřenosti na sebe (self-focused), fáze pocitu tzv. “in-between”, mezi (feeling in between) a v neposlední řadě již zmíněná fáze možností (possibilities).

V období **prozkoumávání identity** mladý dospělý zkoumá a dotváří svou identitu¹⁰, jak v oblasti osobnostního a profesního zaměření, tak především v oblasti partnerských vztahů. Jak již z Eriksonovy teorie víme, utváření identity ústí ve schopnost vést intimní vztahy, proto jedinec v přechodu do dospělosti často hledá

¹⁰ V této souvislosti bych pro doplnění ráda zmínila výsledky výzkumu Košdy (2007), který se zabýval obdobím EA a potvrdil již provedené výzkumy Macka aj. (2007). Ve výzkumech se opakovaně ukázalo jako typické, že mladí dospělí, uvažující o sobě skutečně jako “mladí dospělí”, stále ještě nemají dotvořenou svou vlastní identitu. Zajímavé však shledávám zejména fakt, že i respondenti, kteří se cítí být „dospělí“ identitu stále zcela utvořenou nemají. Tato zjištění tedy poukazují zejména na to, že proces utváření identity není otázkou jen období adolescence či rodící se dospělosti.

partnera pro následující život. Kromě schopnosti intimity mladý dospělý zkouší své pravomoci a učí se vlastní zodpovědnosti za svá rozhodnutí.

Fáze *nestability* velmi úzce souvisí se zkoumáním a objevováním nových možností v období rodící se dospělosti. Spolu s tímto objevováním tak dochází k mnoha změnám v životě mladého dospělého, nejčastěji pak změna místa bydliště a to ať už jde o koleji při vysokoškolském studiu či bydlení s partnerem.

Významnost období rodící se dospělosti dokazuje i třetí fáze - ***zaměření se na sebe***, které se dá považovat za zcela přirozené a kontinuální vzhledem k větší samostatnosti, dotváření své vlastní identity a snaze k dosažení intimity. Mladí dospělí se tak zaměřují na sebe zejména proto, aby se více poznali, získali cenné zkušenosti, osvojili si nové dovednosti a našli svůj směr, kterým se do dalších životních etap vydají.

V úvodním autentickém citátu této podkapitoly, kterým jsem nastínila charakteristiku období vynořující se dospělosti, si lze povšimnout snahy o pozastavení času mezi adolescencí a dospělostí. Právě tyto pocity nazývá Arnett jako tzv. ***“pocit mezi” (feeling between)*** - tedy jedinec se už necítí být dospívajícím, avšak zatím ani dospělým. Dalo by se říci, že tento “pocit mezi” tvoří zásadní charakteristiku pro období rodící se dospělosti. Na první pohled se mladý dospělý zdá být samostatným jedincem, často již s rodiči a sourozenci nežijícím. Avšak ve většině případů tento většinou studující jedinec závisí na finanční podpoře rodičů. „Pocit mezi” asi nejvýstižněji popisují předchozí fáze spolu se strachem z úkolů a povinností, jež s sebou přináší dospělost. Není tak divu, že se mladí dospělí ještě chtějí schovat ve stínu této blížící se zodpovědnosti a života plného starostí.

Ačkoliv s sebou dospělost nese mnoho nároků a povinností, s rodící se dospělostí se však zároveň jedinci otevírají ***nové možnosti a příležitosti***. Mladí dospělí jsou již samostatně se rozhodující bytosti, které dle Arnetta (2014) většinou prozatím nemají určené životní cesty. Naopak před sebou mají otevřené možnosti a cesty, po kterých se mohou vydat. Období možností a příležitostí považuje Arnett za jedno z neoptimističtějších období v životě člověka, neboť mladí dospělí v blízké budoucnosti očekávají a vyhlíží radostné události jako např. láskyplné manželství, nadané děti. Košdy (2007) k tomuto trefně doplňuje, že rodící se dospělost je

jedna z posledních příležitostí, kdy lze zásadně změnit svůj život. Neboť má dle autora mladý dospělý schopnost rozhodovat o svém životě a zároveň moc s ním něco udělat, něco změnit.

Tanner a Yabiku (1999) dokonce o období rodící se dospělosti mluví jako o nejkompexnější životní fázi. Velice výstižně do kontextu rodící se dospělosti zapadá Mackův výrok:

„Mladý člověk je v této době konfrontován se skutečným životem, který zahrnuje řadu rovnocenných alternativ, z nichž alespoň některé je třeba vyzkoušet“ (Macek, 2003, str. 7)

Ačkoliv v dnešní době již mnoho autorů považuje období emerging adulthood za jedinečnou a zcela přirozenou etapu života, existují zde i jistá úskalí. Nebezpečí popisuje ve své knize James Côté (2000, s. 3-4). Upozorňuje především na jev, kdy jedinec v období rodící se dospělosti objevuje sebe samého. Jeho přechod do dospělosti se tak zásadně prodlužuje, neboť pro hledání sebe samého potřebuje více času. Takovýto mladý dospělý považuje sám sebe za „nekonečně mladého“ a z etapy přechodu do dospělosti není schopen se posunout dál. Považuje tak tento přechod za svůj cíl a vydává ho za dospělost, nikoliv za přechod do ní. Následkem může být také neschopnost vymanit se z rodinného hnízda.

Lze usuzovat, že komplexnost a náročnost tohoto období může být zátěžovou zkouškou pro samotný sourozenecký vztah, ve kterém se sourozenci nyní učí žít sami, odděleně od druhého, aby k sobě zase později mohli nalézt cestu a pečovat o svůj vztah i mimo společný domov. Lze tak toto období vnímat jako příležitost pohlížet na vztah se sourozencem z jiné perspektivy. V tomto vztahu může hrozit riziko náhlého oddálení se, ze kterého si již sourozenci k sobě cestu nalézt nemusí.

1.2.5 Význam rodiny v kontextu vynořující se dospělosti

Mezi základní projevy dospělosti řadí Říčan (2004) také schopnost aktivně se zajímat a pečovat o rodinu a přátele. Oproti adolescenci se tak tato schopnost dá považovat za velký krok vpřed, neboť se v dospívání často objevují zcela přirozené konflikty v rodině, a to především mezi dospívajícími a rodiči, kteří na sebe vzájemně v důsledku utváření identity jedince osobnostně naráží. Dle Juříčkové (2007) však mladí dospělí začínají vnímat rodiče spíše jako partnery, se kterými by rádi sdíleli své životní zkušenosti a diskutovali s nimi nad aktuálními životními tématy. Tento obrat by se dal přisuzovat snaze o testování vlastní autonomie a konfrontací s odlišnými názory na cvičné půdě.

Když měli v Arnettově výzkumech (2006, 2014) mladí dospělí uvést důvody, proč se necítí být ještě dospělými, nejčastěji zmiňovali absenci:

- zodpovědnosti za sebe
- schopnosti činit nezávislá rozhodnutí
- dosažení finanční nezávislosti

Za velice zajímavý považuji zejména fakt, že všechna tyto kritéria úzce souvisí se vztahem k rodičům, neboť zodpovědnost nyní přechází z rodiče na mladého dospělého. Období rodící se dospělosti tak není náročné jen pro jedince samotného, nýbrž i pro celou jeho rodinu, která nyní prochází etapou velkých změn.

Tyto velké změny ale v dnešní době přicházejí díky běžnému vysokoškolskému životu postupně. Mladí dospělí si tak mohou vyzkoušet žít bez rodičů a sourozenců nejčastěji prostřednictvím koleje či spolubydlení, jež jim umožňují žít svobodnější život. Na druhé straně se k rodině mohou kdykoliv vrátit či ji požádat o pomoc. Tuto přirozenou separaci ale doprovází mnohé komplikace. Přece jen je většina vysokoškolských studentů stále finančně závislá na svých rodičích, kteří svým dětem platí koleje, stravu či studium. Avšak Macek aj. (2007) k tomu doplňuje, že se nemusí jednat o závislost pouze ekonomické povahy, nýbrž stále i té sociální. Neboť mladí dospělí vnímají své zázemí a domov stále ještě u svých rodin, kam se často na víkendy

vrací. Přesto dle Arnetta (2014) dochází u mladých dospělých k rozvoji autonomního jednání, kdy se chtějí rozhodovat samostatněji, a žít více samostatným životem nežli tomu bylo v adolescenci. Tento rozvoj autonomie vnímá Kins aj. (2011) jako jeden z nejvýznamnějších úkolů v období emerging adulthood, Juříčková (2007) však v kontextu rodící se dospělosti používá spíše termín semiautonomie¹¹. Podle Kinse aj. (2011) nejde v období vynořující se dospělosti ani tak o schopnost ekonomické a emocionální nezávislosti, jako o změnu vnímání vztahu mezi rodičem a dítětem. Tedy jak spolu navzájem komunikují, a jak na sebe vzájemně nahlíží. Domnívám se, že změna ve vzájemném chování se může odrazit i ve vztahu k sourozenci.

Rodina tak tvoří v období rodící se dospělosti významný pilíř života jedince, neboť mu poskytuje určitou formu opory, jak té emocionální, tak i té finanční. Vytváří zároveň domovské zázemí, z kterého jedinec již může odcházet a zase se do něj navracet. Mladý dospělý tak již podruhé v životě zakouší separační proces, kdy se od své rodiny může postupně vzdalovat v závislosti na jeho odvaze a jistotě. Zároveň v případě objeví-li se nejistota či obavy ze světa dospělých, do kterého se jedinec nyní vrhá, může se kdykoliv k rodině vrátit.

Ačkoliv hrají rodiče v životě mladého dospělého bezpochyby významnou a nezastupitelnou roli, nelze opomenout sourozence, na které se ve své práci zaměřuji a kteří tvoří signifikantní část života mladého dospělého. Sourozenecké vztahy a jejich dynamika v rámci životních etap jsou v současnosti středem zájmu mnoha studií. Avšak tyto studie se zajímají především o období dětství a stáří. Cicirelli (1995) ve výzkumu postrádá právě období vynořující se dospělosti a jeho dopady na vzájemný vztah sourozenců. Přesto se někteří výzkumníci již snaží tuto oblast zmapovat. Velice zajímavé zjištění přinesla studie Milevskyho (2005). Podle výsledků studie hraje podpora ze strany mladšího sourozence v období rodící se dospělosti velkou

¹¹ Autorka ve své práci používá pojem semiautonomie, neboť jsou mladí dospělí stále ve stádiu, kdy za ně do určité míry rozhodují rodiče, nebo jsou ve svých rozhodnutích stále ještě rodiči ovlivňováni.

a pozitivní roli v sebepojetí, pocitech samoty či depresivity. Zkoumaní jedinci, kteří měli podporu od svého sourozence, měli mnohem lépe hodnocené sebepojetí a také lépe zvládali životní těžkosti. Milevsky (2005) dokonce přichází s úvahou o tom, že dostatečná podpora v sourozeneckém vztahu může do jisté míry kompenzovat nefungující vztah mezi matkou a dítětem, mezi otcem a dítětem či dokonce i nefunkční vztahy přátelské.

2 SOUROZENECKÉ VZTAHY

„Je to vztah předem nevypočitatelný. Může být tím nejsilnějším a jediným, který vydrží. Může být i synonymem pro lhostejnost. Sourozenectví je prostě své, svérázné, podobné i pokaždé jiné.“ (Novák, 2007, s. 8)

Vztah sourozenců patří mezi velice specifické avšak přirozené vztahy. Stejně jako si nelze vybrat, kterým rodičům se narodíme, ani své sourozence si nevolíme. Sourozenský vztah lze charakterizovat jako velice nepředvídatelný, neboť může vytvořit velmi silné pouto na celý život, ve kterém se objevuje velké množství pozitivních a negativních emocí nebo může být velkým zklamáním či vzájemnou lhostejností. Sourozenec se může stát nejlepším přítelem na celý život, ale také největším životním sokem. Různorodých příběhů jednotlivých sourozenských vztahů lze v našem okolí vyslechnout několik, co však tyto příběhy spojuje, je jejich jedinečnost.

2.1 Pojetí a význam sourozenských vztahů

2.1.1 Charakteristika sourozenských vztahů

Přestože jsou sourozenské vztahy přirozenou součástí života téměř každého z nás, specifičtější studie se na tuto oblast zaměřily až v posledních letech. Specifičnost tohoto vztahu lze přisuzovat zejména jeho povaze, neboť sourozenci spolu často vyrůstají a tráví spolu celé dětství, mnohdy i adolescence. V některých životních obdobích se vnímají především jako vrstevníci a přátele, zatímco v jiných etapách k sobě mají daleko a věková blízkost se může stát rizikem pro projevy žárlivosti a vzájemné rivality. Domnívám se, že období vynořující se dospělosti a adolescence patří mezi dvě nejdynamičtější a nejvýznamnější životní etapy jedince, z toho důvodu musí být pro dospívající a mladé dospělé velmi těžké pečovat o vzájemný vztah. Ačkoliv dle mého názoru na sebe sourozenci mohou v mnohém narážet (nedostatek soukromí, odlišné názory), přesto by si měli být v těchto náročných časech vzájemnou oporou. Starší sourozenec nyní může tak být jak tzv. spojencem či autoritou, tak zároveň i podnětem pro soutěživé chování mladšího sourozence. Na druhé straně může pro

mladého dospělého být mladší sourozenec potřebnou podporou, pokud selhávají rodiče, kteří se s odchodem svého dítěte nedokáží vyrovnat. Umím si však také představit situaci, kdy se mladý dospělý potřebuje na čas vymanit ze systému rodiny, včetně péče o sourozence a zažít si tak pocit nezávislosti a autonomie.

V odborné literatuře lze najít mnoho definicí charakterizujících sourozenecký vztah. Ráda bych v této souvislosti zmínila přesnou a dynamiku vystihující definici Faber a Mazlish (2009, s. 176), které vztah mezi sourozenci vnímají jako „*nikdy nekončící a stále plynoucí měnící se proces*”.

Lemme (2002) považuje vztah mezi sourozenci za zcela specifický. Za největší specifikum označuje zejména skutečnost, že vztah mezi sourozenci patří mezi nejdélejší příbuzenské vztahy v životě. Z délky tohoto vztahu pak vyplývá jeho významná role v různých etapách života.

Každý interpersonální vztah, tudíž i ten sourozenecký, má svou jedinečnou podobu. Přesto Stewart aj. (1995, cit. dle Arnett 2014) vypočetovali pět nejčastějších podob vztahu mezi sourozenci:

- Prvním typem sourozeneckého vztahu je **vztah opatrovatelský**, ve kterém jeden sourozenec částečně přejímá rodičovskou roli v péči o svého sourozence. Tento jev se objevuje velmi často ve směru od staršího sourozence k mladšímu.
- Vztah mezi sourozenci však může mít také **podobu kamarádkou**. Sourozenci spolu fungují zejména jako přátelé s absencí vážnějších hádek či rozepří.
- Může se ale také jednat o **vztah konfliktní**, ve kterém dochází k velkému množství hádek a rozepří.
- Velice typickým typem vztahu mezi sourozenci je **vztah soupeřivý**, charakteristický vzájemnou rivalitou mezi sourozenci a snahou být neustále lepší než druhý.

- Poslední podobu sourozeneckého vztahu popisují autoři jako **vztah příležitostný**, ve kterém sourozenci postrádají společná témata a mají mezi sebou spíše chladný vztah bez většího zájmu o druhého.

Autoři však zdůrazňují, že ve skutečnosti se tyto typy sourozeneckých vztahů navzájem prolínají a často se jedná o jejich kombinace.

2.1.2 Význam a dimenze sourozeneckých vztahů

„Zeptáte-li se sourozenců, aby popsali rodiče, přítele nebo svého sourozence, bude to právě sourozenec, koho popíše nejsofistikovaněji a detailně v context s jeho osobností a návyky. A to je ten důvod, proč je sourozenecký vztah tak významný.“ (Terri Apter, The Sister Knot, [vlastní překlad])

Sourozenecký vztah, jak zmiňuje Prekopová (2009), se ovšem netýká jen samotných sourozenců, ale zasahuje do systému celé rodiny i jejího okolí. V tomto spolubytí lze vidět velkou výhodu, neboť sourozenecký vztah přináší možnost zkoušet si různé způsoby sociálního chování. Ať už učení se jedná o vzájemné přizpůsobování, dělení se o věci a pozornost rodičů, malé prohry a vítězství, či o schopnost vzájemné soudržnosti a podpory. Tato nenahraditelná zkušenost, kterou si člověk ze sourozeneckého vztahu nese, ho pak může ovlivňovat po celý život v oblasti jeho dalších vztahů, ale i v oblasti jeho osobnosti¹².

Ačkoliv se Dle Thorové (2015) během tohoto procesu mezi sourozenci objevují silné citové interakce a to jak pozitivní, negativní, tak i ty ambivalentní, stále je mnoha odborníky sourozenecký vztah vnímán především jako užitečný či prospěšný. Některé zahraniční studie dokonce používají v souvislosti se sourozeneckým vztahem synonymum dar (Bobbitt-Zeher aj., 2013). Dle autorky však doprovázejí sourozenecký vztah zcela přirozeně pocity vzájemné lásky za současného soupeření nebo ubližování

¹² Vliv sourozeneckého vztahu na osobnost jedince zkoumá především oblast sourozeneckým konstelací, kde pořadí narození sourozenců a jejich pozice v rodině významně ovlivňuje osobnost tohoto jedince, především v jeho budoucím životě.

si. Za zajímavé považuje Thorová (2015) také symetrickou povahu těchto vztahů, neboť pokud cítí jeden sourozenec lásku k druhému, obvykle ji cítí vzájemně a naopak.

Ve vztahu mezi sourozenci se však objevuje nejen láska, ale také pocity žárlivosti, závidění či nenávidění. Velice často se vyskytuje také vzájemná rivalita. Slaměník (2011) tyto pocity popisuje jako zcela přirozené a nezbytné, neboť jejich příčinu vidí v sourozeneckém srovnávání, které se významně podílí na formování sebehodnocení jedince. Ovšem sourozenecké soužití nemá vliv jen na utváření sebehodnocení, ale podle Gillernové (2011) i na budoucí partnerské vztahy a rodinnou stabilitu¹³, neboť si jedinec právě v sourozeneckém soužití utváří a formuje své sociální chování a postoje. Pešová (2006) k tomuto dodává, že jedinec mnohem efektivněji přijímá budoucí normy, postoje a hodnoty od svého sourozence, nežli od rodičů. Vnímá tak staršího sourozence i jako větší autoritu než své rodiče. Důvodem proč se tomu tak děje, může být tzv. **koncept důležitého dospělého**, kterého si dítě ve svém životě volí jako významnou osobu pro svůj individuální vývoj. Těmito „důležitými dospělými“ mohou např. být rodiče, učitelé či jiné blízké osoby, často to však bývá právě starší sourozenec. (Gillernová, 2011, s. 16)

Význam sourozence jako důležité osoby popisuje i Macek (1999), který sourozence vnímá jako příslušníky stejné generace. Tudiž je spojují podobné zájmy a potřeby. Důležitý důraz pak klade, stejně jako Pešová (2006), na vztah se starším sourozencem, neboť ten zastává pozici spojovatele mezi dětským světem a světem dospělých.

Z již zmíněného jasně vyplývá, že sourozenecký vztah má velký význam v životě obou sourozenců. Konkrétní podobou těchto významů se v posledních letech zabývají i

¹³ Autorka v této souvislosti zmiňuje důležitost sourozeneckých interakcí, ve kterých si jedinec osvojuje vzorce a chování, a které následně aplikuje ve svých budoucích partnerských vztazích a budoucí rodině.

některé studie. Ty potvrzují pozitivní i negativní vliv¹⁴ sourozeneckého vztahu a to zejména na kognitivní a emocionální složku osobnosti jedince a také na jeho sociální dovednosti (Milevsky, 2005; Howe and Ross, 1990). Tento významný vliv se pak projevuje jak v období dětství, tak i v období adolescence, neboť v těchto životních etapách spolu sourozenci tráví nejvíce času a zároveň jsou jejich osobnosti nejtvrdější (McHale aj., 2013).

Studii Milevskyho (2005) potvrzuje důležitost a nenahraditelnost sourozeneckého vztahu zejména v oblasti vzájemné sociální podpory, o které jsem se zmiňovala v souvislosti s významem rodiny v období vynořující se dospělosti. Signifikantní roli sourozence jako zdroje socializace a podpory a to z celoživotního hlediska však potvrzují i další studie (Dunn, 2007; Voorpostel a Blieszner, 2008). Na poněkud odlišnou oblast sourozenecké podpory, a sice podpory v těžkých životních situacích se ve svém výzkumu zaměřili Matějček a Dytrych (2002), kteří sledovali životní cesty dětí z dětských domovů. Autoři dospěli ke zjištění, že vzájemná sourozenecká soudržnost tvoří významný resilientní činitel¹⁵, neboť to byly právě blízké sourozenecké vztahy, které dětem pomohly zorientovat se v nesnadné životní situaci a nenechat se jí příliš ovlivnit. Z výsledků studie bylo mimo jiné také patrné, že tato resilientní funkce sourozeneckého vztahu přetrvává i v dalším životě. Pod těžkou životní situací si však lze představit i konfliktní soužití rodičů. Například Jenkins (1992) ve své studii prokázal, že vzájemná sourozenecká podpora, zejména ta emocionální, jim pomáhá čelit konfliktním situacím mezi rodiči.

Za zajímavé a neopomenutelné považuji také zjištění, že děti tráví v dětství nejvíce času právě se svými sourozenci, a to dokonce i více než se svými rodiči.

¹⁴Bylo zjištěno, že u mladších sourozenců je vysoké riziko inklinovat k problematickému chování (jako užívání alkoholu a drog, promiskuita či záškoláctví), pokud k němu mají blízko jejich starší sourozenci. (Pomery aj., 2005)

¹⁵ Tyto procesy popisují jako schopnost příznivého vývoje jedince v nepříznivých podmínkách, neboli schopnost odolávat náročným životním situacím. Zároveň lze resilienci v tomto kontextu chápat jako ozdravnou či ochrannou životní funkci.

(McHale aj., 2013) Z toho důvodu by jim měla být věnována dostatečná pozornost i v kontextu této práce - osamostatnění se jednoho z nich. Neboť tak intenzivní a blízký vztah, kterým bezpochyby sourozenecký vztah je, může být touto životní krizí poznamenán.

2.2 Sourozenecké konstelace ¹⁶ a jejich vliv na sourozenecký vztah

Téma sourozeneckých vztahů se v posledních dekáдах objevuje zejména v souvislosti se sourozeneckými konstelacemi neboli pořadím, v jakém jednotliví sourozenci v rodině přišli na svět. Významnost těchto konstelací přisuzuje Leman (2008) především kvůli jejich vlivu budoucí život jedince. Dle autora oblast sourozeneckých konstelací totiž zasahuje jak do oblasti osobnosti jedince, tak i do jeho výběru zaměstnání, partnera či volby strategie výchovy vlastních dětí.

Ačkoliv tato práce není primárně na tuto oblast zaměřena, je zcela nepochybně spjata s bytím v sourozeneckém vztahu a také v rodině jako takové. Neboť dle Adlera, tzv. „otce teorie sourozeneckým konstelací“, má pořadí narození dítěte vliv na jeho prožívání rodinného soužití a také na utváření jeho osobnosti, kterou si s sebou nese do dalšího života. Také dle Lemana (2008) mají sourozenecké konstelace zásadní význam pro osobnost člověka a to i v oblasti jeho vztahů. V období adolescence se dle mého názoru tyto konstelace mohou promítnout do osobnosti jedince a ovlivňovat tak sourozenecké soužití, jak pozitivně, tak negativně.

Za velkou výhodu této teorie sourozeneckých konstelací považují Čapek a Čapková (2010) zejména možnost určit podobné charakterové vlastnosti jedince, který se narodil ve stejné sourozenecké konstelaci avšak ve zcela jiné rodině. Zde je ovšem nebezpečí tvorby předsudků, zejména ohledně charakteristických rysů jedináčků či „benjamínků“ (nejmladších).

¹⁶ Termínem sourozenecké konstelace je myšleno pořadí narození jednotlivých sourozenců a s tím spojené jejich charakteristiky.

Z předchozích kapitol je zřejmé, že se sourozenecký vztah řadí mezi ty nejdůležitější a nejvlivnější vztahy v životě, proto bych zde ráda nastínila, jak může pořadí narození sourozenců ovlivnit jejich vzájemný vztah a přiblížila tak prožívání jejich pozice v rodině z perspektivy jednotlivých pořadí narození. Neboť jak uvádí Dreikurová-Fergusonová (1993) má každé dítě svoji jedinečnou pozici v rodině, která je utvářena jeho vlastní perspektivou.

2.2.1 Prvorození a jejich charakteristika

Pozici prvorozeného dítěte lze považovat za velice výjimečnou, neboť je jeho příchod na svět provázen mnoha očekáváními ze strany rodičů, kteří svou čerstvou rodičovskou roli prožívají velice emotivně. (Leman, 2008). Každý krok v životě prvorozeného bývá pečlivě sledován a hodnocen. A to ať se jedná o první slova či krůčky, tak i studijní úspěchy či neúspěchy. Obecně bývá dle Prekopové (2009) pozice prvorozeného spjata s velkou pozorností, protože se svět rodičů i prarodičů točí pouze kolem malého dítěte. Prvorozený se tak na nějaký čas stává jedináčkem, ovšem pouze do té doby, než na svět přijde jeho sourozenec. Příchod sourozence bývá pro prvorozené velice traumatizující událostí, neboť v podstatě ze dne na den se přesune pozornost jeho rodičů na malého sourozence. Adler (1995) tento jev popsal velice výstižně jako tzv. „*sesazení z trůnu*“. Prvorozený se tak nyní musí naučit dělit nejen o pozornost rodičů, ale také o své hračky či čas. Sesazení z trůnu mladším sourozencem prožívá dle Nováka (2007) většinou prvorozený velice špatně a může to dokonce vnímat jako trest. Toto náročné období ovlivňuje především chování prvorozeného, který se najednou snaží s novou situací vyrovnat.

Život prvorozených Leman (2008) charakterizuje především jako perfekcionisty, kteří život neberou na lehkou váhu. Od mala jsou vystaveny velké disciplíně, která až s příchodem dalších sourozenců slábne. Z toho plyne jejich výrazný smysl pro zodpovědnost, související s tím, že jsou na ně rodinou často kladeny vysoké nároky - jak v péči o sourozence tak i ve schopnosti je kontrolovat. Prvorození se tak, jak zmiňuje Novák (2007), v dospělosti projevují jako velcí pečovatelé či opatrovníci. Výhodným povahovým rysem je schopnost tolerance, jež se v soužití s mladšími sourozenci učili. Adler (1995) popisuje prvorozeného také jako ambiciózního

samostatného jedince, který má vysoké nároky nejen na sebe, ale také na své okolí. Upozorňuje však také na negativní stránky prvorozených, za které považuje zejména sklon k moralizování či manipulaci. Prvorozený, domnívám se, tak může být druhorozeným vnímán jako konkurence a jejich vztah by mohl mít povahu rivality či vzájemného soutěžení. Naproti tomu může být prvorozený vnímán jako ten kompetentní, na kterého se lze v případě potíží obrátit a vyhnout se tak konfrontaci s rodiči, případně ji skrze prvorozeného zmírnit. Ze strany prvorozeného může dojít k boji o větší pozornost či ocenění a ze strany druhorozeného ke snaze vyrovnat se staršímu sourozenci. Odchod prvorozeného z domova, tak může být pro obě strany úlevný a snížit tak množství vzájemných konfliktů vyplývajících z každodenního soužití, naopak dle mého názoru může posílit podporující a pomáhající povahu vztahu.

Ze sourozeneckého soužití si prvorození, jak Leman (2008) uvádí, odnáší tichý pocit křivdy, neboť mu nebylo umožněno tolik, co bylo umožněno ostatním sourozencům už od útlého věku. Prvorození mají podle Zajícové (1999) často také nevýhodu v tom, že jako první opouštějí domov, neboť musejí vynaložit mnohem větší úsilí v osamostatnění se a získání tak vlastního prostoru. Důvodem, proč prvorození mají odchod od rodiny ztížený je zejména první zkušenost s odchodem. Je to však i první zkušenost pro rodiče, kterým odchází první dítě z domu. Prožívají tak jeho odchod mnohem emotivněji a bouřlivěji nežli odchod ostatních sourozenců, u kterých již vědí, na co se připravit.

2.2.2 Prostřední a jejich charakteristika

Charakteristiku dětí narozených jako prostřední lze velice těžko zobecnit, neboť pozice prostředního je velice specifická. Velmi totiž záleží na tom, zdali se narodil jako druhý ze tří, třetí ze čtyř či čtvrtý z pěti atd. Dle Lemana (2008) se prostřední narodil příliš pozdě, aby využíval výsady prvorozených a zároveň příliš brzy, aby zakusil uvolněnější výchovu nejmladšího. Zároveň považuje jejich postavení v rodině za nejtěžší, neboť si neužijí tolik pozornosti jako jejich starší sourozenec, a neužijí si ani obdiv a slabost typické pro nejmladší. Adler v této souvislosti zmiňuje *syndrom prostředního dítěte*, kdy tentokrát prostřední ztrácí svou pozici nejmladšího tím, že na svět přijde ještě mladší sourozenec.

Možná právě z tohoto důvodu mají prostřední děti mnohem blíže ke svému staršímu sourozenci, ke kterému často vzhlížejí. Podle toho, jak se tento prvorozený chová, si prostředí formuje svůj vlastní styl. Dle Lemana (2008) velmi záleží na jejich vzájemném vztahu - neboť má-li prostřední potřebu se starším sourozencem soupeřit, soupeří s ním. Naproti tomu, vnímá-li svého staršího sourozence jako silnějšího, vydá se obvykle zcela jiným směrem než on.

Z výzkumu Skew a Wolke (2012) také vyplynulo, že se prostřední děti mnohem častěji uchylují k násilným projevům, než ostatní sourozenci. Podle autorů je důvodem především snaha ubránit si své před starším a mladším sourozencem a vydobýt si tak své místo. Prostřední také více podněcují konfliktní situace mezi sourozenci. Lze se tak domnívat, že odchod nejstaršího sourozence z rodiny může prostřednímu ulehčit jeho pozici v rodině, získává tím totiž novou pozici a přebírá privilegia nejstaršího.

Dle Adlera (1995) trpí prostřední také pocity ostrčení, přebytečnosti či utlačovanosti ze strany svých sourozenců. To vnímá Thorová (2015) jako hlavní důvod, proč se tyto děti nejvíce upínají ke svým vrstevníkům a jsou tolik společenští. To se ale dle mého názoru může změnit po odchodu nejstaršího z rodiny, kdy na prostředního může být přenesena větší pozornost. Na druhou stranu si však lze představit, že tato změna může být pro prostředního, který není na tolik pozornosti zvyklý, náročná a může u něj vyvolat pocity zmatení či podnitit tak jeho snahu o brzké osamostatnění se.

Ale tato nelehká pozice prostředních přináší i své výhody. Leman (2008) v této souvislosti zmiňuje zejména vyrovnanost, kterou se díky ní naučili. Mají tak lepší schopnost resilience neboli schopnost vyrovnávat se s problémy, dá se tak předpokládat, že budou odchod staršího sourozence zvládat velmi dobře. Odchod prvorozeného by mohl také přiblížit zbylé sourozence v rodině a podnítit tak větší schopnost vzájemné kooperace a sdílení. Neboť naopak nejmladší si může uvědomit skutečnost, že brzy zůstane v rodině sám, a snaží se staršího sourozence užít.

2.2.3 Nejmladší „benjamínci“ a jejich charakteristika

Již navždy tím nejmladším. Tak by se dala nejuvýstižněji charakterizovat pozice „benjamínků“, kteří se rodí jako nejmladší a zároveň poslední. Adler (1995) vnímá pozici nejmladšího jako ze všech nejvýhodnější, protože jim ji nikdo už nemůže vzít. Dle Nováka (2007) se tyto benjamínci již rodí s pozicí těch roztomilých, mladších a často bývají vnímáni jako děti pro radost. Díky tomu je Adler (1995) popsal jako nejméně empatické a rozmazlené. Ovšem Novák (2007) vnímá toto jejich rozmazlování za zcela přirozené a pochopitelné, neboť se benjamínci obvykle rodí do zaběhnutého a fungujícího rodinného systému¹⁷.

McHale aj. (2013) však upozorňují na to, že díky této oblibě rodičů benjamínci často čelí posměškům a narážkám vyplývajících z žárlivosti ostatních sourozenců. Nejmladší tak trápí nepříjemné pocity typu „však já vám jednou ukážu“, neboť se cítí být podceňováno. Benjamínci tak mají dle mého názoru největší předpoklad pro soutěživost a rivalitu, kdy se snaží dokázat, že jsou stejně dobří, jako starší sourozenci. Z tohoto lze usuzovat a očekávat, že u některých benjamínků se po odchodu staršího sourozence může objevit pocit úlevy či spokojenosti se současnou situací a mohou si tak naplno užívat pozornosti rodičů. Naopak tato přemíra pozornosti může být některým benjamínku velmi nepříjemná a odchod sourozence vnímají o to úzkostlivěji, neboť se cítí být ještě více pod drobnohledem rodičů.

¹⁷ Dle Nováka (2007) přichází benjamínci na svět obvykle tehdy, když jsou kariérní a majetkové cíle rodičů již naplněny. Rodina je tak zajištěná i po stránce finanční.

A jací tedy nejmladší jsou? Leman (2008) je vnímá jako typické baviče, kteří jsou velmi extrovertní a rádi na sebe strhávají pozornost. Působí často uvolněně, bezstarostně, srdečně a vesele. Benjamínci jsou také velice společenští a tudíž i oblíbení. Ovšem mají i své stinné stránky - bývají vzpurní, kritičtí, rozmazlení, špatně snáší konkurenci, jsou velice netrpěliví a prudcí. Leman popisuje také vlastnost pro benjamínky nejtypičtější. Tuto vlastnost označuje jako rozpolcenost, díky které jsou benjamínci ovládáni záplavou emocí a zkušeností, kterou často velmi špatně snáší. Působí tak v jednu chvíli roztomile a srdečně, zatímco po chvíli vzdorují a jsou nepříjemní. Obranným mechanismem, který jim tuto rozpolcenost pomáhá zvládat je arogance, jež tvoří jejich masku, za kterou tento svůj vnitřní chaos ukrývají. Domnívám se tedy, že mnoho benjamínků prožívá odchod sourozence velmi emotivně, ale nemusí tyto pocity dávat najevo. V některých případech se mohou uzavřít do sebe či jejich rozpolcenost ventilovat jiným kontraproduktivním způsobem. Považuji tedy za velmi důležité u benjamínků nepodceňovat toto období a snažit se s nimi o situaci a jejich prožitcích mluvit.

Ačkoliv výše zmíněných autorů považuje teoretické pozadí sourozeneckých konstelací za významné téma vývojové psychologie, bývá v současnosti jejich význam nadměrně přeceňován a generalizován. Zde se tak dostává do konfliktu generalizace s jedinečností lidské bytosti. Jako východisko zde vnímám schopnost nenechat se těmito teoretickými koncepcemi svazovat a uvažovat o nich v kontextu jedinečnosti každého z nás. Koncepti sourozeneckých konstelací tak lze dle Harrise (2002, cit. dle Thorové, 2015) v terapeutickém procesu využívat jako inspirativní perspektivu, nikoliv však za jediný a hlavní nástroj.

2.3 Vliv věku a pohlaví v kontextu sourozeneckých vztahů

Vliv na sourozenecké vztahy nemá jen pořadí narození jednotlivých sourozenců, zásadní roli zde hrají také faktory jako pohlaví, počet sourozenců a jejich věk. Dle Lemana (2008) tyto faktory významně ovlivňují celkovou rodinnou atmosféru a rodinné konstelace, neboli vztahy a postavení jednotlivých členů rodiny.

2.3.1 Význam pohlaví v kontextu sourozeneckých konstelací

Pohlaví je považováno za významný prediktor rodinných konstelací, dle některých názorů se však může zdát, že na pohlaví dítěte nezáleží. Významnou roli hraje pohlaví dítěte již před narozením, neboť si často rodiče přejí buďto holčičku nebo chlapečka. Problém se dle Dalloze (2002) může objevit ve chvíli, kdy rodiče očekávají jiné pohlaví svého dítěte, nežli se nakonec narodí. Dítě se tak nevědomky může stát nenaplněnou představou o budoucím potomkovi a vyvolávat tak v rodičích rozporuplné pocity, které se později mohou objevit i u potomka samotného, neboť nenaplnil přání svých rodičů. Jedinec tak může trpět pocity nízkého sebevědomí, marnosti či velmi nízké sebehodnoty zejména v období adolescence.

Krizová situace se však může objevit i ve chvíli, kdy pohlaví dostává do popředí jednoho potomka a druhého tak nechává v pozadí. Například je-li holčička opečovávána a dávana na obdiv více nežli její bratr. Leman (2008) vnímá v tomto kontextu jako nejohroženějšího potomka, kterého od druhého dělí pouze nízký věkový rozdíl, neboť se v tomto vztahu přetrvávají pocity rivality (Dirks, 2013). Starší výzkumy (Stewart, 1983, in Arnett 2014) zjistily, že starší sourozenci působí jako zdroj pohodlí a opory mnohem častěji ve vztazích mezi rozdílnými pohlavími, nežli ve vztahu mezi sourozenci stejného pohlaví. Bylo také dokázáno (Dirks, 2013), že sestry hrají v sourozeneckém vztahu roli sociální podpory a mnohem častěji mají tendenci navazovat kontakt se sourozencem bratrem. Naopak bratři jsou ve vztahu k sestrám spíše vnímány jako ti dominantnější a ochránářští. Obecně lze z výzkumů (Milevsky, 2005; Dirks, 2013) vyčíst riziko ve vztazích mezi sourozenci stejného pohlaví a to zejména mezi dvěma bratry, neboť se mezi nimi mnohem častěji objevují náznaky rivality a

soupeření. Tyto vztahy také patří mezi ty nejproblematictější sourozenecké vztahy v průběhu života. (Leman, 2008; Novák, 2007)

2.3.2 Význam věkového rozdílu v kontextu sourozeneckých konstelací

Za další důležitý faktor sourozeneckých konstelací považuje mnoho autorů také věkový odstup mezi sourozenci. Leman (2008) ho dokonce považuje za klíčový, neboť ovlivňuje vzájemné chování a jednání sourozenců. Výzkumy (Milevsky, 2005) mluví o mnohem větší soudržnosti mezi sourozenci, které od sebe dělí nižší věkový rozdíl, neboť sdílí podobné prožitky a mají podobné potřeby. Tito sourozenci, jak Walecka (2016) dodává, zároveň vytváří předpoklad bližšího a kvalitnějšího vztahu i v pozdějším životě. Naopak větší věkový odstup sourozenců může způsobovat zmatené pocity ve vnímání své pozice. Leman (2008) v tomto smyslu zmiňuje tendenci sourozenců k podobným charakteristickým rysům. Například v situaci, kdy oba ve svém chování vykazují známky chování prvorozeného, ovšem mladší nese zároveň také charakteristiku druhorozeného. Dochází tak k zvláštní kombinaci z více konstelací.

Macek a Lacinová (2006) považují za vysoce negativní, je-li mezi sourozenci věkový rozdíl dva až tři roky. Důvod dle autorů spočívá v soutěživosti a rivalitním tendencím mezi sourozenci. Naopak dělí-li od sebe sourozence jeden rok a méně nebo čtyři roky a více, pozitivně to tyto vztahy ovlivňuje. Příčinou je zde podle mého názoru zejména blízkost a intimita ve vztahu sourozenců s věkovým rozdílem jeden rok a méně. Naopak u sourozenců s vyšším věkovým rozdílem vnímám, že je tato věková „prohlubeň“ sblížuje ve smyslu vzájemné úcty a respektu. Svůj podíl na tom jistě má také prostor pro větší individualitu v rámci osobnostního prostoru v rodině.

Zcela specifický typ sourozeneckého vztahu tvoří dvojčata. Ti jsou již od malička zvyklá dělit se o pozornost svých rodičů, stejně tak jako o společnost svých přátel. Mezi dvojčaty funguje velice silná vazba, jež je charakteristická intenzivní blízkostí. Vztah dvojčat tak na jedné straně přináší řadu výhod, mezi které patří zejména schopnost vzájemné empatie, podpory a absencí pocitů samoty, na straně druhé však spolu s tím i závazky. Neboť dvojčata mají tendenci o sebe vzájemně neustále pečovat. (Pector,

2002) Ovšem s problematikou dvojčat jsou silně spjaty i negativní dopady a rizika. Mezi ty nejčastější řadí Matějček a Dytrych (2002) problémy s nalezením vlastní identity či právě separaci v období osamostatnění se. Walecka (2016) považuje vztah mezi dvojčaty za zcela jedinečný, neboť ve většině případů velice úzká a vřelá vazba přetrvává po celý život a to zejména mezi dvojčaty stejného pohlaví. V tomto ohledu lze považovat za velmi zajímavé, získat pohled dvojčat na vzájemné osamostatnění se, neboť se domnívám, že stejně jako je jejich sourozenecký vztah zcela specifický, bude i prožívání jejich odchodu z rodiny velmi specifické a dovolím si i říci velmi silně emotivně prožívané.

3 OBDOBÍ VYLÉTNUTÍ Z HNÍZDA Z PERSPEKTIVY SOUROZENECKÝCH VZTAHŮ

„Když brácha odešel z domu, bylo mi strašně. Přišlo mi, že jsem ztratila svou druhou půlku, mého nejlepšího přítele. Byl to velký zásah, často jsem ze začátku měla pocit, jakoby už nebyl, jako kdyby umřel, protože důležitý člen rodiny tu už s námi nebyl.” (osobní sdělení spolužačky, 15. 12. 2016)

V souvislosti s odchodem dětí z rodiny se hodně mluví o náročném životním období pro jejich rodiče. Existuje nespočet různých článků, diskuzních fór a publikací zaměřujících se na zvládnání odchodu svých dětí. Bezpochyby se jedná o velký zásah do rodinného soužití a mnoho rodičů odchod svých dětí prožívá velice emotivně. Přece jen o své ratolesti od narození pečují, hýčkají si je, prožívají s nimi první úspěchy a zklamání a především s nimi také tráví mnoho let téměř každý den. To se ale ze dne na den změní, když se tyto téměř již dospělé děti rozhodnou osamostatnit a postavit se tak na své vlastní nohy. Ovšem nelze opomenout, že to nejsou jen rodiče, který odchod člena rodiny prožívají. Sourozenecký vztah patří mezi nejvýznamnější vztahy v životě člověka, lze tedy předpokládat, že tuto situaci budou emotivně prožívat zejména také sourozenci navzájem. Bohužel ačkoliv se v poslední době mnoho studií zaměřuje na sourozenecké vztahy, empirické i teoretické pozadí vlivu odchodu sourozence na jejich vzájemný vztah chybí. Pokusím se v této kapitole alespoň nastínit některé ze situací, které sourozenecký vztah v tomto náročném období provází.

3.1 Dimenze sourozeneckého vztahu

Sourozenecké vztahy si již od dětství prochází různou dynamikou. Období nenávisti střídají období láskyplná. Stejně jako se vyvíjí osobnost každého z nás, vyvíjí se i vztah mezi sourozenci, který ovlivňuje mnoho faktorů. Dirks (2013) však za nejvýznamnější faktor považuje rodiče, kteří dotvářejí rodinnou atmosféru a vstupují denně do sourozeneckých interakcí. Ačkoliv tak chtějí či ne, na vztah svých dětí velmi působí, neboť už jen z hlediska sourozeneckých konstelací ke každému svému dítěti přistupují jinak. Z výzkumů vyplývá, že tento vliv nejvíce sílí v období adolescence a rodící se dospělosti, neboť právě v těchto obdobích, je sourozenecký vztah nejzranitelnější (Brody, 1998, Teti, 2002, Volling, 2003, cit dle Dirks, 2013). Do tohoto vztahu totiž dle Thorové (2015) nyní vstupují více vrstevníci, milostné vztahy a také osobnost každého ze sourozenců, která v tomto období vystupuje na povrch. Sourozenci se tak díky tomu mohou postupně připravovat i na separaci fyzickou, kdy jeden z rodiny odejde. Může se tedy zdát, že se od sebe vzájemně vzdalují, ačkoliv dle Milevskyho (2005) k sobě právě nyní mají velice blízko. Díky většímu uvolnění pevných vazeb, tak mají větší prostor pro vzájemnou sociální podporu a projevy vřelosti. (Dirks, 2013) Walecka (2016) ve své studii zjistila, že v období vynořující se dospělosti k sobě mají sourozenci mnohem dál, nežli v období mladé dospělosti. Důvod, proč k tomu dochází, vidí autorka především v náročnosti tohoto období, kdy jedinec hledá sám sebe a zkouší nové možnosti. Není zde tak mnoho prostoru a energie investovat do sourozeneckého vztahu. Zatímco v období mladé dospělosti se cítí být mladý dospělý stabilnější, často zakládá rodinu, má pracovní pozici a přichází na chuť rodinnému životu.

Stocker aj. (1997) ve své starší studii shrnuli dosavadní výzkumy v kontextu sourozeneckých vztahů a určili tři základní oblasti těchto vztahů objevující se v mladé dospělosti. Walecka (2016) ve své nové studii potvrzuje výskyt těchto dimenzí v kontextu mladé dospělosti i v současnosti a zároveň popisuje velkou diverzitu v sourozeneckých vztazích, neboť na straně jedné je sourozenectví vnímáno jako vztah plný rivality a vzájemné nenávisti, na straně druhé zase jako nejvřelejší vztah plný lásky a podpory v průběhu života.

Vřelost (pozitivní oblast) - přetrvávající z dětství až do období dospělosti a zahrnující intimitu, přijetí, náklonnost, obdiv či vzájemnou podporu. Tyto jednotlivé dimenze shrnuje Cicirelli (1995) pod tzv. *affectional closeness* neboli emotivní blízkost. Výzkum Bullocka a dalších (2009, cit dle Dirks, 2013) dodává, že pozitivní vztah mezi dětmi a rodiči zvyšují tuto vřelost mezi sourozenci, zatímco negativní vztah tuto vřelost výrazně snižuje. Toto zjištění přispívá k závěrům jiné studie (Jenkins aj., 2012, cit dle Dirks, 2013), podle které jsou rodiče významným prediktorem pro kvalitu sourozeneckých vztahů. Ovšem existují také studie, které potvrzují, že je tento vliv oboustranný. Tedy jsou to i negativní sourozenecké vztahy, které významně ovlivňují rodinnou atmosféru. (Feinberg aj., 2012, cit dle Dirks, 2013)

Rivalita - vyznačují se vzájemným soupeřením o pozornost rodičů ale i vrstevníků. Zároveň jí lze také vyjádřit, do jaké míry se sourozenec cítí být vnímán v rámci rodiny. Oblast rivality přisuzují Stocker aj. (1997) spíše etapě dětství, ovšem zároveň dodávají, že silné pocity vzájemné rivality se mohou přenést i do období rodící se dospělosti, ačkoliv je zde předpoklad, že se pocity rivality budou ve vřelých sourozeneckých vztazích snižovat. Rivalita přetrvávající až do období dospělosti se obvykle týká především bratrských vztahů či vztahů sesterských (Cicirelli, 1991).

Konflikt - přirozený jev provázející běžné interpersonální vztahy během celého života. Ani v sourozeneckém vztahu tedy není výjimkou, oproti rivalitě se charakterizuje především hádkami díky odlišným názorům, či neshodám v běžném životě. Kramer (2004, cit dle Dirks, 2013) opět zdůrazňuje důležitou roli rodičů v sourozeneckých konfliktech, neboť ve své studii prokázal, že schopnost rodičů těmto konfliktům předcházet a vypořádat se s nimi vede zároveň k jejich signifikantnímu poklesu, stejně jako k poklesu agrese. Období vylétnutí z hnízda se dá považovat za příležitost tyto konflikty kontrolovat, neboť se nyní sourozenci mohou sami rozhodnout, zdali a jak často se dále vídat. Tím se může snížit frekvence těchto konfliktů. Z výsledků studie Stocker aj. (1997) se zjistilo, že někteří sourozenci však i nadále prochází častými a pravidelnými konflikty.

Za velmi zajímavou považuji studii Volkoma aj. (2011), kde se ukázala důležitost fyzické separace v období rodící se dospělosti. Neboť respondenti, kteří se svými

sourozenci žili pod jednou střechou i v období své rodící se a mladé dospělosti si stěžovali na větší výskyt konfliktů a vzájemné rivality, nežli respondenti, kteří se již osamostatnili. Značný byl také negativní dopad těchto konfliktů a rivality na kvalitu jejich sourozeneckého vztahu.

3.2 Odchod sourozence jako krize rodiny

Obecně lze říci, že odchod sourozence z rodiny může mít značný dopad i na sourozenecký vztah. McWaters (2016) však zdůrazňuje, že se může jednat o dopad pozitivní, negativní či smíšený, neboť důležitou roli zde hraje mnoho faktorů. Mezi tyto faktory řadí především povahu sourozeneckého vztahu, osobnostní rysy každého ze sourozenců, ale také i schopnost rodiny o této nové situaci mluvit a vyrovnat se s ní. To, jak budou sourozenci své odloučení prožívat, záleží také velice na jejich rodičích. Ti by dle Seiffge-Krenke (2013) měli být schopni vnímat tuto novou situaci v rodině především jako příležitost. Je přirozené, že se v tomto období objevuje mnoho negativních emocí jako smutek, prázdnota či stesk (Thorová, 2015). McWaters (2016) dodává, že mnoho rodičů prožívá po odchodu svých velmi pozitivní emoce (úleva, spokojenost, radost ze života), ovšem bojí se si je připustit. Neboť je považují za nevhodné - měli by být přeci smutní. Avšak to, jak oni sami k odchodu dítěte přistupují, přenášejí také na děti, které ještě v rodině zůstávají. Seiffge-Krenke (2013) v této souvislosti upozorňuje na nebezpečí, kdy rodiče ve snaze své mladší děti uchránit, o odchodu člena rodiny nemluví nebo se snaží nedávat najevo své prožitky. Bývá také velmi častým jevem, že rodiče zaměří příliš svou pozornost na dítě, které odešlo a přehlídí tak děti, které doma zůstaly. Riziko vnímá autorka především v tom, že mladší sourozenci v tomto období bojují s různými emocemi, které ale nemohou nebo si je nedovolí sdílet. Naopak dle McWaters (2016) se objevují i případy, a jsou velmi obvyklé, kdy po odchodu staršího sourozence se pozornost přesouvá na sourozence mladšího. Tím však může naopak trpět ten starší, který se najednou cítí být na druhé koleji.

Autorka popisovala kromě negativního dopadu odchodu sourozence také dopad pozitivní. Tímto pozitivním dopadem myslí zejména možnost zlepšení sourozeneckého vztahu, který nyní již není zatěžován každodenními konflikty. Studie Milevskyho

(2005) tuto teorii potvrzuje tím, že v období rodičí se dospělosti, kdy k odchodu od rodiny nejčastěji dochází, ubývá množství sourozeneckých konfliktů a v sourozeneckém vztahu se tak nyní mnohem více ukazují pocity vzájemné podpory. Dle Dirkse aj. (2013) se tak sourozenecký vztah stává více stabilním a vyrovnaným. Lemme (2000) dodává, že sourozenecký vztah v tomto období hraje spíše sekundární roli, neboť pro mladého dospělého tvoří střed jeho zájmu především vlastní osobnostní růst a intimní vztahy, což koresponduje s již zmíněnými výsledky studie Walecké.

Obecně lze však říci, že odchodem dítěte život rodiny nekončí. Naopak lze tento další životní krok pojmout jako zkušenost vzhledem k možnosti zlepšení vztahu k mladším dětem, kteří doma zůstávají. Mění se i počet členů domácnosti, na který si musí rodina nyní zvyknout. Ovšem ve výsledku odchod svých dětí vnímají rodiče velice pozitivně, neboť mají i nyní více času na své aktivity (Macková, 2009).

PRAKTICKÁ ČÁST – VLASTNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

4 METODOLOGIE VÝZKUMU

4.1 Cíl výzkumného šetření a formulace výzkumných otázek

Praktická část mé diplomové práce je zaměřena na kvalitativní sondu do vnitřního prožívání sourozenců v životním období, kdy jeden ze sourozenců opustí domov a osamostatní se. Cílem mého výzkumného šetření je tedy proniknout do interního světa těchto jedinců a porozumět tak jejich prožívání, procesům a jevům provázejících tuto životní situaci. Mým záměrem je také zmapovat oblast sourozeneckých vztahů v období osamostatnění se jednoho z nich a porozumět, jak vzájemné prožívání tohoto období ovlivňuje jejich sourozenecký vztah.

4.1.1 Výzkumné otázky

Výzkumné otázky jsou stěžejní pro uskutečnění výzkumného šetření. V závislosti na cílech šetření jsem si stanovila hlavní výzkumné otázky týkající se doby po osamostatnění se jednoho ze sourozenců.

- Otázka č. 1: Jak prožívají osamostatnění se od rodiny samotní emerging adults?
- Otázka č. 2: Jak prožívají osamostatnění se od rodiny těchto emerging adults jejich sourozenci?
- Otázka č. 3: Jaká je zkušenost s odchodem jednoho z nich z rodiny v jejich vzájemném sourozeneckém vztahu?
- Otázka č. 4: Jak vnímají proměnu pozice jednotlivých sourozenců v rodině po osamostatnění se jednoho z nich?

4.2 Použitá metoda výzkumného šetření

Pro analýzu dat své kvalitativní sondy jsem se rozhodla využít metody tématické analýzy, která díky své flexibilitě dokáže postihnout širokospektrnost, individualitu a rozmanitost kvalitativních dat. Clarke a Braun (2006) metodu popisují jako proces identifikace, analýzy a následné odkazování k tématům - vzorům objevujícím se v datech. Dle Hendla (2005) je tématická analýza považována dokonce za základní stavební kámen v analýze kvalitativních dat. Ovšem autorky Clarke a Braun (2006) upozorňují i na samotná úskalí této metody spočívající právě v její velké flexibilitě a s tím spojené těžší uchopitelnosti dat. K snazšímu pochopení a využití tématické analýzy uvádějí autorky ve své publikaci jednotlivé kroky tématické analýzy, které mi pomohly nasbíraná data lépe uchopit. Ráda bych jednotlivé kroky zmínila pro lepší přehlednost mého postupu v analýze:

- Seznámení se s daty

V této prvotní fázi by měl výzkumník opakovaně, minimálně dvakrát přečíst data, která prostřednictvím rozhovorů získal. Tímto způsobem se s nimi seznámí a může tak následně začít aktivně s těmito daty pracovat - hledat v nich významy, vzorce, dělat si vlastní poznámky a vytvářet prvotní kódy¹⁸.

- Generování počátečních kódů

Druhá fáze zahrnuje zaznamenání těchto kódů a vytvoření jejich soupisu pro lepší přehlednost a práci s daty. Patří sem také postřehy k zajímavým rysům těchto kódů.

- Hledání témat

Výzkumník nyní porovnává jednotlivé kódy a řadí je do možných témat. V této fázi mohou být přínosem různé mentální mapy či tabulky, neboť by se jednotlivé kódy

¹⁸ Kódy autorky popisují jako velmi konkrétní a stručné pojmenování jednotlivých extraktů z rozhovorů. Mnohem užší než samotná témata.

neměly objevovat ve více tématech současně. Kódy je nutné jednoznačně zařadit pod témata.

- Přezkoumání témat

Návrat k samotným extraktům a kódům, jejich opětovné přečtení a ujištění se, zdali jsou správně zařazena k tématům. Do této fáze také patří zamyšlení se nad jednotlivými tématy a hranicemi mezi nimi.

- Definování a pojmenování témat

Výzkumník již definuje objevující se témata a jejich obsah. Pracuje odděleně s každým tématem a následně také uvažuje nad jejich vzájemným propojením a souvislostmi. Často se tak v tématech objevují také tzv. subtémata.

- Sepsání zprávy

Finální fáze, jejíž náplní je zaznamenání všech zjištěných témat a jejich souvislostí do textové podoby. Ve výzkumných či závěrečných pracích se tato fáze nazývá různě, například analýza, výsledky výzkumného šetření či zjištěná data.

Tématická analýza, jak uvádí Boyatzis (1998) nabízí také prostor pro samotného výzkumníka, neboť není všeobecná shoda v tom, co znamená tématická analýza a jak ji správně provádět. Díky tomu je každá analýza jedinečná a odráží nejen osobnost účastníků, ale také osobnost výzkumníka.

Autorky také zmiňují dva odlišné přístupy k tématické analýze - a to teoretický přístup a induktivní přístup. Záleží tak na samotném výzkumníkovi, který přístup zvolí v závislosti na povaze jeho práce. Clark a Braun (2006) vnímají hlavní rozdíl mezi přístupy především v tom, zdali si výzkumník na základě nějaké teorie zvolí předem výzkumnou otázku svého šetření (teoretický přístup), nebo zdali se výzkumník nechá inspirovat výzkumným šetřením a výzkumná otázka tak vzejde z analýzy. Pro mou práci jsem se rozhodla využít přístup teoretický, neboť vycházím z teoretických poznatků ohledně sourozeneckých konstelací a tzv. vylétávání z hnízda a výzkumné otázky mám již předem zvolené.

4.3 Charakteristika vybraných respondentů

4.3.1 Výběr respondentů

Před samotným výběrem respondentů pro kvalitativní studii jsem si zvolila kritéria, která korespondují se zaměřením mé práce a vyplynula z pilotní studie. Určujícím kritériem byla existence současné nebo v nedávné minulosti prožité zkušenosti v rodině, kdy se jeden ze sourozenců v období emerging adults (18-27let) osamostatnil. A to v rozmezí současnost až maximálně 1 rok. Přičemž ostatní sourozenci jsou v adolescentním věku. Adolescenci jsem si vybrala záměrně, aby respondenti byli schopni sebereflexe a reflexe sourozeneckého vztahu. Macek (1999) a Vágnerová (2008) vymezují toto období adolescence od 12 do 20-21 let, a právě tímto vymezením jsem se při výběru respondentů řídila. Zároveň pro mou práci bylo důležité, aby spolu v minulosti sourozenci žili ve společné domácnosti, a to minimálně 8 let. Jednalo se tedy o výběr účelový, kdy jsem respondenty oslovila skrze inzerát umístěný na sociálních sítích, ve kterém jsem zmínila výše uvedené podmínky pro účast ve výzkumu. Žádná jiná kritéria nebyla pro účely mé studia důležitá či významná.

4.3.2 Popis zkoumaného vzorku

Značnou část vybraných respondentů tvořili mí vlastní přátelé, známí, či spolužáci z vysoké školy. Nakonec bylo provedeno celkem šestnáct rozhovorů, vždy se samotným osamostatňujícím se respondentem a jeho mladším sourozencem. Celkem se zúčastnilo osm sourozeneckých dvojic. Rozhovory byly uskutečněny odděleně, aby respondenti měli dostatek prostoru sdílet své prožitky a zkušenosti, aniž by byly ovlivňovány druhým sourozencem či strachem sdílet i například negativní prožitky. Mnoho z respondentů samo vyslovilo obavy, aby se jejich výpověď nedostala k jejich sourozenci. V jednom případě dokonce jeden sourozenecký pár odmítl zpětně po delší době od provedení rozhovoru svou účast ve studii. Důvodem byla velice intimní zpověď, kterou respondent vnímal jako narušení soukromí, proto mne poprosil, aby jeho rozhovor nebyl do studie zařazen. Nakonec pro účely mé studie bylo použito čtrnáct rozhovorů se sedmi sourozeneckými páry. Vzhledem k mnoha obavám respondentům jsem se rozhodla v zájmu zachování anonymity rozhovorů pro uvedení pouze iniciálů jmen a uváděním pouze nezbytně nutných specifických údajů o respondentech, které souvisí s účely studie.¹⁹

¹⁹ Pro přehlednější rozlišení jednotlivých sourozeneckých párů je v práci použito následující označení: SS - starší sourozenec, MS - mladší sourozenec - sourozenecký pár 1/2/3/4/5/6/7

4.3.3 Charakteristika jednotlivých respondentů

Sourozenecký pár 1:

P. (v citacích: SS1) - mladý muž, 23 let. Má mladší sestru. Osamostatnil se od rodiny po dokončení vysokoškolského studia před necelým rokem, v současnosti žije se svou dlouholetou přítelkyní v severních Čechách. Se svou rodinou má velice vřelý vztah a je s ní v neustálém kontaktu, se sestrou se však vídají méně a jejich vzájemný vztah nepovažuje za ideální.

E. (v citacích MS1): - dospívající slečna, 20 let. Má staršího bratra, který se před necelým rokem od rodiny osamostatnil. V současnosti stále bydlí v domácnosti se svými rodiči v severních Čechách a studuje vysokou školu. Svého bratra kontaktuje jen občas, ačkoliv ho ráda vidí. Současná situaci ji vyhovuje.

Sourozenecký pár 2:

J. (v citacích: SS2) - mladá slečna, 24 let. Pochází z rodiny se třemi sourozenci - má staršího bratra, který již žije sám a mladší sestru. Je tedy prostřední. Před půl rokem se osamostatnila od své matky a mladší sestry. V současnosti žije s přítelem ve středních Čechách a pracuje. Se svou rodinou se snaží vídat v rámci svých časových možností, se sestrou se snaží udržovat úzký vztah i nadále.

D. (v citacích: MS2) - mladá slečna, 21 let. Pochází ze třech sourozenců, z nichž je nejmladší. Má staršího bratra, který již žije sám a sestru, která se před půl rokem osamostatnila. V současnosti žije v domácnosti se svou matkou a studuje vysokou školu. Se svou sestrou se snaží nadále udržovat úzký vztah.

Sourozenecký pár 3:

P. (v citacích: SS3) - mladá slečna, 24 let. Studentka vysoké školy, před půl rokem se rozhodla postavit na vlastní nohy a odešla z domova, kde žila s dospívající sestrou a matkou. Nyní žije s přítelem v západních Čechách. Se svou rodinou se snaží být v kontaktu, zejména se svou sestrou, se kterou mají velice blízký a vřelý vztah. S matkou nevychází příliš dobře.

K. (v citacích: MS3) - dospívající slečna, 14 let. V současnosti žije v domácnosti se svou matkou a chodí do 8. třídy základní školy. Má starší sestru, která se před půl rokem osamostatnila. Sestru vidí vždy velice ráda a jsou spolu ve velmi intenzivním kontaktu.

Sourozenecký pár 4:

B. (v citacích: SS4) - mladá slečna, 24 let. Již pracující. Od své rodiny se osamostatnila před rokem. Má mladšího bratra. V současné době žije s dlouholetým přítelem v severních Čechách. Vzhledem k tomu, že se odstěhovala za přítelem do jiného města, vídá se s rodinou méně. Snaží se však udržovat kontakt a rodinné vztahy. S bratrem se často navštěvují či si volají.

T. (v citacích: MS4) - mladý muž, 21 let. Již pracující. Má starší sestru, která se před rokem osamostatnila. On sám se od rodiny osamostatnil teprve před necelým půl rokem. V současnosti žije se svou přítelkyní v bytě po rodičích. Svou sestru vždy velice rád vidí, snaží se s ní udržovat kontakt i přes větší vzdálenost nadále.

Sourozenecký pár 5:

Z. (v citacích: SS5) - mladá slečna, 23 let. Žije nyní se svým přítelem v bytě na severu Čech. Před 9 měsíci se odstěhovala od své matky a mladší sestry, se kterými se však nadále velmi často vídá. O mladší sestru po svém odchodu stále velmi pečuje a projevuje o ní starost i zájem.

T. (v citacích: MS5) - dospívající slečna, 13 let. V současnosti žije se svou matkou v rodinném domku na severu Čech a navštěvuje 7. třídu místní základní školy. Se svou starší sestrou má velice hezký vztah a snaží se s ní být velmi často v kontaktu. Ráda s ní i jejím přítelem tráví volný čas.

Sourozenecký pár 6:

M. (v citacích: SS6) - mladý muž, 21 let. Podnikatel, student dálkového vysokoškolského studia. Od matky s mladším bratrem se odstěhoval před rokem. V současnosti žije sám v bytě na severu Čech. Se svou matkou a mladším bratrem má velice vřelý a úzký vztah. Nadále se s nimi snaží co nejvíce vídat a pomáhat jim ve všech směrech. S mladším bratrem udržuje stále kontakt a zajímá se o něj. Snaží se s ním také trávit svůj volný čas, který ale díky podnikání moc nemá.

O. (v citacích: MS6) - dospívající hoch, 14 let. Žije v domácnosti se svou matkou na severu Čech a navštěvuje místní základní školu - momentálně 8. třídu. Má staršího bratra, který se od něj a od matky odstěhoval před rokem. S bratrem se velice rád vidí a tráví s ním volný čas, ačkoliv je ho již méně než dříve. Snaží se o častý kontakt.

Sourozenecký pár 7:

A. (v citacích: SS7) - mladý muž, 21 let. Podnikatel, studuje dálkové vysokou školu. Od své rodiny (matky, otce a mladší sestry) se osamostatnil teprve před dvěma měsíci. Momentálně žije v bytě po prarodičích a věnuje se svému zaměstnání a studiu. Se svou mladší sestrou se snaží vídat, má ji moc rád, jejich vzájemný vztah však nevnímá jako ideální. Za rodinou velmi často chodí.

T. (v citacích: MS7) - dospívající slečna, 17 let. Žije ve společné domácnosti se svými rodiči na severu Čech a studuje 3. ročník místní střední zdravotní školy. Má staršího bratra, který se poměrně nedávno osamostatnil. Se svým bratrem se díky návštěvám a rodinným sešlostem vídá poměrně často, ovšem jiný kontakt s ním příliš nevyhledává. Současná situace jí vyhovuje.

4.4 Sběr materiálu a jeho zpracování

4.4.1 Sběr materiálů

Po příslibení dobrovolné účasti ve výzkumu jsem respondenty průběžně informovala o procesu mé diplomové práce. Každého z nich jsem také detailně obeznámila s cílem mého výzkumu a průběhu našeho rozhovoru a to skrze sociální sítě, osobní setkání nebo telefonní hovor. Během těchto domlouvacích rozhovorů mi respondenti ve zkratce nastínili současnou situaci v rodině a věkovou charakteristiku sourozence. Zároveň jsem respondentům sdělila, že rozhovory budou probíhat odděleně, s každým zvlášť. Respondenti byli od začátku informováni o dobrovolné účasti bez nároku na jakoukoli odměnu, přičemž se všichni přihlásili ve výzkumu rozhodli zúčastnit pro novou zkušenost a jejich zájem o hlubší porozumění jejich sourozeneckému vztahu.

Sběr dat probíhal skrze polostrukturované rozhovory, před kterými jsem si stanovila několik tématických otázek (viz osnova rozhovoru). Těmito otázkami jsem se během vedení rozhovorů nechala inspirovat. Otázky tak měly v jednotlivých rozhovorech různou podobu, avšak stejný význam. Během vedení rozhovorů jsem se ale i přes stanovenou osnovu otázek snažila řídit slovy Řiháčka aj. (2013), kteří doporučují výzkumníkům vést rozhovor od témat významných pro samotný výzkum až po témata spontánně se v dané situaci vynořující, pokud jsou v souladu s výzkumnými otázkami.

Polostrukturované rozhovory pak probíhaly osobně během měsíce září 2016 až ledna 2017. Před samotným začátkem rozhovoru byli respondenti opět seznámeni se záměrem výzkumu a s orientačním časovým průběhem rozhovoru. Mnoho z nich vyjádřilo také přání anonymního záznamu osobních údajů. Po organizačním úvodu jsem respondentům předložila písemný souhlas o provedení rozhovoru včetně jeho zvukového záznamu na mobilní telefon.

V příloze své práce uvádím pouze vzorovou podobu písemného souhlasu vzhledem k slíbené anonymitě a ochraně osobních údajů. Originály mám založeny. Následně jsme přešli k samotnému rozhovoru, který byl z počátku neformálního charakteru, kde byl také prostor pro případné dotazy či nejasnosti. Vzhledem k

přátelským vztahům s respondenty byla atmosféra během rozhovorů velice příjemná a uvolněná. Samotné rozhovory pak trvaly v rozmezí zhruba 40 až 60 minut a probíhaly většinou v místě bydliště respondentů. Výjimkou byly dva rozhovory, z nichž jeden trval pouhých 20 minut a naopak ten druhý zabral 90 minut. S jedním sourozeneckým párem probíhal rozhovor přes komunikační aplikaci Skype (videohovor), neboť se nám vzhledem k časové vytíženosti nepodařilo sjednat osobní setkání. Doba trvání rozhovorů se velice odvíjela od osobnosti respondenta, hloubky tématu a také otevřenosti jednotlivých osob.

4.4.2 Etické aspekty výzkumu

Před samotným započítím svého výzkumu jsem vytvořila vzor písemného souhlasu, který jsem následně předložila všem účastníkům výzkumu. Tento písemný souhlas slouží nejen k ochraně mé, ale také k ochraně samotných respondentů, kteří tímto dávají souhlas s účastí ve výzkumu, rozhovorem a následným zpracování dat pro účely mé diplomové práce. V tomto souhlasu je tedy bodově popsán celý průběh uskutečnění mého výzkumu.

Vzhledem k tomu, že si velice vážím svých respondentů a jejich ochotě poskytnout mi své důvěrné prožitky a myšlenky, musím především ošetřit tuto intimitu, která se v rozhovorech objevuje. A to skrze své prohlášení o mlčenlivosti, ve kterém se mimo jiné zavazuji citlivě a s rozvahou zacházet s nahrávkami rozhovorů a dat z nich vzešlých a především uchování veškerých dat a záznamů v anonymitě. Většina respondentů sama projevila zvýšenou obavu o nakládání s jejich osobními údaji a možnost jejich rozpoznání, proto jsem se ve své práci rozhodla použít pouze nezbytně nutné osobní údaje, kterými jsou iniciály křestního jména respondenta, věk a nástin momentální rodinné situaci, přičemž veškeré jiné specifické údaje (zmíněné názvy míst, pracovišť, škol apod.) ponechat v absolutní anonymitě. Označení v textu *, někteří respondenti si také nepřejí zveřejnění přepisu jejich rozhovoru, neboť jejich zpověď považují za velice intimní a citlivou.

Při samotných rozhovorech pak pro mne bylo důležité, aby se respondent cítil příjemně a uvolněně a pokud by se takto necítil, aby mne o nepříjemných prožitcích a

jakýchkoliv svých přání včetně předčasného ukončení své účasti ve výzkumu kdykoliv informoval a to i zpětně. S jedním ze sourozeneckých párů tato situace nastala. Zhruba dva měsíce po provedení rozhovoru mne jeden ze sourozenců poprosil, zdali by bylo možné, jeho účast na studii zrušit z důvodu citlivosti a hloubky rozhovoru. Vzhledem k úctě k respondentovi a respektu k jeho osobnímu přání jsem se rozhodla sourozenecký pár do své studie nezařadit.

4.4.3 Osnova rozhovoru

Pro účel mého výzkumu bylo nezbytné stanovit si osnovu otázek, kterých se chci v rozhovorech s respondenty dotknout a které odpovídají mému výzkumnému záměru. Avšak tuto osnovu jsem použila pouze jako rámec rozhovorů. Samotné rozhovory pak probíhaly velice individuálně a uvolněně. Otázky jsem se snažila pokládat s ohledem na aktuální situaci a atmosféru v rozhovorech. Na mnoho otázek si tak respondenti během rozhovorů odpověděli sami nebo jsme se jich dotkli zcela spontánně. V některých rozhovorech však bylo poznat, že jsou některá témata pro samotné respondenty velice citlivá a sami si tak stanovili hranici, že se k těmto tématům nechtějí více vyjadřovat. Toto jejich vyslovené přání jsem naprosto respektovala.

Otázky pro respondenta, který se osamostatnil:

- Jak prožíváš svůj odchod z rodiny? (Jak jste situaci vnímal před odchodem a jak nyní?)
- Jak vnímáš to, že již nežijete společně se sourozencem?
- Jak se proměnil váš vzájemný sourozenecký vztah poté, co jste se osamostatnil?
- Jaký byl Váš vzájemný sourozenecký vztah před odchodem?
- Jak se proměnil Váš pohled na sourozence?
- Jaká má tato situace vliv na Vaši pozici v rodině?
- Co ti pomáhá zvládat tuto novou situaci?
- Jak podle Vás vnímají Váš odchod rodiče?
- Jak se proměnilo jejich chování vůči Vám či vůči Vašemu sourozenci?
- Je něco, co byste ve Vašem sourozeneckém vztahu udělal jinak?

Otázky pro sourozence respondenta:

- Jak prožíváte odchod sourozence z rodiny? (Jak jste situaci vnímal před odchodem a jak nyní?)
- Jak vnímáš to, že již nežijete společně se sourozencem?
- Jak se proměnil váš vzájemný sourozenecký vztah poté, co se Váš sourozenec osamostatnil?
- Jaký byl Váš vzájemný sourozenecký vztah před odchodem?
- Jak se proměnil Váš pohled na sourozence?
- Jaká má tato situace vliv na Vaši pozici v rodině?
- Co ti pomáhá zvládat tuto novou situaci?
- Jak podle Vás vnímají odchod Vašeho sourozence rodiče?
- Jak se proměnilo jejich chování vůči Vám či vůči Vašemu sourozcenci?
- Je něco, co byste ve Vašem sourozeneckém vztahu udělal jinak?

Mým hlavním cílem, přes výše uvedené otázky, bylo především svým respondentům naslouchat a snažit se tak o proniknutí do jejich vnitřního prožívání a pochopení významů, které pro ně dané téma má. Pro toto pochopení jsem se snažila pokládat otevřené otázky, které tak dotazovaným poskytovaly prostor pro vyjádření svých pocitů a prožitků spojeným s tématem. K ujištění, zdali jsem jejich prožívání dostatečně porozuměla, jsem používala techniku parafrázování a zrcadlení pocitů. Především jsem se skrze doptávající spontánní otázky snažila rozvíjet jejich myšlenky související s tématem.

4.4.4 Přepis rozhovorů a jejich zpracování

Po samotných rozhovorech, které byly zvukově zaznamenány na nahrávací zařízení, přišla na řadu jejich doslovná transkripce. Pro tento způsob přepisu jsem se rozhodla především pro zachování autentičnosti rozhovoru a jednotlivých kontextů, jejichž propojení je pro hloubkové porozumění tématu nezbytné. Zaznamenány byly také výrazy doprovázející výpověď respondentů, mezi které patřil nejčastěji smích či pauzy. Doslovná transkripce také umožňuje přiblížit čtenáři atmosféru rozhovoru včetně samotného respondenta, neboť obsahuje zcela neupravený obsah rozhovoru, včetně veškerých nespisovných výrazů, slangových výrazů a veškerých vlivů do rozhovoru zasahujících.

Tento přepsaný text jsem pak následně několikrát přečetla a některé nahrávky jsem si i znovu přehrála, abych si přiblížila atmosféru rozhovoru a zachytila tak i ty jemné citové nuance, které jsem během vedení rozhovorů díky určité míře nervozity nepostřehla. Zaznamenané rozhovory mi tak byly také výbornou reflexí mého vedení rozhovorů a chyb, kterých jsem si během poslechu všimla. Během poslechu a čtení textu jsem si veškeré poznatky a poznámky psala vedle samotného textu a podtrhávala jsem si zároveň důležité aspekty v rozhovorech se objevující a týkající se zkoumaného tématu. Jak zmiňuje Hendl (2005), samotná analýza probíhá nejprve od hledání jednotlivých slov a obsahů v rozhovoru, k širším tématům, mezi kterými následně respondent hledá vztahy a souvislosti. Zachování této posloupnosti považuji za významné zejména proto, aby se respondent zaměřil na jedinečnost jednotlivých rozhovorů a nenechal se tak ovlivnit svými schématy, které si během rozhovorů a analýzy mohl vytvořit.

Snažila jsem se o časový rozestup mezi analýzou jednotlivých rozhovorů, abych se tak vyvarovala vlivu jednotlivých rozhovorů na sebe. Některé rozhovory byly náročnější jak obsahově, tak emotivně, potřebovala jsem tak delší čas na jejich zpracování a na následnou pauzu před další analýzou. Po zanalyzování všech rozhovorů jsem se ještě jednou ke všem rozhovorům vrátila a snažila se zachytit témata, jež jim byla společná a také i ta témata, v nichž se respondenti rozcházelí. Tento náhled na

všechny rozhovory mi umožnil propojení jednotlivých obsahů a dílčích témat a zároveň nabídl zcela novou perspektivu v porozumění tématu.

4.4 Reflexe mé zkušenosti s tématem

K volbě tématu mé práce mne přivedla mimo jiné vlastní velmi silná zkušenost s obdobím vylétání z hnízda. Jak Řiháček aj. (2013) zmiňují, pro validitu provedené studie je velmi důležité ujasnit si nejprve výzkumníkům vlastní vztah k tématu a jeho porozumění. Po celou dobu práce si však dovolím říci, tato má zkušenost ovlivňovala velmi nepatrně. Za výhodu ve prospěch mé studie považuji zejména své prožitky jako jedináčka, kdy jsem neměla možnost přímo poznat a porozumět vztahu mezi sourozenci. V tomto ohledu si nad tématem dokáži vytvořit nadhled a potřebnou objektivitu, jež je do jisté míry v analýze potřeba. V ohledu druhém se mi však podařilo výpovědím respondentů porozumět a přiblížit se tak jejich vlastní zkušenosti s tématem, neboť mnoho z mých blízkých přátel a spolužáků si tímto významným a zároveň náročným obdobím se svým sourozencem procházelo či stále prochází.

5 VÝSLEDKY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

V provedené analýze se objevila následující významná témata týkající se zkušenosti s fyzickou separací sourozenců v období vylétání z hnízda. Autentické citace více přibližují témata z rozhovorů a poskytují tak hlubší porozumění jim.

5.1 Jak prožívají fyzickou separaci od sourozence v rámci svého osamostatnění se mladí dospělí?

5.1.1 Úleva

Z uskutečněných rozhovorů vyplynulo, že odchod z rodiny přinesl všem zúčastněným do jisté míry úlevu. K rozhodnutí osamostatnit se je v mnohých případech vedla především **touha po poznání nezávislosti** a větším **soukromí**, které jim v rámci společného života se sourozenci chybělo. Tuto touhu po větším životním prostoru vyvolávají zejména četné konflikty, jež jsou pro sourozenecké soužití zcela přirozené, avšak z dlouhodobého hlediska vyčerpávající. To dokládá následující výrok z rozhovorů: *„...vzhledem k tomu, že jsme měli společný pokoj, a když jsme dospěli, tak to bylo dost náročné, tak jsme se snažili, co nejdřív to šlo.“ (SS4)*

Společné soužití bylo náročné také pro další respondentku: *„Já se učila na maturitu a absolutně nechápala, že potřebuju klid. A ona mě pořád hrozně rušila“.* (SS2) Touhu po nezávislém životě a soukromí popisuje také další respondent: *„Další věc je taky nějaký ten životní prostor, je to hodně i o tom soukromí.“ (SS7)*

Z velmi intenzivního a nepřetržitého sourozeneckého kontaktu plynou pak také časté **konflikty** mezi těmito sourozenci týkající se zejména provozu domácnosti (úklid, nesplnění povinností) či každodenního života (neshody, hádky, škádlení se). Po osamostatnění se však výskyt těchto konfliktů **výrazně snížil, až zcela vymizel**. O absenci těchto konfliktů pojednává následující citace: *„...určitě nedá se říct, že se máme radši to jsme se měli vždycky ale spíš nejsou důvody se hádat hádali jsme se jen kvůli tomu, že jsme neměli soukromí.“ (SS4).*

Intenzitu snížení těchto **sourozeneckých hádek a neshod** zmiňují i další: „...A teďka máme celkem hezkej vztah. Taková ta klasika, když se odloučíš, tak to trošku poleví, ale když se vidíme, tak jsme sestry největší a nejlepší jako.” (SS2) **Úlevu**, kterou osamostatnění se přináší lze vyčíst z následujícího výroku: „A v tom je to osamostatnění se fakt úleva, protože jsem kolikrát z toho utahaná a ještě řešit, že jsem něco neudělala, to bych už fakt nedala.” (SS5)

Ovšem pocitu úlevy nasvědčuje také skutečnost, že všichni z respondentů se cítí být v současné situaci, kdy jsou již samostatní, zcela spokojeni. Jako příklad uvádím citaci dvou z respondentů: „... Určitě jsem teď spokojenější.” (SS3) „...já jsem takhle asi naprosto spokojená.” (SS5)

5.1.2 Změna

Odchod od rodiny lze vnímat jako velkou změnu pro celou rodinu a všechny její jednotlivé členy. Velký dopad má ale na vztah mezi sourozenci. Ti jsou v podstatě ze dne na den vystaveny **odloučení**, které je spjato zejména se **snížením** vzájemného **kontaktu**. O snížení kontaktu se lze přesvědčit z následující citaci: „...se asi změnila míra času, kterou spolu trávíme. Toho je teď mnohem méně.” (SS3)

S touto změnou se sourozenci vypořádávají odlišně. Někteří v důsledku odchodu pociťují **pocity stesku** po mladším sourozenci či mají pocit vzájemného **oddálení se od sourozence**. Za zajímavé považují skutečnost, že pocity stesku po sourozenci se objevují až po delší době od odchodu. Důvodem bývá nejčastěji **zanepřázdněnost** doprovázející osamostatňující se jedince spojená se zařizováním nového zázemí a zvykání si na život dospělého. Vzájemné oddálení zmiňují respondenti často: „...byli jsme takový kámoši a teď už je to takový nevím, cítím to tak, že jsme se od sebe trochu oddálili.” (SS1) Pocity vzdálení se popisuje i další respondent: „S T. máme moc krásný vztah, i když jsme se malinko od sebe oddálily, takže vlastně jen tím, že bych jí chtěla víc vidět.” (SS5)

To někteří ze sourozenců vnímají jako příčinu **změny** jejich vzájemného **vztahu**, který nyní tímto uvolněním prospívá. Neboť **ustupují** do pozadí **negativní projevy** sourozenců vůči sobě a **převládají** ty **pozitivní a vřelé**. Důkazem je následující

výpověď: „*se s bráchou vidáme spíš zřídka, ale myslím si, že se náš vztah zlepšil.*” (SS4) Zlepšení vztahu popisují i jiní účastníci rozhovorů: „*se teď nějak ustálilo v tom, že se obě snažíme a vyhovuje nám to oboum.*” (SS2)

Ovšem ne pro všechny z respondentů znamenalo vzájemné odloučení zlepšení jejich vztahu. Někteří naopak svůj odchod vnímají jako příčinu **zhoršení vztahu** se sourozencem, které přisuzují zejména rapidnímu **snížení kontaktu** a **příležitostí se vidat**. Zhoršení a jeho příčinu lze vyčíst z následujícího úryvku: „*ted' s ní v uvozovkách tak nekomunikuju, nepíšeme si, nevoláme si. Vidíme se málokdy a ten vztah jakoby šel do kopru.*” (SS1) Tyto pocity pak doprovází **touha po** opětovném **sblížení** a nelezení si k sobě cesty.

Změna v důsledku odchodu se projevuje také v povaze vztahu jako takového. Zatímco během společného soužití měl sourozenecký vztah zejména **povahu kamarádkou**, kdy sourozenci trávili společný čas hrou či sdílením každodenních zážitků, po osamostatnění se vnímají respondenti svou roli spíše **podporující a autoritativnější** než kamarádkou. Mladší sourozenci se tak na ně často obrací s prosbou o pomoc při řešení problémů či o radu toho „moudřejšího”. Proměny povahy vztahu si lze povšimnout z této citace: „*ted' když má nějaký problém, tak volá vždycky mě... mě těší, že mi v tom věří a hlásí se ke mně, když je potřeba. Že jako ví, že já ji v tom nějak dokážu pomoci a postarat se.*” (SS1) **Pocity důvěry** spojené s větší mírou svěřování se popisují i jiní: „*Náš vztah byl a vlastně je hodně kamarádký.. Je ale pravda, že za mnou teď spíš víc chodí s tím, když si s něčím neví rady a bojí se to říct mamce.*” (SS5)

Objevují se také **pocity respektu k mladšímu sourozenci** a vnímání ho jako **samostatného jedince**: „*ji teď беру už fakt jako dospělou a takovou tu samostatnou entitu. A to mi přijde, že se tak přirozeně vylouplo.*” (SS2)

5.1.3 Příležitost

Odchod od rodiny ale může přinést nové možnosti a poskytnout tak prostor **pracovat na sobě samém**. Oddálení se od sourozence tak mladí dospělí vnímají jako **šanci pro nový život**, ve kterém mohou jednat samostatně, nezávisle na druhých, kterou by se sourozencem v zádech nemělo. O tom se zmiňuje například tento respondent: *„...těšil jsem se na nový život bez rodičů, že budu žít bez rodičů a bez sestry. Si myslím, že jsem v tom hodně samostatný a umím řešit věci. To je asi pro mě ten největší a nejdůležitější dopad. Takže asi tak. ” (SS1)*

O možnosti **být sama sebou** mimo sourozenecký život mluví i jiní: *„že jsem to tak vždycky chtěla a šla si za tím. A vždycky jsem na to byla tak nastavená, že tam nejsem úplně za sebe doma že tady jsem ve svém no. ” (SS2)*

Mladí dospělí nevnímají svůj odchod jen jako vlastní **příležitost seberealizace a sebenalezení**, nýbrž i jako příležitost **pro mladšího sourozence dozrát**. To lze vyčíst z následujících úryvků: *„...tak nějak věřím, že i pro T. to může být přínosem. Myslím si, že i ona potřebuje nějak dospět a přece jenom se ségrou na krku to moc dobře nejde. ” (SS5)*

Na **důležitost většího prostoru pro mladší sourozence** upozorňují i jiní: *“Ale myslím, že když jsem byla doma, tak se snažila hodně mě zatahovat a povídat si o všem. A tím, že mě tam nemá moc a nemá čas řešit blbosti, tak si myslím, že tu energii začala věnovat smysluplným věcem a snaží se využít ten čas, co má. ” (SS2)*

5.1.4 Obavy

Starší sourozenci po svém odchodu začali pociťovat **obavy či výčitky** vůči svým mladším sourozencům, které nyní nechávají doma samotné s rodiči. Vnímají nyní, že se jejich rodiče na jejich sourozence velmi upnuli. Zejména se obávají kontraproduktivity **zvýšené pozornosti rodičů**, kteří ji nyní přesunuli směrem k sourozenci, který s nimi zůstal. Tuto zvýšenou pozornost považují za **nebezpečnou**, neboť se mladší sourozenci mohou cítit více pod tlakem a tím pádem se vůči rodičům mohou uzavřít. Tyto **obavy** popisují následovně: *„Tím víc si myslím, že se upnula hodně na ségru a řeší ji teď až*

moc.. a pozornost se upnula teď hodně na tu ségru. Mě už moc neřeší, což neříkám, že mi nedělá dobře, ale myslím, že až moc řeší ségru a není to dobrý. I ségre to myslím si vadí, že je na ní mamka tak upnutá.” (SS1)

Nárůst pozornosti popisuje zase tato respondentka: *„Jediný co tak se jí určitě změnila pozornost. Teď už má doma jen jí, takže se věnuje, nebo úkoluje jen T.” (SS5)*

Výčitky se objevili v této výpovědi: *„Bála jsem se, že teď ty hádky s maminou padnou na ní. Měla jsem kvůli ní dost výčitek.” (SS3)*

Větší míra obav se objevila v rozhovoru, kdy respondentka zažila **negativní zkušenost s matčíným prožíváním odchodu své nejstarší dcery**. Z této zkušenosti si odnesla především zvýšenou pozornost vůči mladší sestře, kterou nyní vnímá jako ohroženou. Pro přiblížení uvádím citaci: *„Odchod naší starší sestry byl ještě víc vyhrocený, než ten můj. Byla maminou vyhozená, takže to bylo ze dne na den. Mám dojem, že K. byla ve věku, kdy to úplně nechápala a to nepochopení jí způsobilo v hlavě zmatek. Byla uzavřenější a citlivější. Upřímně si ale myslím, že cokoli se v naší rodině děje, má to jediný zdroj a to je naše mamina.” (SS3)*

Obavy mladí dospělí však nepopisují jen v souvislosti se svými mladšími sourozenci, nýbrž projevují **obavy i o své rodiče**. Především v rodinách, kdy v brzké době dojde k osamostatnění tohoto mladšího sourozence. Vnímají tak ohrožené jak samotné rodiče, kteří již **nesli špatně jejich odchod**, tak i mladší sourozence, kteří se podle nich mohou cítit **pod tlakem** z toho, že jsou ti poslední a že právě oni **nechávací rodiče doma samotné**. Zejména jedná-li se o neúplné rodiny (samotná matka či otec). Pro hlubší porozumění uvádím následující úryvek: *„...se bojím toho, až ségra taky se rozhodne odejít z domova, přece jen už jí je 21 a přijde to. A neumím si představit, co to udělá s mamkou.” (SS1)* Tlak působící na mladšího sourozence zmiňuje jiný respondent: *„Jediný co, tak vím, že vnímá jako zátěž to, že je vlastně poslední a že když ona odejde, tak tam nechává tu mamku. Že to takhle prožívá vzhledem k tý mamce hodně.” (SS2)*

5.1.5 Rituály

Mnoho z mladých dospělých prožívá po svém odchodu pocity **stýskání** či **postrádání**. Tyto pocity často spojují s **postrádáním společných aktivit**, mezi které nejčastěji řadí **sdílení** každodenních životních **zážitků** či **škádlení se navzájem**. Sourozenci byli na tyto činnosti zvyklí již od útlého věku a vnímají je jako ty aktivity, které tvořily jejich vzájemný vztah se sourozencem v dětství a dospívání. Ačkoliv již sebe považují za téměř dospělé a tyto projevy jim ne vždy byly příjemné, pociťují po svém odchodu chybění tohoto vzájemného trávení času. Z toho důvodu mají často **potřebu se k těmto sourozeneckým rituálům vracet** i nyní, když se se sourozencem vidí. Tuto potřebu zmiňují respondenti velice často:

„Vídám ji opravdu rád, i z toho důvodu, že ji můžu zlobit a pošťuchovat. Jak fyzicky tak řečma. To mám fakt rád. A ona to ví, to je náš druh vyjadřování se k tomu druhému.” (SS1)

„To byly takový malý boje. Ale všechno to bylo v rámci toho, že jsme věděly, že jsme ségry a že jsme nejlepší ségry. A teď to máme tak, že se vidíme a užijeme si to, že se můžeme pohádat.” (SS2)

O **postrádání společných rituálů** mluvili i tito respondenti: *„Ségru mám moc rád a chybí mi třeba ty blbosti, co spolu děláme, a hodně i ta sranda.” (SS7)*

„...a ségra chybí, že nemám koho moc zlobit. Protože ta ségra chápala, že ji tím dávám najevo tu svoji pozornost a že mi na ní záleží.” (SS1)

Stejně jako se mladí dospělí snaží udržovat tyto sourozenecké rituály, je pro ně velmi důležité **udržet** se sourozencem nějakou **formu kontaktu**. Neboť během společného soužití spolu byli v neustálém kontaktu a mohli tak sdílet každodenní zážitky, problémy či si jen tak popovídat. **Potřebu kontaktovat** svého mladšího **sourozence** po svém odchodu popisuje například tento respondent: *„Snažím se jí to co nejvíce vynahradiť, tím že si hodně píšeme a voláme. Také občas spí u nás, nebo jí s přítelem vezmeme do kina a ták.” (SS5)*

Touhu po návratu společných rituálu, mezi které lze zařadit právě společné sdílení a kontakt, vystihuje následující úryvek z rozhovoru: „*Hodně mi pomáhá, když si voláme a píšeme. Jak s mamkou tak i s bráchou. To mám takový pocit, že jsme spolu a nic se vlastně nezměnilo.*” (SS6)

Zajímavé je, že v sourozeneckých vztazích, které mladí dospělí nevnímají jako příliš dobré, se tato touha objevuje také. Jedná se především o ty vztahy, jež se odchodem z rodiny zhoršily.

5.1.6 Láska

Napříč všemi rozhovory stálo v pozadí jedno velké téma, a sice **láska k sourozenci**, která po odchodu z rodiny **přetrvává** i navzdory neshodám či menší frekvenci kontaktu:

„*Vnitřně jsme spolu i přesto, že jsme se fyzicky oddálili.*” (SS1)

„*T. je pořád stejná, pořád mě má ráda, pořád bych pro ní udělala všechno na světě a pořád mi na ní moc záleží. Takže ten pohled na ní je určitě pořád stejný.*” (SS5)

Lásku vnímají jako něco, co se jejich odchodem **vůbec nezměnilo**, ba naopak možná posílilo:

„*Ale rozhodně se nezměnilo nic v tom, že je v mém životě ten nejbližší.*” (SS5)

„*Koukám se na něj pořád stejně, je to prostě pořád můj mladší bráška, kterého mám moc rád. Myslím si, že mě mnohem radši vidí, než tomu bylo dřív.*” (SS6)

Tito sourozenci také považují za důležité, že jsou i přes fyzické odloučení stále **vnitřně propojeni** a vědí o sobě především ve chvílích, kdy **potřebují podporu** či **řešit daný problém**. Pro hlubší porozumění uvádím úryvek z rozhovoru: „*Ale ta ségra vždy když potřebuje přijde. Asi vzájemně víme, že tu jsme jeden pro druhého, kdyby se dělo bůhví co.*” (SS1)

Po svém odchodu, cítí obzvláště silně **sourozenecké pouto** a **zodpovědnost za mladšího sourozence**. To dokresluje i následující část rozhovoru: „*Dala jsem jí ode mě klíče, aby kdykoli mohla přijít, i když třeba zrovna nebudu doma. Ze začátku jsem to*

opravdu hodně řešila. Měla jsem i strach, aby to nebrala jako nějakou zradu, že se stěhuji pryč. Obecně jsem řešila, jak v tom bude jí, než jak to zvládnou já.” (SS3)

Zodpovědnost vůči mladší sestře vnímá i jiný respondent: *„Přece jen je to ségra a i když to mezi náma není ideální, tak v tomhle cejtím jako zodpovědnost se o ni postarat. Jsem její brácha a měl bych si myslím.” (SS1)*

Někteří ze starších sourozenců svůj odchod považují za rizikový pro mladšího sourozence, i v tomto ohledu velmi často zmiňují zodpovědnost a **potřebu o sourozenci vše vědět**: *„Takže už nevím všechny věci, které se Tamarce dějí každý den a musím se vždycky snažit to z ní páčit přes zprávy. Je ale pravda, že za mnou teď víc chodí s tím, když si s něčím neví rady a bojí se to říct mamce.” (SS5)*

5.1.7 Schopnost nadhledu

Mnoho starších sourozenců po svém odchodu zmiňuje **schopnost vidět** na svých sourozencích **vlastnosti**, kterých si dříve nevšimli nebo jim nevěnovali příliš pozornosti. Ačkoliv si uvědomují vliv dospívání na vývoj těchto vlastností, některé rysy svých sourozenců si uvědomují nyní i zpětně. Následující úryvek tuto schopnost potvrzuje: „*No uvědomil jsem si, že je víc jak táta no. Že je prostě taková. Nikdy jsem nad tím moc nepřemýšlel, ale poslední dobou si uvědomuju, že je to takový nevím no..*” (SS1) **Obdiv k sourozenci** popisuje zase jiný respondent: „*No a tím vyvstoupil určitej obdiv k ní. Což když jsem bydlela doma, tak jsem vnímala spíš to negativní než to pozitivní a nemohla jsem ani tím, že tam nebyl ten odstup, tak vidět to hezký na ní.*” (SS2) Jiný sourozenec tuto schopnost přisuzuje menšímu kontaktu se sestrou: „*Možná mi teď víc přijde taková sebevědomější než dřív. Ale možná je to i tím, že ji nevidím tak často a o to víc se na ní teď soustředím.*” (SS7)

Nejsou to však jen vlastnosti a rysy, které nyní vyvstupují do popředí. Starší sourozenci také nyní více vnímají **sourozenecké role**. Zejména díky snížení kontaktu, které tak umožňuje vidět **projevy sourozenců vůči sobě navzájem**. To dokresluje například tento úryvek, ve kterém respondent nyní více vnímá svou **aktivnější roli** ve vztahu: „*Takovej mlčící typ a nikdy jsme si moc nepovídali, v tom je hodně po něm. Když přijedu domu a nikdo jinej tam není jen já a sestra, tak jakoby ta naše konverzace vážne. Já se snažím mluvit, ona se buď kouká na telku nebo když se ona snaží mluvit, řekneme si pár slov a tím to hasne.*” (SS1)

5.2 Jak prožívají odchod svého sourozence z domova a s tím spojenou fyzickou separaci jeho mladší sourozenci?

5.2.1 Nový začátek

Odchod staršího sourozenci vnímají jejich mladší sourozenci jako **něco** zcela **jiného**. Zejména pak jako **novou životní etapu**, kdy se **vše změnilo**. To lze vyčíst s každého rozhovoru s mladšími sourozenci, kteří svou zkušenost popisují takto: „...bylo to prostě něco jiného.” (MS4) Jiná respondentka má na odchod sourozence stejný pohled: „...tak to až teď trochu vidím, že je to jiný úplně.” (MS1) Někteří tento odchod vnímají jako **cennou zkušenost**, díky které se mohli **v životě posunout dál**. To potvrzuje například tato respondentka: „Rozhodně jo. Teď zpětně si myslím, že to bylo fakt důležitý a že to byla dobrá zkušenost pro nás všechny.” (MS2) Pro jinou respondentku byl odchod bratra **novým začátkem**, díky které byla **schopna se od bratra lišit** a nalézt si tak svůj **vlastní směr**: „...teď už jsem sama na sebe. Víím, že díky němu jsem lepší nebo můžu být lepší, než jsem byla. Jen mi tím, že odešel dal větší příležitost to uskutečnit.” (MS7)

Mladší sourozenci najednou **žijí svůj vlastní život**, ve kterém nyní mají **možnost se více prosadit** a **užívat si** tak i více svou pozici v rodině spojenou s **větší pozorností** od rodičů. O **odlišných životech** mluvil respondent takto: „Asi to bude tím že jsme se tolik neviděli a začínali jsme každý žít sám.” (MS4) **Radost z větší pozornosti** rodičů zmiňují respondenti často: „Teď si s mamkou hodně povídáme a hodně se mi věnuje. Je to asi tím, že teď má doma jenom mě a má spoustu času na mě.” (MS5) „...zase mi třeba víc kupují věci a tak no. Což je zase jiný. To dřív nebylo tolik.” (MS1)

Nový začátek mladší sourozenci cítí i **ve vztahu ke svému staršímu sourozenci**, neboť tento **vztah má** pro ně zcela **novou podobu**. O této nové podobě se zmiňuje například tato respondentka: „...se teď bereme jako dospělý a i tak spolu komunikujeme. Řekla bych, že ten náš vztah se tím zase posunul dál. A jsem za to ráda. Jsme si teď takoví rovni.” (MS1) Jiný respondent vnímá tento nový začátek jako příležitost pro zlepšení sourozeneckého vztahu: „...díky tomu máme k sobě lepší vztah” (MS4)

Odchodem sourozence často mladší sourozenci získali **možnost začít od začátku** i **ve svých rodinných vztazích**, které dříve nebyly ideální. Odchod staršího sourozence tak poskytl **prostor pro vztah** mladšího sourozence a rodičů. Respondentka svou zkušenost popisuje takto: „*A odchodem J. se to nijak nezměnilo. Spíš si myslím, že sem se teď hodně našla ve vztahu s mamčou. Tím, že jsme si na sebe tak zbyly, tak si hodně rozumíme.*” (MS2) Podobnou zkušenost má i jiná respondentka: „*Teď si s mamkou hodně povídáme a hodně se mi věnuje. Je to asi tím, že teď má doma jenom mě a má spoustu času na mě.. Je to určitě lepší, než to bylo dřív. Jsem moc ráda, že se mi věnuje.*” (MS5)

Nejsou to však jen rodinné vztahy, které mají nyní **příležitost růst**. Tuto zkušenost popisují mladší sourozenci i **ve vztahu s vrstevníky**, na které mají po osamostatnění se sourozence více času. A to zejména proto, že svou **potřebu sdílení názorů a myšlenek** se sourozencem nyní uskutečňují s těmi, s kterými tráví nejvíce času. O tom se zmiňuje tato respondentka: „*Zůstala jsem doma poslední ze všech sourozenců tak na mě padlo to prázdno a fakt jsem neměla nikoho na to důvěrný popovídání. Ale zase tím, že se ségra tehdy moc nehlásila jsem zas měla možnost začít si hledat kamarády, což se mi nikdy předtím moc nedařilo.*” (MS2)

5.2.2 Smutek

S odchodem sourozence se mladší sourozenci vyrovnávají různě, přesto se však v rozhovorech velmi často objevovalo téma smutku. Ten tito sourozenci pociťovali bezprostředně po odchodu svého sourozence, po kterém se střetli zejména s **pocit** **prázdná**. O tomto pocitu se zmiňuje například tento respondent: „*Bylo to takový prázdný najednou.*” (MS4) Uvědomění si větší samoty popisují i jiní respondenti: „*Mám teď hodně času. Rodiče chodí do práce a choděj až odpoledne domu, takže jsem přes den sama v baráku*” (MS1) Tento pocit osamocení či prázdnoty je silně spjat především s **postrádáním přítomnosti sourozence** a možnosti s ním **sdílet každodenní zážitky** či **podnikat společné aktivity**. K postrádání sourozence se sourozenci vyjadřují takto: „*Tak v tom, že tam už prostě nebyla. Dřív sme spolu měli pokoj, takže to bylo hlavně v tom, že sme už nebyli spolu.*” (MS4) O **zkušenosti s postrádáním** sestry mluvila i jiná respondentka: „*Myslím, že dřív mi bylo prostě líto, že jí neuvidím každý den.*” (MS3) Skvěle tyto pocity přibližuje tento úryvek: „*...když jsme s mamkou večerely samy, tak mi tak nějak asi došlo, že už to nebude jako dřív, že ty její oblíbené špagety, které umí mamka úplně nejlíp na celém světě, tak že už je jíst s náma nebude.*” (MS5)

Smutek z nepřítomnosti sourozence umocňuje dle respondentů především náhlé **snížení kontaktu se sourozencem** a **méně příležitostí** s ním **sdílet** své postřehy, myšlenky a zážitky. Toto snížení vnímají mladší sourozenci jako to, co jim o odchodu sourozence chybí nejvíce. O tom se lze přesvědčit i v následující výpovědi: „*...hlavně to bylo v tom, že jsme si už nemohly denně povídat a vidět se...spíš mi v tu chvíli hodně chyběla a řešila sem to, že nemám s kým sdílet ty moje věci.*” (MS2) V tom se však shodují i další sourozenci: „*Nejvíc mi chybí, když se s maminou hádáme a já si nemám s kým promluvit*” (MS5)

S těmito prožitky, které se s odchodem sourozence objevily, se mladší sourozenci vyrovnávali různě. Někteří se zaměřili na **navazování kontaktů s vrstevníky**, jiní s **rodiči**. Všem těmto zvládacím strategiím však bylo společné jedno, a sice **vyhledávání společnosti jiných lidí**: „*...často sem chodil ven s kámošema*” (MS4) „*.. „Jak jsem říkal*

no, bylo to těžký. Bylo mi hodně smutno, ale mamka mi v tomhle s bráchou hodně pomáhala. Hodně jsme si o tom s mamkou povídali.” (MS6)

Pocity smutku se však neprojevovaly jen z důsledku pocitů prázdna či osamění. Pro některé mladší sourozence byly **náročné okolnosti odchodu sourozence**, které v nich vyvolávaly pocity smutku či zklamání. O této zkušenosti se svěčila tato respondentka: *„Jen mi to přišlo nefér vůči mě, že mě na to vlastně nepřipravila a ze dne na den odešla. Takže mi asi když nad tím přemejšlím docela trvalo se s tím nějak vyrovnat.” (MS2)*

Důležitost **okolností odchodu** vnímají také ostatní respondenti, pro které bylo v prožívání odchodu sourozence velmi ulehčující to, že na odchod sourozence byli dlouhou dobu **připravováni** a tento **odchod** tak považovali za zcela **přirozený a očekávaný**. To dokresluje zkušenost tohoto respondenta: *„Byl bych asi radši, kdyby byl brácha zase doma. Ale vím, že to jednou přijít muselo. Brácha mi to říkal už několikrát, že se brzo odstěhuje, že má spoustu kámošů, který už bydlejí sami. Takže bylo jasné, že to jednou přijít prostě muselo.” (MS6)* Stejný názor má i tato respondentka: *„Ségra mi to říkala už hodněkrát, že se bude stěhovat, takže když mi to oznámila, tak mi bylo sice smutno, ale zase jsem to pochopila. Asi to bylo pro mě lepší, když mi to říkala už nějakou dobu.” (MS5)*

5.2.3 Smíření

Po fázi smutku, kterou si prošel každý z mladších sourozenců, se v rozhovorech objevilo téma na tento smutek navazující, a sice **smíření se se situací**. Ačkoliv mnoho z respondentů vnímá prožitky smutku jako velice silné, zároveň **odchod sourozence chápou** a vnímají ho jako **přirozenou součást života**, které **se nelze vyhnout**. O porozumění situaci se zmiňují respondenti takto: *„Bylo mi to docela líto, ale chápu, že by tu nechtěla bydlet napořád. Jsem ráda, že alespoň bydlí ve stejné vesnici a ne někde jinde.” (MS3)* *„Asi jsem ráda, že to tak je. Sice bych jí stále chtěla doma, ale vím, že to doma neměla úplně jednoduchý, takže si myslím, že to pro ní je takhle lepší.” (MS5)*

Jiná respondentka **odchod** bratra popisuje **jako fakt**: *„Nevím, co k tomuhle říct. Asi ani není co řešit. Prostě se odstěhoval a to je fakt. Nic s tím nezmůžeme.” (MS7)*

Odchod bratra a s tím spojený úbytek kontaktu vnímá tento respondent jako zcela pochopitelný: *„Ale zase to chápu, že brácha toho má hodně. Popravdě já teď toho mám taky hodně ve škole, takže když přijdu domu tak dělám hodně věcí na druhý den do školy.“* (MS6)

Ačkoliv byl odchod sourozence pro respondenty velkým zásahem do života, už si **na tuto novou situaci zvykli**. A to mnohdy rychleji než čekali. O smíření a zvyknutí si na nepřítomnost sourozence mluví takto: *„Teď už jsme si na to s mamkou hodně zvykli, že tam ségra není a taky je to fajn.“* (MS5) Na novou situaci si zvykli také jiní: *„Myslím, že dřív mi bylo prostě líto, že jí neuvidím každý den, ale teď jsem na to už zvyklá a ani si moc nepamatuju, když tu ještě bydlela a to to zas tak příšerně dávno nebylo.“* (MS3)

5.2.4 Úleva

Dalším tématem objevujícím se v rozhovorech a velmi úzce souvisejícím se smířením a zvyknutím si na odchod sourozence je **pocit úlevy**. Úleva po odchodu sourozence se týká zejména **celkového uvolnění vztahů v rodině**, jak **mezi sourozenci**, tak i ve vztahu rodič-dítě. Za příčinu **zlepšení těchto vztahů** považují respondenti zejména **snížení konfliktů**, ke kterým dříve docházelo kvůli společnému soužití a neshodám z něj plynoucích. Úbytkem těchto konfliktních situací si tak respondenti **více užívají společné chvíle se sourozenci**. O **uvolnění sourozeneckého vztahu** se zmiňují sourozenci takto: *„Jo přesně tak. Ani se teď už nehádáme vůbec. My se teda nikdy moc nehádali spíš se tak prali a tak. Ale teď je to vždycky fakt moc fajn.“* (MS6) Podobnou **zkušenost se zlepšením vztahu** má i jiná respondentka: *„No a je jasný, že když se moc nevidíme a pak máme možnost být spolu, tak už se tolik nehádáme, protože jsme rádi že se vidíme..Ale už to není tak jako dřív, že bysme se nemohly ani vidět, jak jsme si lezli na nervy. Ale beru to tak, že jsme teď obě dospělý a podle toho se k sobě chováme a je to moc fajn no.“* (MS2)

Odchod sourozence však tyto respondenti vnímají jako **uvolňující i v souvislosti s rodinnou atmosférou**, kterou dříve kazily konflikty staršího sourozence s rodiči. O

této zkušenosti se rozpovídala tato respondentka: „*To jo ted' jak se nevidí pořád tak se už nehádají.*”

„*Jen když mamina řekne něco mě a P. je u toho tak zakouří očima.*” (MS3)

Úlevu však mladší sourozenci popisují především v oblasti **většího soukromí a životního prostoru**, kterým jim odchod sourozence poskytl. Neboť mnoho ze sourozenců sdílelo svůj pokoj se starším sourozencem či se muselo dělit o společnou koupelnu a kuchyni. Svou pozici “posledního” si tak mladší sourozenci velmi užívají: „*Na druhou stranu nemusím řešit, že potřebuju klid na učení nebo na film. Ono má prostě každý svůj. Je nás ted' doma míň, takže mám víc prostoru a klidu.*” (MS7) **Spokojenost s větším soukromím** zmiňuje i jiný respondent: „*Tak bylo to chvílema fajn, mohl sem si tam brát přítelkyni a měl jsem víc soukromí.*” (MS4)

Ačkoliv většina z mladších sourozenců prožívala odchod sourozence negativně, některým přinesl odchod sourozence **pocitu úlevy** především **v oblasti životního prostoru**, který jim v soužití se sourozencem chyběl. Tento životní prostor vnímají jako **zájem a ocenění rodiny o ně samé**, který byl dříve větší směrem ke staršímu sourozenci. O zkušenosti celkové úlevy po odchodu bratra se svěčila respondentka takto: „*Trochu mi to tak přišlo no, cítila jsem se jako to pátý kolo u vozu..já ho mám ráda fakt hodně, jen jsem někdy byla už unavená z toho, že on je za každé situace lepší... asi jako je to ted' pro mě lepší.*” (MS7)

5.2.5 Uchování rituálů

Mladší sourozenci po odchodu svého sourozence **postrádají zejména společné aktivity**, jimž se během **každodenního života** věnovali. Za tyto rituály považují společně strávený čas u večeře, u čištění zubů, ale především neustálý kontakt a zlobení se navzájem. Přítomnost těchto rituálů v sourozeneckém soužití sourozenci potvrzují: „*No takovýto že jsme pořád spolu a povídáme si třeba před spaním nebo u jídla. Nebo jsme spolu v koupelně a blbneme.*” (MS5) Stejně zážitky popisují i jiní: „*Sice jsme se hodně provokovali, ale zase na druhou stranu jsme spolu hodně hráli hry a bavili jsme se o všem možným.*” (MS6)

Po odchodu sourozence vnímají jako velmi těžké, zvyknout si na **život bez těchto společných aktivit**, proto se snaží o jejich **uchování** alespoň v určité možné míře a to především v oblasti vzájemného kontaktu. Ten se snaží i po odchodu udržovat různými způsoby, mezi které patří vzájemné navštěvování se, volání si či psaní zpráv a vzájemné sledování se na sociálních sítích. Zároveň toto uchování rituálů pomáhá mladším sourozencům lépe snášet vzájemné odloučení. O této **potřebě udržování kontaktu** se lze přesvědčit z následujících úryvků: „*Ted' to je jiné, protože nás ségra hodně navštěvuje a jsme stále ve spojení, takže někdy ani nemám ten pocit, že se odstěhovala. Je to hodně fajn. I mě berou s H. pořád někam ven nebo do divadla a je spousta srandy..*” (MS5) O snaze udržovat kontakt mluví i jiný sourozenec: „*Tak my si občas zavoláme, ale většinou si napíšeme něco. Nebo si spíš posíláme nějaký fotky, obrázky. A nebo si vlastně hodně komentujeme fotky na instagramu, takže se dá i říct, že jsme spolu neustále v kontaktu.*” (MS6)

Ačkoliv mnoho z respondentů zmiňuje kontakt telefonický, jako nenahraditelný vnímají zejména **kontakt fyzický**, kdy mají možnost **se svými sourozenci trávit** opět nějaký **čas**. Tuhle možnost trávení společného času považují za velmi důležitou a **snaží se tyto chvíle**, ačkoliv jich je méně o to více **užívat**. Pro autentičnost příkládám následující zkušenosti respondentů: „*Hodně si užíváme ty víkendy a chvíle, kdy jsme pohromadě.*” (MS6) Společné chvíle si užívají i další respondenti: „*...taky jsem moc ráda když je u nás na návštěvě nebo já u ní a nejradši mám když jedeme spolu a s našima dvěma sestřenicema někam. Se všema mám moc dobrý vztah a přitom jsou všechny o strašně starší.*” (MS3) „*Tak sem nad tím moc nepřemýšlela. Ale ted' se to snažím užívat a těším se k ní vždycky nebo když ona přijde k nám.*” (MS5)

5.2.6 Láska

Neopomenutelným tématem, které vyvstávalo na pozadí všech rozhovorů, je láska k sourozenci. Tato láska se projevuje nejvíce ve chvílích, kdy respondenti popisují svého sourozence. Způsob jak lásku projevují, má tedy **mnoho podob**. Jednou z těchto podob je vzájemná blízkost a důvěra, kterou ke staršímu sourozenci cítí. Zajímavé je, že **po odchodu** staršího sourozence tyto **pocity vzájemné lásky silí**. Jako příklad uvádím následující úryvek z rozhovoru: „*Ted' je to hodně takové důvěrné mezi náma, že už to*

není jen povrchové, ale že tam je hodně cítit takový to, že nám na sobě záleží.. teď ho beru spíš tak, že se mu můžu se vším svěřit a je to takovej můj kámoš prostě...” (MS1)

Láska k sourozenci však po odchodu vyvstává v podobě jeho **obdivu a vzhlížení k němu**. Staršího sourozenci tak ti mladší vnímají jako svůj **vzor, inspiraci, či motivaci**. Při bližším doptávání se z rozhovorů vyplynulo, že vyvstání těchto pocitů po odchodu má příčinu zejména díky odstupu, kterým se objevilo více pozitivních vlastností sourozence. Neboť během sourozeneckého soužití vnímali tito sourozenci vlastnosti spíše negativní, vyvolávající vzájemné rozepře. O obdivu sourozenců se zmínili například tito respondenti: *„Je to prostě pořád moje nejlepší kámoška a starší ségra. A jednou bych chtěla být jako ona.”* (MS5) Vzor ve svém starším sourozenci mají však i jiní: *„Bráchu mám fakt rád. Je to pro mě takový vzor no. Chtěl bych být jednou takový jako on. A být taky tak úspěšnej.”* (MS6) Inspirativní vliv starších sourozenců dokazuje také tato respondentka: *„Vím, že byl chytřejší a prostě toho dokázal hodně, o dost víc než já. Přeju mu to. A alespoň mám motivaci.”* (MS7)

Za poslední podobu lásky, která v rozhovorech zazněla, považují mladší sourozenci **vzájemnou podporu a pomáhání při řešení potíží či problémů**. Vnímají tak nyní po jeho odchodu sourozence jako **kompetentnějšího** ve schopnosti řešit problémy či být nápomocný v každodenním životě. Nyní **řadí staršího sourozence do světa dospělých** a tím pádem ho považují za svého spojence i v jednání s rodiči, neboť i přes dospělost přetrvává vřelý vztah sourozenců. Samostatnost sourozence popisuje respondentka takto: *„Protože už má i tu práci hlavně a že je úplně samostatnej.”* (MS1)

Přítomnost vzájemné podpory a pomoci zmiňuje tento respondent: *„Já ségře na baráku u nich, když je potřeba. Ona mi občas uvaří nebo upeče. A staráme se i o mamku. No a když je nějaký problém, tak ho řešíme spolu.”* (MS4) Důležitost této opory zmiňují i jiní: *„...je pro mě rozhodně oporou.. No určitě v tom, že se mě dokáže vždy zastat, když je potřeba a že mi pomůže, když může a já to potřebuju. Nikdy mě nenechá.“* (MS1)

5.3 Limity výzkumného šetření

Během závěrečného zaznamenání celého provedeného výzkumné šetření jsem si uvědomila některé limity, které jistě mohly tento výzkum omezit či ovlivnit. Jedním z těchto limitů je bezpochyby má nezkušenost v oblasti analýzy rozhovorů, která probíhala metodou tématické analýzy. S tímto typem metody jsem se však doposud ve svých výzkumných šetření nesetkala, neboť jsem používala metodu IPA nebo Interpretativní fenomenologickou analýzu. V této oblasti mi velmi pomohl teoretický text o tématické analýze a také především konzultace s vedoucí této mé diplomové práce, která mi poskytla vlastní zkušenosti a postřehy k této metodě a nasměrovala mne tak správným směrem. Ve schopnosti porozumět metodě tématické analýzy mi byla přínosná provedená pilotní studie, která se uskutečnila před samotným zpracováním této práce. Tato pilotní studie mi posloužila nejen pro uchopení tématu a jeho specifikace, nýbrž i v tvorbě výzkumných otázek i otázek pro respondenty. Velmi cenná pro mne byla také zkušenost s analýzou této pilotní studie, neboť mi pomohla upravit svůj přístup k analýze a porozumět tak jejímu správnému zpracování a procesu.

Pokud se zaměřím na výběr výzkumného vzorku, i zde naleznu několik faktorů, které mohly ovlivnit výsledky analýzy. Především fakt, že většinu respondentů tvořili mí vlastní známí, přátelé či spolužáci. Na jednu stranu to vnímám jako velkou výhodu, neboť mnoho respondentů bylo v rozhovorech velmi otevřených a atmosféra během rozhovorů byla velmi uvolněná a příjemná. Na druhou stranu jsem si také vědoma, že tento užší vztah mohl narušit autenticitu rozhovoru. Neboť respondenti mohli ve vlastním zájmu poupravit některé skutečnosti objevující se v rozhovoru, nebo naopak si chtěli v rámci zachování soukromí některé věci či prožitky nechat pro sebe.

Za limit mého výzkumu lze považovat také mé vlastní předporozumění tématu, neboť s tématem odchodu z rodiny mám vlastní velmi silnou zkušenost, která mne během vedení rozhovorů i během analýzy mohla ovlivnit. Snažila jsem se ale jak během rozhovorů, tak během analýzy zcela odpoutat od vlastních prožitků či názorů a naplno se věnovat jednotlivým respondentům a naladit se co nejvíce na jejich zkušenost. Ta mi mnohdy poskytla zcela nový pohled na zkušenost s odchodem i na sourozenecký vztah. Na druhé straně tato má blízká zkušenost s tématem odchodu mi byla v mnohém

přínosem, a to především při tvorbě otázek k rozhovorům. Jsem si však vědoma, že do jisté míry tato má vlastní zkušenost mne mohla během výzkumu ovlivnit. S čím naopak žádnou přímou zkušenost nemám, je sourozenecké soužití, neboť jsem vyrůstala jako jedináček. V tom vnímám velkou výhodu pro výzkum, neboť jsem do něj nemohla vstupovat se svými vlastními sourozeneckými zkušenostmi či postoji.

Náročné pro jakýsi můj odstup a nadhled bylo vedení rozhovorů s oběma ze sourozenců, neboť každý nabízel svůj zcela osobitý úhel pohledu a své vlastní prožitky a emoce. Z toho důvodu jsem se po pilotní studii rozhodla mezi těmito rozhovory pro větší časový odstup a jejich prolínání s jinými sourozeneckými dvojicemi. Při samotné analýze jsem pak postupovala ne podle jednotlivých sourozeneckých dvojic, ale rozdělila jsem si respondenty na ty, co se osamostatňují a na ty, co v rodině zůstávají. To mi poskytlo opět zcela novou perspektivu a schopnost nadhledu. Mezi jednotlivými dílčími analýzami jsem se také snažila o větší časový odstup a o zcela objektivní přístup ke každé jednotlivé analýze.

Také samotné provedení rozhovorů provázelo mnoho úskalí, které mohly tyto rozhovory ovlivnit. Jedním z těchto úskalí jsou bezpochyby rozhovory vedené přes videohovor na Skype neboli internetové komunikační zařízení. K těmto jsem musela přistoupit na základě kompromisu mezi mnou a respondentem, pro něhož bylo velmi náročné setkat se osobně. Nedokáží však říci, do jaké míry v tom hrála roli stydlivost a nedůvěra a do jaké míry hrál roli nedostatek času respondenta. Tak jako tak se domnívám, že tato forma rozhovoru měla na zpověď respondenta výrazný vliv. Neboť pokud se tak rozhodl z důvodu stydlivosti či nedůvěry, mohl mu tak tento videohovor poskytnout bezpečnější zázemí a tím i prostor pro intimnější rozhovor. Na straně druhé však videohovor přináší mnoho nevýhod, mezi které patří například komunikační šum či závislost hovoru na rychlosti připojení k internetu. Také jsem toho názoru, že ačkoliv šlo o videohovor, ve kterém lze velmi dobře vidět mimiku a gesta respondenta, osobní rozhovor vnímám jako nenahraditelný a zcela autentický.

6 DISKUZE

V rámci diskuze bych se ráda zaměřila jak na teoretickou část této předkládané práce, tak i na průběh a výsledky provedeného výzkumného šetření a to především z hlediska jeho limitů.

Téma mé diplomové práce pro mne bylo již od počátku jasnou volbou, neboť mám sama zkušenost s vylétáním z hnízda a tato zkušenost mne v životě velice ovlivnila. Ovšem téma odchodu od rodiny vnímám jako téma velice široké a obsáhlé a cesta k nalezení správného zaměření mé práce byla trnitá. Specifická témata, která mne v souvislosti s odchodem z rodiny zajímala, již byla předmětem několika uskutečněných výzkumů i absolventských prací. Při bližším zkoumání literatury k tématu jsem si však povšimla zajímavé skutečnosti, a sice že oblast vylétávání z hnízda zcela opomíjí rovinu sourozeneckého vztahu a jeho prožívání v tomto významném životním období. Ačkoliv mne vždy velmi lákala problematika a prožívání sourozeneckého vztahu, cítila jsem se v této oblasti velice nekompetentně, neboť sama vlastní zkušenost se sourozeneckým vztahem nemám. Přesto byla má touha po poznání této ne příliš probádané oblasti silnější, než obavy z mé nekompetentnosti a já se rozhodla ve své diplomové práci tématu sourozeneckého vztahu v období vylétávání z hnízda věnovat.

6.1 Diskuze nad teoretickou částí

Na první nesnáze jsem narazila již na počátku. Neboť pro mne bylo velmi náročné uchopit teoretickou část práce. Sourozenecký vztah vnímám jako velmi komplexní, neboť spolu vyrůstají a dospívají dvě zcela jedinečné osobnosti, které na sebe zcela nepochybně vzájemně působí. A nejen ony samé, ale především psychologické procesy doprovázející jejich životní etapu. Období, kdy starší sourozenec opouští rodinu, mnohdy nastává tehdy, když se mladší sourozenec potýká s dospíváním, které je samo o sobě velmi náročnou a bouřlivou etapou života. V tomto období více než kdy dříve vyvstávají charakteristické rysy jedince a střetávají se s realitou okolního světa. Naopak starší sourozenec čelí přechodu z adolescence do dospělosti a může tak být vystaven mnoha obavám a nejasnostem spolu s touhou po poznání nových možností a získání nových zkušeností. Dovedu se představit, že sourozenecké soužití v těchto dvou významných obdobích života musí přinášet mnohá úskalí, stejně jako výjimečné zážitky. Z toho důvodu jsem považovala za nezbytné, se těmito vývojovými obdobími na začátku své práce věnovat více a poskytnout tak hlubší porozumění procesům v nich se odehrávajícím. Neboť toto porozumění pak může výzkumníkovi i čtenáři poskytnout zcela novou perspektivu na prožívání odchodu sourozence z rodiny. Bohužel komplexnost těchto vývojových období dosahuje velké šíře a bylo pro mne velikým úsilím vybrat jen to, co by mohlo hrát větší roli v prožívání odchodu sourozence. Velké obsáhlosti tohoto tématu ve své práci jsem si vědoma.

Dalším nemalým úskalím pro mne byla dostupnost literatury týkající se sourozeneckých vztahů, neboť literatura tohoto zaměření spadá spíše do kategorie populárně-naučné četby či příruček pro rodiče. Musela jsem pro svou práci tedy nakonec čerpat převážně ze zahraničních dostupných zdrojů, které však popisují sourozenecké vztahy v USA či Velké Británii. Tyto zahraniční studie, mi však poskytly potřebné teoretické pozadí i pro samotný výzkum a poskytly mi tak novou perspektivu možností, kterým se v teoretické části mohu věnovat. Velkým přínosem pro mou teoretickou část práce byly také v posledních letech provedené české výzkumy týkající se problematiky odchodu od rodiny (Macek, Lacinová a další), které mne nasměrovaly k dalším zdrojům teorie a poskytly tak poměrně nová data z českého prostředí.

Na závěr si však dovolím říci, že pro mne byl nakonec nedostatek české literatury týkající se tématu spíše výhodou, neboť jsem byla nucena vycházet zejména ze zdrojů zahraničních. Právě čerpání z mnoha zahraničních studií a literatury považuji za cenné a obohacující, především proto, že o některých z těchto studií jsem doposud v českých výzkumech a literatuře nenašla jedinou zmínku. V tomto směru vnímám svou teoretickou část pro tuto problematiku odchodu sourozenců přínosnou.

6.2 Diskuze nad praktickou částí

Za stěžejní částí mé práce považuji především mnou provedenou výzkumnou sondu, jejímž úkolem bylo proniknout do prožívání období vylétávání z hnízda v kontextu sourozeneckého vztahu. Jinými slovy jsem se snažila poskytnout pohled jak samotných sourozenců, kteří odchází, tak také jejich mladších sourozenců, kteří v rodině zůstávají, neboť zcela nepochybně i oni odchod sourozence prožívají. Tato oblast týkající se vylétávání z hnízda mne od počátku velice zaujala a zároveň mne motivovalo zjištění, že je tato oblast jen velmi málo probádána. Mé nadšení pro výzkum tak bylo veliké. Zájem o téma narůstal i tím, že jsem sama vyrůstala jako jedináček bez sourozenců. Hlubší poznání sourozeneckého vztahu tak považuji i pro sebe samou za obohacující. Dovolím si říci, že tato má nezkušenost se sourozeneckými vztahy mi dovolila přistupovat k výzkumu zcela objektivně, aniž by mi do jeho provedení vstupovaly vlastní prožitky či zkušenosti. Na druhou stranu jsem schopna této zkušenosti porozumět a nahlédnout do ní, neboť jsem obklopena vrstevníky, kteří mají zkušenost s odchodem z rodiny, kde zůstávají jejich mladší sourozenci. Tuto jejich zkušenost mi tak mí vrstevníci velmi často reflektují a sdílí své prožitky z tohoto období.

Za nejnáročnější část mé výzkumné sondy považuji bezpochyby samotný sběr dat a hledání respondentů pro rozhovory. Ačkoliv se mi z počátku zdálo, že nalezení vhodného výzkumného vzorku bude vzhledem k počtu mých vrstevníků snadný, bylo to velice obtížné. Oslovení vrstevníci o účast ve výzkumu příliš zájem nejevili, a pokud ano, bylo velmi složité je zastihnout pro uskutečnění rozhovoru. Někteří z oslovených vnímali sdílení své zkušenosti s odchodem sourozence jako příliš intimní a citlivé a obávali se, že by se jejich sourozenci skrze publikování práce dozvěděli některé jejich

prožitky. To byl hlavní důvod toho, proč se uskutečnění rozhovorů neustále prodlužovalo. Nevýhodou byla také skutečnost, že pro hlubší porozumění těmto zkušenostem, jsem se rozhodla pro rozhovory s oběma ze sourozenců. To se však ukázalo jako problematické, neboť ne všichni byli se svými sourozenci v kontaktu nebo s účastí nesouhlasil druhý ze sourozenecké dvojice. Celé uskutečnění rozhovorů navíc znesnadňovala větší vzdálenost od jednotlivých respondentů a jejich velmi omezené časové možnosti. Často se tak stávalo, že byl domluvený rozhovor zrušen či neustále oddalován, v jednom případě se dokonce ani neuskutečnil.

Samotné vedení rozhovorů již bylo velice příjemné a probíhalo v přátelské atmosféře. Za důležitou považuji zejména zkušenost s jedním z respondentů, se kterým rozhovor proběhl, avšak kvůli jeho velké otevřenosti a citlivosti si respondent zpětně svou účast rozmyslel a rozhodl se ze studie odstoupit. Tato zkušenost mne přivedla k zamyšlení se nad křehkostí a zároveň silou sourozeneckého vztahu a také k vděčnosti směrem k respondentům, kteří navzdory intimitě a hloubce svých rozhovorů s účastí ve studii souhlasili. Všechny zpovědi tak vnímám jako velice důvěrné a vzhledem k přání několika účastníků jsem se nakonec z výše uvedených důvodů rozhodla nepřiložit do své práce přepisy těchto rozhovorů. Neboť každý ze sourozeneckých vztahů je natolik jedinečný, že nemohu zaručit stoprocentní anonymitu jinak, nežli takto.

6.2.1 Diskuze nad výsledky výzkumného šetření

V neposlední řadě bych se ráda zamyslela nad výsledky provedeného výzkumného šetření, neboť témata objevující se v rozhovorech již byla zmíněna. Zároveň bych se však ráda vyhnula vlastním teoriím či interpretacím těchto témat, protože bych tím mohla narušit jejich autentičnost a význam.

Oblasti prožívání osamostatnění se jedince od rodiny se již několik tuzemských i zahraničních autorů věnovalo, z těch nejcitovanějších například Arnett, Sýkorová či Vaníčková. V učebnicích vývojové psychologie najdeme také základní charakteristiku období vylétávání z hnízda. Na toto téma také existuje několik diplomových či bakalářských prací a mnoho populárně-naučných článků. V dnešní době není téma odchodu od rodičů tabu a stává se čím dál více diskutovaným. V souvislosti s

odchodem se často myslí na samotné emerging adults, kteří se rozhodli osamostatnit, ale také na rodiče, kteří často odchod svých dětí prožívají velmi emotivně. Ovšem nejsou to jen samotní emerging adults a rodiče, kteří prožívají odchod jednoho člena rodiny. Jedná-li se o rodinu vícečlennou, zcela jistě tato situace zasahuje i ostatní členy rodiny, a sice právě sourozence. Sourozenecký vztah považuje Vančurová-Fragnerová (1969) za velice specifický, neboť spolu tráví většinu dětství a sdílí mnoho společných zážitků, zájmů i společný prostor. Specifičnost oproti jiným vztahům vidí autorka především v nemožnosti volby vybrat si, s kým tento sourozenecký velice důvěrný vztah prožijeme. A právě pro tuto specifickou velmi blízkou povahu vztahu považují za velmi důležité, věnovat se prožívání odchodu emerging adults i z hlediska sourozeneckých vztahů a poskytnout tak prostor sourozencům, sdílet své prožívání tohoto zlomového období.

Literatury týkající se odchodu z rodiny z perspektivy sourozeneckých vztahů není příliš, z toho důvodu považuji za velmi složité porovnání mého výzkumu s teoretickými koncepcemi. Přesto v zahraničí bylo již pár článků týkajících se tohoto tématu napsáno. Dovolím si říci, že mnou provedený výzkum se v mnohém s těmito články či studii shoduje. A to především se závěry McWaters (2016), která v kontextu v rodině zůstávajícího sourozence zmiňuje pocity úlevy, spokojenosti a radosti ze života. Právě tyto témata se mi v rozhovorech s mladšími sourozenci velmi často objevovala. Zatímco ale McWaters (2016) považuje takovéto prožívání odchodu staršího sourozence za skryté, neboť se dle ní mladší sourozenci za tyto pocity stydí, v mnou provedené studii se tito sourozenci za pocity úlevy či spokojenosti se současnou situací nestyděli. Naopak je často dávali najevo a zmiňovali se o nich.

Další oblastí, se kterou se má výzkumná sonda s McWaters (2016) shoduje je pozornost. Autorka upozorňuje na riziko, kdy v souvislosti s odchodem staršího sourozence je nyní pozornost rodičů zaměřena a přesunuta směrem k mladšímu sourozenci, který doma s rodiči zůstává. Tento jev přesunutí pozornosti se mi během všech rozhovorů potvrdil. Oproti teoretickému konceptu autorky se v analýze objevila skutečnost, že jsou odcházející sourozenci za přesun pozornosti směrem k mladšímu velmi vděční, neboť mají mnohem více životního prostoru a svobody. Netrpí tak pocity “být na druhé koleji”, jak autorka ve své koncepci zmiňuje.

Co se dále neshodovalo, byla situace, kdy mladší sourozenec trpí z důvodu zaměřené pozornosti rodičů na odcházejícího sourozence. S touto situací, ačkoliv již McWaters (2016) zmiňuje jako velice častou, se žádný z mých respondentů nesetkal.

Během výzkumu se mi také objevovala zjištění Milevskyho (2005). Zejména pak zlepšení sourozeneckého vztahu v období vylétávání z hnízda, kdy ubývá sourozeneckých konfliktů vyplývajících s neustálého blízkého soužití. Dovolím si však tyto závěry doplnit s tím, že velmi záleží na jednotlivém sourozeneckém vztahu a jeho povaze. To potvrzuje například i Walecka (2016). Neboť se mi ve studii objevil případ, kdy odchod sourozence z rodiny vedl ke zhoršení sourozeneckého vztahu, jelikož ten byl udržován právě na základě každodenního kontaktu. Naopak se nepotvrdily závěry Stocker aj. (1997), kteří zmiňují časté přetrvávání sourozeneckých konfliktů i po osamostatnění.

Jak Dirks (2013) zmiňuje, jsou to opravdu rodiče, kteří velmi ovlivňují atmosféru a průběh odchodu sourozence. Respondenti rodiče považují za významný faktor této zkušenosti, a to jak ti odcházející, tak i ti, kteří v rodině zůstávají. Ačkoliv však Dirks (2013) jejich úlohu vnímá v tomto období za klíčovou, dovolím si na základě mé výzkumné sondy říci, že tato jejich úloha nemá výrazný vliv na sourozenecký vztah. V rozhovorech jsem se setkala jak s rodinami, kdy rodiče odchod sourozence znesnadňovali či dokonce zapříčinili, tak i s rodinami, založenými na výborných vztazích s rodiči. V obou těchto případech však tento vztah s rodiči neměl výrazný vliv na vztah mezi sourozenci. Naopak spíše negativní zkušenost s rodiči vedla k větší soudržnosti mezi sourozenci, což navazuje na zjištění Jenkinse (1992) a Milevskyho (2005).

Z předkládaného výzkumu vychází několik zjištění, které se v literatuře neobjevují. Zejména schopnost nadhledu odcházejícího sourozence nejen na mladšího sourozence jako takového, nýbrž i na podstatu sourozeneckého vztahu, která nyní dostala možnost se naplno projevit a ukázat tak svou pravou tvář. Jsou tak schopni uvědomit si více charakteristické rysy sourozence či vyvstává schopnost vnímat ho jako samostatnou entitu, kterou jsou schopni ocenit a respektovat. Jak mladší, tak i odcházející sourozenci se také velice rádi vrací ke společným sourozeneckým rituálům,

které se již neobjevují v takové míře jako dříve, avšak o to důležitější pro ně jsou. Snaží se tak udržovat kontakt s mladším sourozencem, trávit s ním volný čas či hodně navštěvovat svou rodinu. Stejně jako u mladších sourozenců i rozhovory se staršími ukazovaly stále přetrvávající lásku k sourozenci. Tato přetrvávající vzájemná láska tak potvrzuje mnoha autory (např. Dirks, 2013; Cicerelli, 1995) zmiňovanou vřelost. Tato vřelost se pak u respondentů projevuje různě: U těch odcházejících jsou to především obavy o mladšího sourozence, u těch mladších zase obdiv a respekt ke staršímu sourozenci.

V předkládané studii se, ačkoliv tyto faktory nebyly předmětem výzkumu, ukázalo, že význam v prožívání odchodu sourozence mají jak sourozenecké konstelace, tak i věkový rozdíl mezi sourozenci. Rozhovory jsem vedla jak s benjamínky, tak s prostředními a prvorozenými. Jejich prožitky velmi často nasedali na teoretický koncept sourozeneckých konstelací dle Lemana (2008) a Adlera (1995).

Obecně lze říci, že odchod staršího sourozence je jak samotnými odcházející, tak i mladšími sourozenci vnímán jako důležitý. Ke stejnému závěru došli i Volkom aj. (2011), neboť tak poskytuje příležitost nejen pro odcházejícího sourozence, který zakouší život dospělého samostatného jedince ale také i pro mladšího, který se nyní cítí volněji a má tak příležitost být sám sebou. Bezesporu je však respondenty toto období vnímáno jako velmi citlivé, náročné a přelomové. A to jak z hlediska emocionálního, tak i faktického a praktického. V tomto ohledu lze považovat za zásadní, schopnost dítěte či mladého dospělého se s nepříznivou situací v rodině vypořádat. Do jisté míry tak do mechanismů prožívání období odchodu zasahují charakteristické rysy jedince a jeho copingové strategie. A to jak u sourozenců, kteří v rodině po odchodu sourozence zůstali, tak také u sourozenců, kteří se osamostatnili.

ZÁVĚR

Cílem této předkládané diplomové práce bylo hlubší porozumění prožívání procesu vylétávání z hnízda z perspektivy sourozeneckých vztahů, a to jak z pozice sourozence, který rodinu opouští, tak také z pozice mladšího sourozence, který v rodině zůstává.

Samotný začátek teoretické části je věnován problematice odchodu od rodiny zahrnující pojem a charakteristiku vylétávání z hnízda. V kontextu odchodu od rodiny jsem se zaměřila také na procesy odehrávající se v tomto období a na motivy vedoucí k osamostatnění se jedince. Vzhledem k tomu, že se zajímám jak o mladšího, tak i o staršího sourozence zmapovala jsem také oblast adolescence a rodící se dospělosti v souvislosti s odchodem od rodiny. V rámci těchto vývojových období jsem se zaměřila na jejich stručnou charakteristiku, význam rodinných vztahů zejména těch sourozeneckých a na krize objevující se v těchto etapách života. Za stěžejní kapitoly teoretické části práce považuji zejména kapitoly týkající se sourozeneckých vztahů, ve kterých jsem popisovala jejich charakteristiku, význam a dimenze. Pro bližší porozumění procesům odehrávajícím se v sourozeneckých vztazích jsem také zmínila oblast sourozeneckých konstelací neboli význam pořadí narození sourozenců a jejich dílčí charakteristiku. Poslední kapitola věnující se vylétnutí z hnízda s perspektivy sourozeneckých vztahů pak poskytuje teoretický most do praktické části práci zabývající se touto tematikou.

Výzkumná sonda zabývající se prožíváním vylétávání z hnízda z perspektivy sourozeneckých vztahů, byla provedena prostřednictvím kvalitativního výzkumu, který autorka specifikuje v praktické části práce. Data potřebná pro výzkum byla získána skrze čtrnáct polo strukturovaných rozhovorů se sedmi sourozeneckými dvojicemi a vyhodnocena pomocí tématické analýzy.

V této provedené analýze se ukázalo, že odchod staršího sourozence z rodiny je vnímán jako samotnými odcházejícími, tak i mladšími sourozenci jako velká změna, která s sebou nese mnoho pozitivních i negativních emocí, na druhé straně také mnoho příležitostí, zejména v oblasti osobnostního růstu či pozice v rodině. Odchod jako

příležitost vnímají jak mladší, tak i odcházející sourozenci, liší se však povaha těchto příležitostí, stejně jako prožívání samotného odchodu. Mladší sourozenci nahlízejí na odchod staršího sourozence často jako na příležitost osobnostního růstu - prosadit se a být sám sebou, aniž by žili ve stínu staršího sourozence. Užívají si také i pozornost rodičů, která se po odchodu sourozence zvýšila. Odcházející sourozenci vnímají svůj odchod především jako významný životní krok, který jim přináší nejen možnost životního prostoru a svobody, ale také možnost stát se samostatně fungujícím dospělým jedincem.

Pro oba sourozence je v tomto období velmi důležitá snaha o udržení vzájemného kontaktu i po odchodu sourozence, spolu se vzájemným sdílením prožitků každodenního života každého z nich. Za významné považují především uchování si vlastních sourozeneckých rituálů, které si v dětství vytvořili a mají potřebu se k nim nyní vrátet. Tyto rituály mají různou podobu v závislosti na jednotlivém sourozeneckém vztahu. Kromě uchovávání si těchto rituálů vnímají oba sourozenci jako výraznou podporu také přetrvávající lásku, projevující se zejména respektem, obdivem, ale také obavami o druhého.

Ačkoliv závěry z tohoto výzkumu nelze zobecnit, dovolím si říct, že tato předkládaná výzkumná sonda poskytla několik nových poznatků a potvrdila i část teoretických koncepcí. Především je přínosný pohled na tak stěžejní etapu, kterou bezesporu vylétávání z hnízda je, z hlediska sourozeneckých vztahů. Za velmi cenný považují pohled samotných mladších sourozenců, kteří v rodině zůstávají. Tento jejich pohled a přímá zkušenost může být přínosný pro terapeutickou či poradenskou praxi.

Jsem toho názoru, že výzkum může posloužit jako inspirace pro budoucí výzkumy týkající se tématu sourozeneckých vztahů v období vylétávání z hnízda. Bylo by v budoucnu například velmi zajímavé provést další výzkumná šetření zaměřená přímo konkrétní faktory a konkrétní výzkumný vzorek. Například by mne velice zajímalo, jak se liší zkušenost s odchodem staršího sourozence u prostředních a u benjamínků. Velmi zajímavý pohled by mohl být i v kontextu pohlaví sourozenců, tedy jak prožívají vylétávání z hnízda sourozenecké dvojice buďto bratr-bratr, bratr-sestra či sestra-sestra. Za zcela specifickou oblast, které by stálo za to, se blíže věnovat, považuji

zkušenost dvojčat s odchodem z domova. Dovolím si říci, že sourozenecké vztahy v kontextu vylétávání z hnízda nabízejí mnoho velmi zajímavých a neprobádaných oblastí, které tuto zkušenost a její prožívání mohou výrazně ovlivnit.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ADLER, Alfred. *Smysl života*. Přeložil Zdeněk VYBÍRAL. Praha: Práh 1995
ISBN 80-858009-34-6

APTER, T. *The Sister Knot*, London: Paperback 2008, ISBN 978-0-393-33062-5

ARNETT, J. J. *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. New York: Oxford University press. 2006. ISBN13: 978-0195309379

BOYATZIS, R. E. *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. London: Sage, 1998. ISBN 0-7619-0960-5

CICIRELLI, Victor G. *Sibling Relationships across the Life Span*. New York: Plenum Press. 1995. ISBN 978-1-4757-6509-0

COLOROSOVÁ, B. *Krizové situace v rodině*. Přeložila Hana MAYEROVÁ. Praha: Ikar, 2008 ISBN 978-80-249-1027-7

CÔTÉ, James E. *Arrested Adulthood: The Changing Nature of Maturity and Identity*. New York: New York University Press, 2000, ISBN 0814715982.

ČAPEK, J. a ČAPKOVÁ, M. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-779-4.

DALLOZ, D., *Žárlivost a rivalita*. Přeložila Daniela ŠIMKOVÁ. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-596-2

DREIKURSOVÁ-FERGUSNOVÁ, EVA. *Adlerovská teorie: Úvod do individuální psychologie*. Tišnov: Sursum. 1993 ISBN: 85-799-01-4

DUNN, J. Siblings and socialization. In: Grusec JE, Hastings PD, editors. *Handbook of socialization: Theory and research*. New York: Guilford Press; 2007. p. 309–327. ISBN-13: 978-1-59385-332-7

ERIKSON, H. E. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: Devět věků člověka*. Přeložil Jiří ŠIMEK. Praha: Portál, 2015 ISBN 978-80-262-0786-3

FABER, Adele a MAZLISH, Elaine. *Sourozenci bez rivality*. Přeložila Eva VRŮBLOVÁ. Brno: 2009 Computer Press, 2009. ISBN 978-80-251-2312-6

FIALOVÁ, L. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2000 ISBN 80-85850-87-7

GILLERNOVÁ, Ilona, KEBZA, Vladimír, RYMEŠ, Milan a kolektiv. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2798-1

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Velký psychologický slovník*. 4. Vyd. Praha: Portál, 2010, s. 13, 498, 572 ISBN 978- 80-7367-686-5.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2

JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008. Edice Psyché. ISBN 978-80-7184-954-5

JENKINS, J. M. Sibling relationships in disharmonious homes: Potential difficulties and protective effects. In: Boer, F., Dunn J., editors. *Children's sibling relationships: Developmental and clinical issues*. Hillsdale: Erlbaum. 1992. p. 125–138. ISBN-13: 978-1138876286

JUŘÍČKOVÁ, Věra. *Komunikace s rodiči. (Pohled mladých lidí na prahu dospělosti)*. Diplomová práce. Brno: FFS MU, 2007. Vedoucí: prof. PhDr. Petr Macek, CSc.

KERIG, P. K., SCHULZ S. M. and HAUSER S. T. *Adolescence and beyond: Family processes in development*. New York: Oxford University Press, 2012. p. 134-153 ISBN 978-0-19-973654-6

KOČÍ, Petra. *„Vylétání z hnízda“ očima mladých dospělých*. Diplomová práce. Brno: FSS MU, 2004.

KOŠDY, M. *Emerging Adulthood: Přejchod do dospělosti a jeho specifické oblasti – plány, práce a pojetí osobní svobody*. Diplomová práce. Brno: FSS MU, 2007. Vedoucí: prof. PhDr. Petr Macek, CSc.

KURIC, Josef. *Ontogenetická psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

LEMAN, K. *Sourozenecké konstelace*. Přeložila Hana KAŠPAROVSKÁ. Praha: Portál. 2008 ISBN 80-7367-194-8, 978-80-7367-866-1

LEMME, H. B. *Development in adulthood*. 3th illustr. edition. Needham Heights: Allyn & Bacon. 2002. ISBN 97-802-0533-1741

MACEK, Petr. *Adolescence*. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících. Praha: Portál. 1999 ISBN 80-7178-348-X

MACEK, Petr. *Adolescence*. Praha: Portal. 2003 ISBN 80-7178-747-7

MACEK, Petr. Identita jako proces: vývojový přístup a styly sebedefinování. In: Čermák, I., Hřebíčková, M., Macek, P. (ed.): *Agrese, Identita, Osobnost*. Psychologický ústav AV ČR, Tišnov: SCAN, 2003 s. 180-200. ISBN 80-86620-06-9

MACEK, Petr a LACINOVÁ, Lenka. *Vztahy v dospívání*. Brno: Barrister&Principal, 2006. ISBN 80-7364-034-1.

MACKOVÁ, Alena. *Opouštění domácností rodičů v ČR a vybraných evropských zemích: Sekundární analýza dat „European Social Survey 2004“*. Bakalářská práce, Brno: FSSMU, 2009.

MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte: Dětská závist. Žárlivost, nevěra a rozvod. Nový partner v rodině, nevlastní sourozenci. Vzpomínky z dětství*. Praha: Grada, 2002. ISBN 978-8-02-470332-9

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. ISBN 80-901424-7- 8

NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada, 2007. ISBN: 9788024720753

NURMI, J. E. *Navigating Through Adolescence: Navigating through adolescence*. New York: Psychology press. 2001. ISBN 978-08-153-3703-4

OREL, Miroslav, OBEREIGNERŮ, Radko a MENTEL, Andrej. *Vybrané aspekty sebepojetí dětí a adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-4998-2

PECTOR, E. Twin death and mourning worldwide: A review of the literature. *Twin Research*, 5, 2002, s. 196-205. ISSN neuvedeno

PEŠOVÁ, Ilona a ŠAMALÍK, Miroslav. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1216-4

PLAŇAVA, I. *Manželství a rodiny*. Bno: DOPLNĚK, 2000. ISBN 80-7239-039-2

PREKOPOVÁ, J. *Prvorozené dítě: O sourozenecké pozici*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-516-5.

ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 2. Vyd. Praha: Portál. 2004. ISBN 80-7367-124-7

ŘIHÁČEK, Tomáš, Čermák, Ivo a Hytych, Roman. *Kvalitativní analýza textů: Čtyři přístupy*. Brno: Masarykova universita, 2013 ISBN 978-80-210-6382-2

SLAMĚNÍK, Ivan. *Emoce a interpersonální vztahy*. Praha: Grada. 2011. ISBN 978-80-247-3311-2

SMĚKAL, Vladimír a MACEK, Petr. *Utváření a vývoj osobnosti*. Brno: Barrister&Principal. 2002. ISBN 80-85947- 83-8

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8

ŠOLCOVÁ, Iva. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada, 2009. Psyché. ISBN 978-80-247-2947-3

ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krize - Psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0888-4

TANNER, J. and SCOTT Y. Conclusion: The Economics of Young Adulthood - One Future or Two. In: A. BOOTH, Ann C. CROUTER, and Michael J. SHANAHAN. *Transitions to Adulthood in Changing Economy: No Work, No Family, No Future?* London: Westport Praeger, 1999. p. 254-68. ISBN 0-275-96238-5

TETI, M. D. Retrospect and Prospect in the Psychological Study of Sibling Relationship. In: James P. McHALE and GROLNICK S. Wendy. *Retrospect and Prospect in the Psychological Study of Families*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 2002. ISBN: 1-4106-0463-2

THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I - Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-0956-0.

VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, E. *Psychologie předškolního dítěte a jeho výchova v rodině*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1969

VANÍČKOVÁ, Jitka. *Mezi dospíváním a dospělostí - z pohledu mladých žen*. Rigorózní práce. Brno: FSS MU, 2007 Vedoucí: prof. PhDr. Petr Macek, Csc.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

ARNETT, Jeffrey Jensen. A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist*. 2000, Vol. 55, No, 5, p. 469-480. DOI: 10.1037/0003-066X.55.5.469. [online] [cit. 2016-12-08] Dostupné z databáze Web of Science

ARNETT, J. J. Conceptions of the Transition to Adulthood Among Emerging Adults in American Ethnic Groups. In J. J. Arnett & N.L. Galambos (Eds.), *New directions for child and adolescent development: Exploring cultural conceptions of the transition to adulthood*. San Francisco: Jossey-Bass. 2003, No. 100, p. 63-75. [online] [cit. 2016-12-08] Dostupné z: http://www.jeffreyarnett.com/articles/ARNETT_conceptions_ethnic_groups.pdf

ARNETT, J. J. *Adolescence and Emerging Adulthood. A cultural approach*. 4th ed. New Jersey: Pearson Education. 2014 ISBN-10: 0-13-814458-3 [Online] [cit. 2016-12-08] dostupné z: <http://www.jeffreyarnett.com/aea4efmfinalpages.pdf>

ARNETT, J. J. Emerging Adulthood in Europe: A Response to Bynner. *Journal of Youth Studies*, Vol. 9, 111-123. 2006 DOI: 10.1080/13676260500523671 [Online] [cit. 2016-11-24] Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13676260500523671>

ARNETT, Jeffrey Jensen. Suffering, Selfish, Slackers? Myth and Reality About Emerging Adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*. 2007, Vol. 36, p. 23-29. ISSN: 0047-2891 [Online] [cit. 2016-11-05] Dostupné z: http://jeffreyarnett.com/articles/Arnett_2007_JYA.pdf

ARNETT, J. J. and SCHWAB, J. *The Clark University Poll of Emerging Adults: Parents and their grown kids: Harmony, Support and Conflict*. Worcester, MA: Clark University. 2013 ISSN neuvedeno [online] [cit. 2017-03-20] Dostupné z:

<https://www2.clarku.edu/clark-poll-emerging-adults/pdfs/clark-university-poll-parents-emerging-adults.pdf>

BADGER, S., NELSON, L. J. and BARRY, C. M. Perceptions of the transition to adulthood among Chinese and American emerging adults. *International Journal of Behavioral Development*. 2006, Vol. 30 (1) p. 84-93 DOI: <https://doi.org/10.1177/0165025406062128> [online] [cit. 2016-12-20] Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0165025406062128>

BOBBITT-ZEHER, D. a. DOWNEY, D. Number of Siblings and Friendship Nominations Among Adolescents, *Journal of Family Issues*. 2013, vol. 34 issue 9, p. 1175-1193. doi: 10.1177/0192513X12470370. [online] [cit. 2016-11-28] Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0192513X12470370>

BRODY, G. H. Sibling relationship quality: Its Causes and Consequences. *Annual Review of Psychology*. 1998, Vol. 49, p. 1-24 Doi: 10.1146/annurev.psych.49.1.1. [online] [cit. 2017-02-05] Dostupné z: <http://annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.psych.49.1.1>

CICIRELLI, V. G. Sibling relationships in adulthood. *Marriage and Family Review*. 1991, Vol. 16 (3-4), p. 291–310. Doi: 10.1300/J002V16N0305. [online] [cit. 2016-11-28] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/241747029_Sibling_Relationships_in_Adulthood

CLARKE, V. a. BRAUN, V. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 2006, Vol. 3 (2). p. 77-101 ISSN 1478-0887 [online] [cit. 2016-08-20] Dostupné z: <http://eprints.uwe.ac.uk/11735>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Do manželství mladí lidé nespíchají. *Český statistický úřad*. [Online] 2014. [Cit: 24. 11. 2016]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/do_manzelstvi_mladi_lide_nespichaji_20140409

DIRKS, M. A., PERSAM, R., RECCHIA, H. a. HOWE, N. Sibling relationships as sources of risk and resilience in the development and maintenance of internalizing and externalizing problems, *Clinical Psychology Review*. 2015, Vol. 42. p. 144-155

DOI: 10.1016/j.cpr.2015.07.003 [Online] [cit. 2016-12-19] Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed>

GOLDSCHIEDER, K. Frances, HOFFERTH L. Sandra a. CURTIN C. Sally. Parenthood and leaving home in young adulthood. *Population Research and Policy Review*. 2014 Vol. 33(6) p. 771–796. doi:10.1007/s11113-014-9334-9 [online] [cit. 2017-01-04] Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4276367/>

HOWE, N. and ROSS, H. S. Socialization, perspective-taking, and the sibling relationship. *Developmental Psychology*. 1990, Vol. 26. (1). p. 160-165 Doi: 10.1037/0012-1649.26.1.160 [online] [cit. 2016-12-20]. Dostupné z: <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1990-12026-001>

KINS, E., SOENENS, B. and BEYERS, W. “Why do they have to grow up so fast?” Parental separation anxiety and emerging adults’ pathology of separation-individuation. *Journal of Clinical Psychology*. 2011 vol. 67 (7), p. 647–664. Doi: 10.1002/jclp.20786 [cit. 2017-02-03] [cit. 2017-02-03] Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21480225>

KLOEP, M. and HENDRY, L. B., Letting go or holding on? Parents’ perceptions of their relationships with their children during emerging adulthood. *British Journal of Developmental Psychology*. 2010, Vol. 28 (4), p. 817-834 DOI: 10.1348/026151009X480581 [online] [cit. 2016-11-20] Dostupné z: <http://rhodeslab.org/files/ParentsandEmerging%20Adults.pdf>

LINDELL, K. A. and CAMPIONE-BARR, N. Technology-Mediated Communication with Siblings During the Transition to College: Associations with Relationship Positivity and Self-Disclosure. *International Journal of Applied Family Studies*. Columbia: University of Missouri. 2015 Doi nevedeno. [online] [cit. 2016-12-05] Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Lindell/publication/281672484_Technology_Mediated_Communication_with_Siblings_During_the_Transition_to_College_Associations_with_Relationship_Positivity_and_Self-Disclosure/links/570d0f7708aec783ddcda913.pdf

MACEK, Petr, BEJČEK, Josef a VANÍČKOVÁ, Jitka. 2007. Contemporary Czech Emerging Adults Generation Growing Up in the Period of Social Changes. *Journal of Adolescent Research*. 2007, 115 Vol. 22, No. 5, p. 444-475. DOI: 10.1177/0743558407305417 [online] [cit. 2016-12-01] Dostupné z databáze EBSCO

MACEK, Petr, LACINOVÁ, Lenka a JEŽEK, Stanislav. Cesty do dospělosti. Psychologické a sociální charakteristiky dnešních dvacátníků. Brno: Masarykova univerzita. 2016 [online] [cit. 2016-12-01] Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/index.php/munispace/catalog/download/864/2726/583-1>

MAYSELLES, O. and SCHARF, M. What What Does It Mean to Be an Adult? The Israeli Experience. In J.J. ARNETT a. N.L. GALAMBOS (Eds.) *New directions for child and adolescent development: Exploring cultural conceptions of the transition to adulthood*. 2003, Vol. 100 (1) p. 5-19. San Francisco: Jossey-Bass. DOI: 10.1002/cd.77. [online] [cit. 2016-11-26] Dostupné z: http://www.jeffreyarnett.com/articles/articles/ARNETT_cultures_and_conceptions.pdf

McHALE, S. and WHITEMAN S., Theoretical Perspectives on Sibling Relationships. 2011. DOI: 10.1111/j.1756-2589.2011.00087.x. [Online] [cit.2017-01-07] Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3127252/>

McWATERS, Jennifer. The Impact of Sibling leaving home. *Sharp HealthCare*. © 2016, 30.11.2016. [online] [cit. 2017-02-11] Dostupné z: <http://www.sharp.com/health-news/the-impact-of-a-sibling-leaving-home.cfm>

MILEVSKY, A. Compensatory patterns of sibling support in emerging adulthood: Variations in loneliness, self-esteem, depression and life satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships*. 2005, Vol. 22 (6), p. 743-755. DOI: 10.1177/0265407505056447 [online] [cit. 2017-01-05] Dostupné z: <http://faculty.kutztown.edu/milevsky/Website/Papers/Social%20and%20Personal%20005.pdf>

POMERY, E. A., GIBBONS, F. X., GERRARD, M., CLEVELAND, M. J., BRODY, G. H. and WILLS T. A. Families and risk: prospective analyses of familial and social influences on adolescent substance use. *Journal of Family Psychology*. 2005,

19, p. 60-570 Doi: 10.1037/0893-3200.19.4.571 [online] [cit. 2017-01-07] Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16402871#>

SCHWARTZ, J. S., ZAMBOANGA, L. B., LUYCKX, K., MECA A. a.RITCHIE A. R. Identity in Emerging Adulthood: Reviewing the Field and Looking Forward. *Emerging Adulthood*. 2013 Vol. 1 (2). p. 96-113 DOI: 10.1177/2167696813479781. [online] [cit. 2017-01-19] Dostupné z: http://www.ssea.org/conference/2013/downloads/Identity_in_Emerging_Adulthood.pdf

SEIFFGE-KRENKE, I. She is leaving home.. Antecedents, Consequences, and Cultural Patterns in the leaving Home Process. *Emerging Adulthood*. 2013, Vol. 1 (2). p. 114-124. DOI: 10.1177/2167696813479783 [online] [cit. 2017-01-19] Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2167696813479783>

SKEW, A. J. and WOLKE D. Bullying among siblings. *International Journal of Adolescent Medical Health*. 2012, Vol. 24 (1), p. 17-25 Doi: 10.1515/ijamh.2012.004. [online] [cit. 2017-02-05] Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/22909908>

STOCKER, C. M., LANTHIER, R. P. a. FURMAN, W. Sibling Relationships in Early Adulthood. *Journal of Family Psychology*. 1997, 11. p. 210-221. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.11.2.210>. [online] [2017-01-20] Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/8d43/e07ce0bb13556484e8b82e92badb2783bd2d.pdf>

VOLKOM, V. M., MACHIZ, C. and REICH, A. E. Sibling Relationships in the College Years: Do Gender, Birth Order, and Age Spacing Matter? *North American Journal of Psychology*. 2011, Vol. 13 Issue 1, p. 35-50. DOI: 10.1016/j.dr.2012.01.002 [online] [cit. 2017-02-10] Dostupné z databáze EBSCO

VOORPOSTEL, M. and BLIESZNER, R. Intergenerational solidarity and support between adult siblings. *Journal of Marriage and Family*, 2008. Vol. 70 (1). p. 157-167. doi:10.1111/j.1741-3737.2007.00468.x [online] [cit. 2017-02-10] Dostupné z: <http://www.rug.nl/research/portal/files/2758018/VoorpostelM-Intergenerational-2008.pdf>

WALECKA, Katarzyna. The Relationships with siblings in early adulthood - analysis of conditions. *Polskie Forum Psychologiczne*. 2016, Vol. 21 (3). p. 341-363.

DOI: 10.14656/PF20160302 [online] [cit. 2016-12-20] Dostupné z: <http://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3924/The%20relationships%20with%20siblings%20in%20early%20adulthood%20analysis%20of%20conditions.pdf?sequence=1>

WHITBOURNE, S. K., ZUSCHLAG, M. K., ELLIOT, L. B. and WATERMAN, A. S. Psychosocial Development in Adulthood: A 22-Year Sequential Study. *Journal of Personality & Social Psychology*. 1992, Vol. 63. p. 260-271. DOI: 10.1037/0022-3514.63.2.260 [online] [cit. 2017-01-20] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/21751331_Psychosocial_Development_in_Adulthood_A_22-Year_Sequential_Study

ZAJÍCOVÁ, J. Jak se osamostatnit. *Rodina.cz* [Online]. ©1999, poslední revize 1.7.1999 [cit. 2017-02-03]. Dostupné z: <<http://www.rodina.cz/clanek239.htm>>

Příloha č. I : Informovaný souhlas

INFORMOVANÝ SOUHLAS ÚČASTNÍKA VÝZKUMU

Jméno participanta / participantky:

1. Já, níže podepsaná(ý), souhlasím se svou účastí ve výzkumu.
2. Byl(a) jsem podrobně informován(a) o cílech výzkumu, o postupech, a o tom, co se ode mě očekává.
3. Byl(a) jsem poučen(a), že na položené otázky nejsem povinna odpovídat.
4. Porozuměl(a) jsem tomu, že svou účast ve výzkumu mohu kdykoliv přerušit či odstoupit, moje účast na výzkumu je dobrovolná.
5. Při vlastním provádění výzkumu a následném zpracování mohou být osobní údaje poskytnuty jinému, než výše uvedeným subjektu, pouze bez identifikačních údajů, to je jen křestní jméno s číselným nebo abecedním kódem. Rovněž pro výzkumné a vědecké účely mohou být moje osobní údaje poskytnuty pouze bez identifikačních údajů nebo s mým výslovným souhlasem.
6. Má účast na rozhovoru při rozhovoru je bezúplatná, stejně jako jeho další využití.
7. Převzala jsem podepsaný stejnopis tohoto informovaného souhlasu.

Datum:

Podpis participantky:

Podpis výzkumníka:

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autorky: Alena Řeřichová

Studijní program: N7701 Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Název práce: Prožívání odchodu z domova z perspektivy sourozeneckých vztahů

Počet stran (bez příloh): 109

Celkový počet stran příloh: 1

Počet titulů české literatury a pramenů: 44

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 44

Počet internetových odkazů: 34

Vedoucí práce: Ing. et Mgr. Ivana Dvořáková

Rok dokončení práce: 2017

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Bc. Alena Řeřichová

Obor studia: NMgr Psychologie

Název práce: Prožívání odchodu z domova z perspektivy sourozeneckých vztahů

Vedoucí/oponent* práce: Ing. Mgr. Ivana Dvořáková

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 109

Počet stránek příloh: 1

Počet titulů v seznamu literatury: 88

0**	1	2	3	4

Výběr tématu

Závažnost tématu

	1			

Oborová přiléhavost tématu

	1			

Originalita tématu a jeho zpracování

	1			

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		2		

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	1			

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	1			

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	1			

Využití výzkumných empirických metod

	1			

Využití praktických zkušeností

	1			

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	1			

Naplnění cílů práce

	1			

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	1			

Návaznost kapitol a subkapitol

	1			

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

	1			

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

	1			

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Co konkrétně se potvrdilo v této výzkumné sondě s teoretickými koncepty sourozeneckých konstelací dle Lemana a Adlera ?

Jaké výhody autorka práce vnímá ve zvolené metodě TA dle Clarkové a Braunové.

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Autorka si samostatně zvolila téma, která zapadá do mainstreamového proudu v současné vývojové psychologii. Proces odchodu z domova se pokouší nahlížet z perspektivy sourozeneckých vztahů.

Od samotného počátku výzkumného projektu pracovala svědomitě, samostatně a to nejen na jeho realizaci nýbrž i na tvorbě textu celé diplomové práce.

V teoretické části velmi vyváženě vymezuje základní teoretická východiska která se k danému tématu vztahují. V praktické části se věnuje zpracování výzkumné sondy, k čemuž využila metodu tématické analýzy. Z vedených rozhovorů vytěžila maximum.

Velmi oceňuji provedení pilotní studie, jejíž výsledky autorka zhodnotila v dalších krocích výzkumu.

Text člení logicky, přehledně, čtivě. V celé práci velmi dobře prokládá teoretická východiska s nálezy nejnovějších výzkumů, což mimo jiné svědčí o autorčině schopnosti pracovat s literaturou vědecky.

Možný prostor pro zlepšení vidím v části diskuze, kde bych uvítala větší a konkrétněji vedenou „diskuzi – kapitola 6“ nad výsledky vlastní studie a teoretickými východisky, které v první části autorka zmiňuje. Také občasné stylistické neobratnosti stojí za vylepšení, nicméně kvalitu předkládané práce nesnižují.

Doporučení k obhajobě: doporučuji/nedoporučuji*

Navrhovaná klasifikace: výborně

Datum, podpis: 21.5. 2017

**Posudek vedoucího/opponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Alena Řeřichová

Obor studia: Psychologie

Název práce: Prožívání odchodu z domova z perspektivy sourozeneckých vztahů

Vedoucí/oponent práce: Mgr. Ing. Eva Dubovská

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 109

Počet stránek příloh: 1

Počet titulů v seznamu literatury: 88

0**	1	2	3	4

Výběr tématu

	x			

Závažnost tématu

	x			

Oborová přiléhavost tématu

	x			

Originalita tématu a jeho zpracování

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		x		

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace,

parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	x			

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	x			

Využití výzkumných empirických metod

	x			

Využití praktických zkušeností

	x			

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

x				

	x			

Naplnění cílů práce

Vyváženost teoretické a praktické části
v daném tématu

	x			

Návaznost kapitol a subkapitol
Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost

	x			

výsledků v praxi

	x			

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

	x			

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Když se zpětně podíváte na zkoumané sourozenecké dvojice – působí oba rozhovory vždy komplementárně, anebo se ukázali i nějaké významně rozdílné pohledy na stejnou věc?

Co bylo pro vás nejtěžší v procesu analýzy textu a jak jste se s tím popasovala?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Teoretickou část práce tvoří tři kapitoly, ve kterých autorka popisuje problematiku odchodu od rodiny v kontextu sourozeneckých vztahů. Text je čtivý, práce s odbornou literaturou je na vysoké úrovni, téma práce je pojednáno vyčerpávajícím způsobem. Výzkumnou část práce tvoří tématická analýza 14ti rozhovorů se sedmi dvojicemi sourozenců. Metodologie a výzkumné otázky jsou zvoleny vhodně, osnova rozhovoru odpovídá cílům práce, metoda tématické analýzy je aplikována poctivě a také detailně popsána. Výsledky analýzy jsou prezentovány přehledně a jasně, práce přináší nová, originální zjištění. Součástí práce je obsáhlá a velice detailní diskuse.

Silné stránky:

- výborná práce s literaturou
- důslednost při dodržení metodiky tématické analýzy
- zajímavá zjištění a celkově přínosnost práce
- detailní diskuse a uvědomění si limitů studie
- doporučuji zvážit publikaci

Slabé stránky:

- někdy menší stylistické nedostatky a pár překlepů

Doporučení k obhajobě: doporučuji/nedoporučuji*

Navrhovaná klasifikace:

VÝBORNÝ

Datum, podpis:

24-05-2017

*

nehodící se, škrtněte